

”Yhtä jos vettä joisi”

Kahvin intersektionaalisia tulkintoja Minna Canthin naturalistisessa proosassa

Veera Auvinen

Pro gradu -tutkielma

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, kotimainen kirjallisuus

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Huhtikuu 2026

Pro gradu -tutkielma

Kirjallisuustieteiden tutkinto-ohjelma, kotimainen kirjallisuus

Veera Auvinen

”Yhtä jos vettä joisi” : Kahvin intersektionaalisia tulkintoja Minna Canthin naturalistisessa proosassa.

Sivumäärä: 79

Tiivistelmä

Käsillä olevassa kotimaisen kirjallisuuden pro gradu -tutkielmassa tarkastellaan Minna Canthin pienoisromaanien *Hanna*, *Köyhää kansaa*, *Kauppa-Lopo* ja *Lain mukaan* kahvin intersektionaalisia tulkintoja. Teosten päähenkilöt kuuluvat eri säätyihin ja tarjoavat täten mahdollisuuden sosioekonomisten asemoitumisten, sukupuolen ja yhteiskunnallisten valta-asetelmien tulkitsemiseen. Analyysin metodina käytetään kaunokirjallista lähilukua ja kontekstualisoivaa tulkintaa. Analysoidut teokset sijoituvat kirjallisuushistoriallisesti realismiin ja naturalismiin tyylilajien piiriin, ja tutkielmassa keskitytään tulkitsemaan teoksia erityisesti naturalismista käsin.

Tutkielman teoreettinen pohja koostuu sosiologisen kirjallisuudentutkimuksen, kulttuuris-historiallisen tutkimuksen ja feministisen kirjallisuudentutkimuksen kehikosta. Keskeinen teoreettinen viitekehys liittyy sosiologiaan ja luokkatutkimukseen, ja teoreettisista käsitteistä *maku* nousee säätyjen ja intersektionaalisuuden ohessa keskeisimmäksi. Sosiologit Pierre Bourdieu ja Beverley Skeggs ovat tutki-
neet makua suhteessa yhteiskuntaluokkiin, ja tutkielmassa sovelletaan heidän teorioitaan sääty-yhteiskunnan historiantutkimukseen.

Tutkittavista Canthin proosateoksista on eritelty analysoitavaksi sääty-yhteiskunnan aikaiseen kahvikulttuuriin liittyviä makumieltymyksiä. Tutkielmassa ilmenee, että kahvitteluun on liittynyt symbolista valtaa, joka ilmenee eri säätyjen keskuudessa eri tavoin. Kahvikulttuuri paljastaa paitsi yhteiskunnalliset hierarkiat myös ahdingon, joka ajaa vähempiosaiset henkilöahmot ahtaalle. Kaikkien teosten henkilöahmojen on mahdollista juoda kahvia, mutta kuka kahvia juo ja miten kahvia juodaan, määrittyy pitkälti säätyjen ja maun kautta. Maku ja determinismi näyttäytyvät kohdeteoksissa periytyvinä, ja kahvin äärellä teosten henkilöahmojen vääjäämättömän deterministinen kohtalo toteutuu.

Tutkielma on avauspuheenvuoro kotimaisen kirjallisuudentutkimuksen kentällä säätyjenvälisten intersektioiden tutkimuksen ja luokkatutkimuksen yhteen liittämiseksi. Tutkielmassa käytettyä analyysia on mahdollista soveltaa myös muun säätyjä käsittelevän kirjallisuuden tutkimiseen halki eri vuosituhansien.

Avainsanat: Minna Canth, sosiologinen kirjallisuudentutkimus, realismi, naturalismi, determinismi, kahvi, sukupuoli, intersektionaalisuus, 1800-luvun sääty-yhteiskunta

Sisällysluettelo

1	Johdanto	4
1.1	Tutkimuksen lähtökohtia	4
1.2	Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus	7
1.3	Canthin proosa naturalismin kontekstissa	10
1.4	Teoreettis-metodologinen viitekehys	15
2	Koko kansan kolottava kahvihammas – säädyt ja kahvi naturalistisessa kontekstissa	23
2.1	Säätyjen kirjo Canthin proosassa	23
2.2	”Tulkaa juomaan kuppi kahvia ensin” – kahvittelun toiminta	27
3	Makuerojen paahtoasteet – kahvi eriarvoisuutta luomassa	35
3.1	Makumieltymykset ja minuus Canthin naturalistisessa proosassa	35
3.2	Kahvi naiseuden tekijänä	45
3.3	Kahvi ja toimijuuden valta-asetelmat	51
4	Kahvin naturalismi	58
4.1	Ideologiat ja maailmankuvat determinismin liittolaisina	58
4.2	Ostrakismista entropiaan – nujertavia kahvihetkiä	64
5	Päätäntö	71
	Lähteet	75

1 Johdanto

1.1 Tutkimuksen lähtökohtia

Kahvia odotetaan, tarjotaan, juodaan ja myös jätetään juomatta Minna Canthin (1844–1897) proosateoksissa *Hanna* (1886/1994, tästä eteenpäin H), *Köyhää kansaa* (1886, tästä eteenpäin KK), *Kauppa-Lopo* (1889/1994, tästä eteenpäin KL) ja *Lain mukaan* (1889, tästä eteenpäin LM). Nämä 1800-luvun Suomeen sijoittuvat pienoisromaanit¹ kuvaavat mennyttä sääty-yhteiskuntaa, sen asukkaita, epätasa-arvoa ja valtarakenteita. Pro gradu -tutkielmassani sukellan tuohon yhteiskuntaan läpi höyryävien kahvipannujen tarkastellen teoksissa ilmeneviä kahvin, säädyn ja sukupuolen suhteita ja intersektioita sosiologisen kirjallisuudentutkimuksen keinoja soveltaen. Teokset tarjoavat neljä erilaista näkökulmaa aiheeseen päähenkilöidensä myötä, sillä Hanna on porvariperheen tytär, *Köyhän kansan* Mari köyhissä oloissa elävä perheenäiti, *Kauppa-Lopon* Lopo puolestaan irtolaisuudesta tuomittu kauppias ja *Lain mukaan* -teoksen Maria aviorikokseen ajautuva työmiehen rouva. Säädystä riippumatta romaanien henkilöahmot ovat tavalla tai toisella tekemisissä kahvin kanssa. Kahvin lisäksi teosten naispäähenkilöitä yhdistää tuska omasta tuhoon tuomitusta elämästään, joka saa tulevaisuuden vaikuttamaan näköalattomalta.

Minna Canth eli Ulrika Wilhelmina Johnson syntyi Tampereella työläisperheeseen. Canthin äiti Ulrika Antintytär oli piika ja isä Gustaf Wilhelm Johnson avioton lapsi, joka onnistui taustastaan huolimatta ylenemään Finlaysonin tehtaan työnjohtajaksi. (Maijala 2014, 21–23; 25–26.) Canthin lapsuudenperheen tausta suhteutettuna hänen tuotantoonsa kieli monipuolisesta ymmärryksestä yhteiskunnan eriarvoisuutta kohtaan, mutta toisaalta kirjallisen kentän kaanoniin nousuun tarvittavista etuoikeuksista. Maijala (mts.) toteaaakin, että Gustaf ja Ulrika rakensivat perheensä nousukkuutta uuteen porvaristoon työnteolla. Minnan ollessa 8-vuotias Gustafille tarjottiin mahdollisuutta ryhtyä Kuopion Finlaysonin kangaskaupan hoitajaksi ja lopulta Tampereen lankakauppana tunnetun puodin omistajaksi. Heidän Kuopion kotinsa tultiin myöhemmin tuntemaan Minna Canthin Kanttilana. Canth avioitui opettajaseminaarissa tapaamansa lehtori Ferdinand Canthin kanssa vuonna 1865, ja jäi leskeksi vuonna 1879 jäädensä hoitamaan yksin seitsemää lasta ja isänsä lankakauppaa. (Mts. 44; 64.)

¹ Tutkielmassani tulkitsen teokset *Kauppa-Lopo* ja *Lain mukaan* pienoisromaneiksi, mutta teoksia on tutkittu myös novellina (ks. esim. Launis 2006). Tutkielmassani kaikkia teoksia käsitellään romaaneina.

Minna Canth oli merkittävä kirjailija suomalaisen kirjallisuuden kaanonissa jo elinaikanaan (ks. Maijala 2014), eikä syyttä: hänen teoksensa ovat syvällisiä yhteiskunnallisia kuvauksia, jotka välittävät yhteiskuntakritiikin ja raa’an rehellisen kerronnan myötä kuvan yhteiskunnasta, johon kohdistuvat vastalauseet ovat ajankohtaisia yhä nykyaikanakin. Realismia ja naturalismia tutkinut kirjallisuudentutkija Riikka Rossi (2009, 19) kuvaa Canthia ”ajan merkittävimmäksi naiskirjailijaksi ja suomalaisen naturalismin johtohahmoksi”. Yhtäältä realismiin ja naturalismiin perehtynyt kirjallisuudentutkija Päivi Lappalainen (2000, 86) puolestaan esittää, että Canth oli aikansa ainoita naispuolisia draamakirjailijoita esimerkiksi Theodolina Hahns-sonin ohella.

Canthin tuotantoa ja Canthia ihmisenä on tutkittu laajasti eri kirjallisuushistorioissa, opinnäytteissä ja tutkimuksissa, mutta kirjallisuushistorioitsija Minna Maijala on esittänyt väitöskirjassaan *Passion vallassa: Hermostunut aika Minna Canthin teoksissa* (2008, 9–10), että Canthista kertovien tekstien volyymi on niin suurta, että se on muodostanut vääristymän hänen tuotantoonsa liittyvästä tutkimuksesta. Todellisuudessa Maijalan väitöskirja, jossa hän käsittelee Canthin teosten psykologista ihmiskuvaa, oli ilmestyessään ensimmäinen laaja monografia Canthin tuotannosta. Maijalan vuonna 2014 ilmestynyt elämäkerrallinen teos *Herkkä, hellä, hehkuvainen Minna Canth* pyrkii maalaamaan tosikosta naisasianaisesta inhimillisemmän kuvan. Myös kirjallisuudentutkija Tuula Piikkilä (2001, 160) muistuttaa, että Minna Canth oli aikansa kirjallisuuden uudistaja, mikä saattaa helposti jäädä kanonisoidun Canth-kuvan jalkoihin – Canthia pidetään yleisesti ”siveellisesti närkästyneenä tai suuttuneena tosiolojen kuvaa-jana ja näitä tosioloja tarkoitusperiensä mukaisesti kärjistävänä tendenssikirjailijana.”

Maijalan ja Piikkilän lisäksi muun muassa edellä mainitsemani Päivi Lappalainen sekä kirjallisuudentutkija Kati Launis ovat tutkineet Canthin teoksia. Erityisesti Lappalaisen kansallisen identiteetin muodostumista kirjallisuudessa tutkiva monografia *Koti, kansa ja maailman tahravaa lika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen* (2000) on ollut suuri innoittaja tutkielmalleni, sillä monografia avaa ajan taiteen, tieteen ja yhteiskunnan monisyisten yhtymäkohtien merkityksiä suhteessa kirjallisuuteen.

Canthiin on perehdytty esimerkiksi empansipaation, aktivismin ja elämäkerta-analyysien kautta ja niissä on usein sivuttu henkilöhahmojen yhteiskunnallista asemaa. Turun yliopistossa Tuija Saarinen on kirjoittanut pro gradu -tutkielmansa *Minna Canthin kirjailijakuvan muutoksia elämäkertojen ja kirjallisuushistorioiden valossa* (2020) Canthista kirjoitettujen

biografioiden tematiikoista, ja hän valmistele parhaillaan väitöskirjaa Canthin nykyreseptiosta. Säätyä sosiologisena tekijänä tai säädyn ja kahvin merkityssuhteita ei ole kuitenkaan aiemmin tutkittu Canthin kontekstissa.

Lähimmäs aihetta on luodannut ruoan ja juoman merkityksiä suomalaisessa kirjallisuudessa esittelevä Siru Kainulaisen ja Viola Parente-Čapková toimittama teos *Täysi kattaus: Ruokaa ja juomaa kirjallisuudessa* (2006). Kati Launis tarkastelee teoksessa julkaistussa artikkelissaan ”Miksi Lopo juo? Nainen ja alkoholi 1800-luvun ja 1900-luvun alun kirjallisuudessa” (2006) muun muassa Lopon naiseuden ja juomisen yhtymäkohtia ja ristiriitaisuuksia. Lopon juomamieltymykset ovat tärkeässä osassa myös omassa tutkielmassani, sillä hän ei juo koko romaanin aikana tippaakaan kahvia – Lopon sitaatista tutkielmani onkin saanut nimensä. Samassa teoksessa Lea Rojola esittelee artikkelissaan ”Konstit on monet kun kahvihammasta kolottaa” (2006) kahvin ja naisten välisten suhteiden ja tiedon välityksen merkityksiä. Artikkelissa esitetty analyysi tarjoaa monia tulokulmia myös oman kohdekirjallisuuteni tarkasteluun, sillä Rojolan näkökulmat ovat tärkeitä tutkielmani sukupuolta tarkastelevien kysymysten kannalta.

Tutkielmassani perehdyn kahviin yhteiskunnallisena symbolina ottamatta kantaa Canthin omiin mielipiteisiin kahviin liittyen, vaikka hän on suhtautunut kahviin ilmeisen myötämieleisesti ja jopa intohimoisesti. Arvid Järnefelt (1998, 481) on muistelmateoksessaan *Vanhempinen romaani* kirjoittanut, että Canth on itse kertonut juovansa kahvia vähintään yhdeksän kuppia päivässä. Myös Maijala (2014, 132) toteaa Canthin tarjonneen kirjallisuussalongin vieraille aina kahvia. Canthin suhtautuminen kahviin ja kahvinkulutukseen voikin osaltaan selittää kahvin ja kahvittelun ympärillä tapahtuvan toiminnan keskeisyyttä ja merkityksellisyyttä tutkimissani romaaneissa.

Kahvi on tuotu arabialaisesta kulttuurista² (ks. Saarinen 2010, 15) länsimaisten ihmisten kulutettavaksi. Kahvista tuli yleinen islamilaisen maailman kansanjuoma noin 1400-luvulla, kun kahvia alettiin tavoitteellisesti viljellä Mekassa. Jemenistä kahvinjuonti levisi Kairoon 1500-luvulla, ja osmanisulttaani Selim I:n valloitettua Lähi-Idän 1510-luvulla toi hän kahvin juonti-kulttuureineen Istanbuliin. Alun perin eurooppalaiset tutustuivat kahviin osmanivaltakunnan eri kaupunkien kahvihuoneissa. Kahvipensas ei menesty Euroopassa, ja sitä alettiin todennäköisesti 1600-luvun alkupuolella tuoda eri reittejä pitkin viljeltäväksi siirtomaissa. (Saarinen

² Ensimmäinen tunnettu kirjallinen maininta kahvista on 800-luvulta jaa. erään arabialaisen lääkärin lääkeluettelossa (Saarinen 2010, 16).

2016, 16.) Kahvin asema nautintojuomana on siis vakiintunut länsimaihin siirtomaapolitiikan turvin.³ Minna Canth tuskin ajatteli asiaa näin, olihan kahvi osa ihmisten jokapäiväistä arkea. Ruokaan ja juomaan liittyikin erilaisia merkityksiä, sillä ne ovat osa kulttuurista viestintäjärjestelmää (Saarinen 2004, 165).

Kahvin merkitystä suomalaisessa yhteiskunnassa on tutkittu jonkin verran edellä mainitsemani Lea Rojolan artikkelin lisäksi. Olen perehtynyt esimerkiksi kahvikulttuuria tutkineen Tuija Saarisen teokseen *Pannu kuumana: suomalaisia kahvihetkiä* (2016) ja kulttuurihistoriaa tutkineiden Maarit Knuutilan, Jyrki Pöysän ja Tuija Saarinen-Härkösen toimittamaan *Suulla ja kielellä: Tulkintoja ruuasta* -teoksessa julkaistuun artikkeliin ”Miina keitti hyvän kahvin – Kahvinjuontia silloin ennen” (2004) sekä samaisessa teoksessa julkaistuun Saila Poutiaisen artikkeliin ”Vieras on hyvä ja ottaa – Vuorovaikutusta kahvipöydässä” (2004). Tutkimus on kuitenkin koskenut lähinnä kulttuurisia ja sosiaalisia merkityksiä, eikä niinkään kirjallisuudentutkimusta. Pohdinkin, voisivatko realismin aikaisen kirjallisuuden fatalismi ja determinismi määrittäytyä yhteiskunnalle ja naturalistiselle kirjallisuudelle ominaiseen tapaan Canthin proosassa myös kahvin kautta; säätyjaon ehdoton luonne heijastunee kaikkiin kulutus- ja makuvalintoihin. Kirjallisuudentutkija Kukku Melkkaan toimittama *Läpikulkuihmisiä* (2009) tarjoaa näkökulmia 1900-luvun alun suomalaisten identiteettien ja yhteiskunnallisten asemien liikkuvuudesta yhteiskunnallisten muutosten myllerryksessä. Ajattelen näiden myllerrysten näyttäytyvän jo Minna Canthin naturalistisessa tuotannossa, jolloin säätyjaon ehdottomuus on alkanut vavahdella perustuksissaan.

1.2 Tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus

Kahvi on muodostunut suomalaisten kansallisjuomaksi, ja suomalaisten kahvinkulutus henkeä kohden oli maailman korkeinta vielä viime vuonnakin (Saarinen 2004, 158; Joukanen 2023). Kahviin liittyvät suhtautumistavat ja sen ympärille muodostuneet kulttuuriset rituaalit ovat kehittyneet aikojen saatossa lähtien siitä, kun kahvia ryhdyttiin tuomaan Suomeen 1720-luvulla turkulaisporvarien varustamilla laivoilla. Kahvi levisi säädyltä toiselle, kaupungeista maaseu-

³ Kahvin tuotanto on nykyäänkin epäeettistä. Tietokirjailija Esa Salmisen kirjoittamassa ja Reilu kauppa ry:n tuottamassa raportissa tähdennetään kahvinviljelijöiden huonojen työolojen, ilmastonmuutoksen ja globaalien kahvimarkkinoiden epäkohtia. (Ks. Salminen 2024)

dulle, ja 1800-luvun puolivälin jälkeen kahvi oli jo suhteellisen yleistynyt juoma. Aluksi kahvia juotiin pääsääntöisesti vain juhlapäivinä, mutta 1800–1900-lukujen vaiheessa kahvia juotiin jo useasti päivässä. (Saarinen 2016, 18–19.)

Tutkielmani aihe muotoutuikin pohtiessani, millä tavoin kahvin tärkeys on kehittynyt juuri sellaiseksi kuin se nyt on. Mitä voimme päätellä ja oppia yhteiskunnastamme kahvia tarkastelemalla? Kahvin länteen rantautumisella on kolonialistiset juuret, jotka ovat Canthin proosassa näkymättömissä. Kahvittelu näyttäytyykin kiiltokuvan tavoin harmaata maisemaa koristavana ja eri säädyt yhdistävänä performanssina.

Tutkimuskysymykseni kiteytyvät seuraavasti: Mitä kahvi paljastaa sääty-yhteiskunnan valtasuhteista? Vaikuttaako säätyjen omaksuma maku kahvin kulutukseen ja mieltymyksiin? Mitä intersektioita kahvin kultustottumukset paljastavat? Mikä tehtävä kahvilla on naturalistisen determinismin mahdollistajana?

Hypoteesini on, että kahvin kuvauksista on mahdollista eritellä kapitalismia heijastelevia kulutusmieltymyksiä, jotka luovat valtasuhteita ympäröivään todellisuuteen. 1800-luvulla sääty-yhteiskunta alkoi hiljalleen murentua ja lipua kohti luokkayhteiskuntaa. Säätyjako tarkoitti kuitenkin yhä ennen kaikkea sitä, että yksilön säätyasema määrittä hänen oikeutensa ja mahdollisuutensa yhteiskunnassa. (Ollila 2007, 59.) *Hannan, Kauppa-Lopon, Köyhän kansan ja Lain mukaan* -teoksen miljöiden historiallisessa kehikossa säätyasema on merkityksellinen henkilöahmoja määrittävä tekijä. Onkin pohdittava, miten henkilöahmojen säätyjako ilmenee teoksissa ja miten sukupuolten epätasa-arvoinen asema vaikuttaa kahvin kulutusmieltymyksiin.

Vaikka teokset tarjoavat monia erilaisia lähtökohtia kahvin, säädyn ja muiden intersektionaalisesti käsitettävien yhteiskunnallisten positioiden kytkösten tarkasteluun, tutkimukseni rajautuu nimenomaan kahvin ympärille. Olen intersektionaalista lähilukua hyödyntäen eriteltyt romaaneista kohdat, joissa kahvi on tavalla tai toisella mainittu. Tarkastelen siis sitä, miten kahvin rooli muuttuu erilaisissa sosiaalisissa konteksteissa ja suhtautuvatko henkilöahmot kahviin eri tilanteissa tai eri henkilöahmojen läsnä ollessa eri tavoin. Lähestyn aihioita keskittymään siihen toimintaan, mitä kahvin äärellä tapahtuu tarkentaen katseeni sosioekonomisiin asemoiteihin ja arvomaailmoihin. Analysoin niiden seurauksia sekä sitä, miten toiminta ilmentää tai on ilmentämättä säädylle ominaiseksi määritettyjä piirteitä. Näin pyrin selvittämään, mitkä säätyyn liittyvät tekijät tukevat tai rajoittavat toimintaa.

Sosiologinen kirjallisuudentutkimus näyttäytyy tutkielmassani kontekstuaalistamisen kautta, ja kontekstointi tapahtuu yhteiskunnallisessa viitekehyksessä. Menneisyyttä tutkitaan lopulta aina nykyperspektiivistä käsin, jolloin tutkijan positio on väistämättä tällä hetkellä saatavissa olevan tiedon ja ymmärryksen varassa. Koen, että tutkielmassani on erityisen tärkeää ottaa huomioon oma asemani 2020-luvun tutkijana, jolloin intersektionaalisempi lähestymistapa menneisyyteen ja sen yhteiskuntamuotoihin mahdollistuu. Intersektionaalinen lukutapa tarjoaa antoisia uudelleenmäärittelyn ja -tulkittamisen mahdollisuuksia vanhempaan sosiologiseen tutkimukseen, joka on niin ikään kirjoitettu ajankuvansa mukaisesti.

Kahvi on vuosien saatossa juurtunut osaksi kulttuuriamme ja siksi kulttuuris-historiallinen viitekehys tutkielmassani on oleellinen. Realismin aikainen kirjallisuus yhdistettynä tietoon romaanien kuvaaman aikakauden historiasta voi luoda parhaimmillaan syvempää ymmärrystä siitä, miten Canthin teokset kuvaavat aikansa sosiaalisia ja kulttuurisia realiteetteja. Canth itse on esittänyt, että maailmaa on mahdollista muuttaa vain näyttämällä ja kuvaamalla sen epäoikeudenmukaisuutta ja rumuutta (Maijala 2014, 219). Kahvin ympärille sijoittuva toiminta toimii indikaattorina sosiaalisista suhteista, säätyeroista ja henkilöiden välisistä valtasuhteista. Esimerkiksi kahvin tarjoaminen voi symboloida kohteliaisuutta tai sosiaalista, ystävällistä yhteyttä, kun taas siitä kieltäytyminen voi viitata yhteiskunnallisiin eriarvoisuuksiin tai henkilökohtaisiin valintoihin.

Kahvi on erottamaton osa kulttuuria. Kulttuuria voi tutkia arvojen, elämäntapojen, maailmankuvan, representaation tai erilaisten traditioiden kautta, jotka ovat kulttuurin keskeisiä osatekijöitä (Sevänen 2011, 11–12). Tutkielmassani arvot näyttäytyvät kahvin kautta valta-asetelmina, ideologioina ja asiainloina, jotka vaikuttavat teosten determinismiin. Kahvi kulttuurin keskeisenä osatekijänä on merkittävä osa Minna Canthin proosaa, sillä kahvikulttuuriin liittyviä mainintoja on tutkielmani kohdeteosten lisäksi esimerkiksi *Salakarissa* (1887), *Agnesissa* (1892) sekä useissa novelleissa (ks. Minna Canth, *Lyhyitä kertomuksia* 1877–1895).

Tutkielmassani käsittelen aihetta kolmen eri näkökulman kautta, jotka olen jakanut käsittelyluvuksi. Ensimmäisessä käsittelyluvussa tarkastelen henkilöhahmojen säätyasemia ja tutkin, millä tavoin he asettuvat sääty-yhteiskunnan historialliseen kehikkoon kahvikulttuurin kautta. Toisessa käsittelyluvussa lähtökohtani on eritellä makuun ja ideologioihin liittyviä käsityksiä, joita teosten kahvikulttuuri ilmentää. Kolmannessa käsittelyluvussa analysoin kahviin kietou-

tuvaa toimintaa, miljöötä ja ostrakismia. Jokaisessa käsittelyluvussa teorioiden ohella teemoina kulkevat kahvin kautta piirtyvät 1800-luvun lopun sääty-yhteiskunnan normit, vallan jakautuminen ja sosiaalinen liikkuvuus tai liikkumattomuus.

Tutkimuskysymykseni nostavat esiin tulkintoja erilaisista sosiaalisista hierarkioista ja vallankäytön tavoista, joiden pohjana on kapitalistinen arvomaailma. Kapitalismikriittinen tematiikka kaikuu usein luokkatutkimuksen taustalla, ja mielestäni sen huomioiminen säätyjä tarkastellessa on tärkeää. Sääty-yhteiskunnan muutos kohti luokkayhteiskuntaa ja edelleen nykyajan uusliberalistiseksi yhteiskunnaksi on merkittävä yhteiskunnallinen prosessi. Canthin teokset sijoittuvat ajankohtaan, jolloin muutoksen tuulet alkoivat näkyä myös Suomessa. Kahvin ja säädyn välinen suhde saattaakin toimia ikkunana laajempien yhteiskunnallisten muutosten tarkastelulle.

1.3 Canthin proosa naturalismin kontekstissa

Analysoimani teokset ovat ilmestyneet muutaman vuoden säteellä toisistaan, ja siksi teosten asettaminen samaan yhteiskunnalliseen kehikkoon on perusteltua. Ajallisesti teokset paikantuvat aikaan, jolloin naturalistinen kirjallisuus on levinnyt Ranskasta muualle Eurooppaan 1870-luvulla, ja erityisesti suomalaisen naturalismin synnyn vuosille 1885–1895 (Rossi 2009, 9; 19). Tutkielmassani asetan teokset ennen kaikkea naturalistisen tyyliuuntauksen piiriin, sillä realismin käsittäminen romantiikan jälkeiseksi periodiksi⁴ rajautuu näkökulmanikin mukaan: naturalismia kuvaava arki, entropia⁵, determinismi ja onneton, masentava loppu ovat kohdeteoksia tarkastellessani esiin nousevia elementtejä (Ks. Rossi 2009, 26–27).

Joudun tutkielmassani tasapainoilemaan realismin ja naturalismin termien välillä, sillä kotimaista kirjallisuutta käsittelevässä tutkimuksessa ei ole tehty selkeää jakoa realismin ja naturalismin tyyllisten edustajien ja piirteiden välille, jolloin termit saattavat sekoittaa riippuen käytetystä teoriasta (ks. esim. Soikkeli 2005). Realismia voi pitää viimeisenä näennäisesti yh-

⁴ Lappalainen (2000, 32) korostaa monografiassaan realismin lyhytkestoisuutta. Jo 1880-luvun lopulla tendenssin lukumalli muuttui psykologiseksi. Realismin kausi on yleinen kattotermi, eikä sinänsä tiukka periodinimitys. (Mts.)

⁵ Alkujaan 1800-luvun puolivälin fysiikan piirissä käytetty entropia-termi tarkoittaa kiihtyvää hajoamista, tasapainon menettämistä ja energian kulumista. Naturalistisessa yhteydessä termi kuvaa deterministisesti määrittynyttä maailmaa sairauksineen, rappiota, ihmiselämän hajoamista, kuolemaa ja ajan peruuttamatonta luonnetta. (Rossi 2009, 21.)

tenäisenä ja suurena 1800-luvun kirjallisena virtauksena. Realismin juuret liittyvät nykyai-
kaistumisen ja teollisuuden yhteiskunnallis-historialliseen kehitykseen, jolloin myös tiede otti
enenevissä määrin jalansijaa uskonnon vierellä tai jopa tilalla. Englantilaisen Charles Darwi-
nin 1850-luvun loppupuolella esittämä oppi lajien synnystä mursi myös osaltaan kristinuskon
maailmankuvaa ja yhteiskunnallisia käsityksiä. (Lappalainen 1999a, 8.)⁶

Realismi edustaa aikakautensa polarisoitunutta luonnetta: sukupuolet ovat toisilleen vastak-
kaisia, julkinen ja yksityinen elämänpiiri erotettiin toisistaan. Julkinen elämänpiiri miellettiin
maskuliiniseksi, ja yksityisen elämänpiirin edustajaksi nousi porvarillisia arvoja edustava ko-
din idylli. Julkisen ja yksityisen jako määritteli realismia, sillä kirjallisuus esittää yksilökuvauk-
sen kautta jopa metonyymisellä tasolla jotakin laajempia kokonaisille ihmisryhmille tai yh-
teiskuntaluokille tyypillisiä piirteitä. (Lappalainen 2000, 27.)

Canthin kohdalla näen hänen teostensa naturalismin poliittisen sanoman monessa mielessä
jopa anarkistisena, sillä hän on nostanut tarinoidensa päähenkilöiksi yhteiskunnassa vaiennet-
tuja henkilöitä, jotka ovat aina naisia. Hän kuvaa naiseuden erilaisia puolia, jotka synty-
vät yhteiskunnallisen eriarvoisuuden ja vallitsevan säätyjärjestyksen sortavista rakenteista;
Canth kuvaa sairautta, irtolaisuutta, lapsenmurhaa, aviorikosta, raiskauksia, köyhyyttä ja kaik-
kea muuta, jolta valtaväestön on helpompaa vain sulkea silmänsä. Kirjallisuudentutkija Mervi
Kantokorpi (1998, 20–22) toteaa naturalististen teosten kuvaavan aikansa yhteiskunnan rumia
ja rappeutuneita osia ilman, että kirjailija tarjoaisi lukijalle teoksen ongelmia ratkaisevaa lop-
pua. Realistinen ja naturalistinen taide pyrkivät herättämään kansan: taide kuvasi tilanteita,
joista olisi pyrittävä pois kuvaamatta niinkään päämääriä tai utopioita (Lappalainen 2000, 73).
Canthin kirjallinen tuotanto kuvaa yhteiskuntaa, jossa henkilöihmot ovat konfliktissa sisäi-
sen ja ulkoisen todellisuuden kanssa. Nämä poleemiset todellisuudet ovat väistämättä kytkey-
tyneet säätyihin. Tutkielmassani analysoidut Canthin teokset ilmentävät säätyjen kirjoja lai-
dasta laitaan myös yksittäisinä tarinoina.

Hanna on kaupungissa asuvan säätyläistyön kasvutarina. Hanna kipuilee säätynsä rajoitta-
vien sääntöjen vuoksi, ja lopulta pettyy maailmaan, joka ei olekaan puhdas, hyvä ja kristilli-
sen Jumalan ilmentämä utopia. Hanna on pelokas ja ahdistukseen taipuvainen ja hän tuntuu-

⁶ Realismia on käsitelty Suomen kirjallisuushistorioissa murroksena, joka pitää sisällään ajan yhteiskunnalliset
murrokset, sääty-yhteiskunnan verkkaaisen hajoamisen ja luokkayhteiskunnan synnyn sekä modernisaation (Lap-
palainen 2000, 26).

kin kantavan huolta yhtäältä oman habituksensa liittymisestä säädylle määritettyihin hyveisiin, mutta toisaalta myös läheistensä henkisestä ja fyysisestä hyvinvoinnista. Habitus on sosiologi Pierre Bourdieun tuotannon keskeisimpiä termejä. Termi kuvaa yksilön ulkoista olemusta ja se syntyy yksilölle eri pääomien ja sisäistettyjen hierarkioiden kerrostumista ja kytköksistä suhteessa muihin (ks. esim. Bourdieu 1987, 7–8). Sosiaalisesti hyväksytyyn habituksen ylläpitäminen on taakka Hannan harteilla. Hän kokee äitinsä, alkoholisoituneen miehen laiminlyömän ja hartaan naisen, olevan ihanteellinen pyhimys, jota parempaa ja puhtaampaa ei voi olla. Oppiessaan todellisesta maailmasta sydänsuruineen, alkaa Hanna kyseenalaistaa sekä Jumalan että äitinsä hyveiden todenperäisyyden ja hän vaipuu masennukseksi tulkittavaan apaattiseen ja passiiviseen tilaan. Jatkokoulutuksesta ja opettajuudesta haaveilevan Hannan unelmat murskautuvat, rakkauden kohde hylkää hänet ja lopulta hän jää yksinäisenä, masentuneena ja naimattomana parsimaan pikkuveljensä vaatteita.

Köyhää kansaa kuvaa Kuopion laitamilla asuvan Holpaisen perheen kohtaloa ennen kaikkea äiti Marin näkökulmasta. Mari on omistautunut äiti, jonka nuorimman lapsen kuoleman myötä puhjennut mielenterveyden häiriö ajaa asumaan vaivaistaloon. Holpaisen perhe on riipuvainen säätyläisrouvien harjoittamasta hyväntekeväisyydestä ja naapurien avusta, sillä perheen isä on työtön. Perheen köyhyys on heidän kohtalonsa saneleva määre. Teos päättyy vaivaistalosta kantautuvan, sydäntä särkevän huudon kuvaamiseen, jonka lukija voi tulkita olevan Mari. Huuto helpottaa kaikkien sen kuulevien ahdinkoa, sillä ”[...] tuossa ainoassa huudossa jokaisen tuska ilmoille pääsi” (KK 113). Mari rinnastuukin jonkinlaiseen köyhien ja koko yhteiskunnan tuskaa harteillaan kantavaan marttyyriin.

Kauppa-Lopo alkaa *in medias res*⁷ Jyväskylän vankilassa, josta hän on pian vapautumassa. Lopo on aiemmin tuomittu irtolaisuudesta ja kahdesti varkaudesta, nyt juopottelusta ja pyhäpäivän rikkomisesta. Lopo on hyväntahtoinen, mutta lainkuuliaisuuden ulkopuolelle retkähävä nainen, joka ilmentää koko olemuksellaan niitä piirteitä, jotka sääty-yhteiskunnassa on määritelty huonoiksi. Lopo päätyy auttamaan leskeksi jäänyttä Kuopion tuttuaan Augusta Kortmania myymällä tämän vanhoja tavaroita, mutta hairahtuu aina vanhoille tavoilleen joko juopottelemaan tai lopulta varastamaan. Tarina päättyy traagisesti Lopon jäätyä kiinni varastettuaan vain muutaman markan, jotka hän antoi karkkirahaksi rouva Kortmanin lapselle.

⁷ Realistisen kerronnan tarkoitus on tuoda henkilö mahdollisimman lähelle lukijaa. Realistinen kirjallisuus alkaa tavallisesti *in medias res*, eli kerronta menee suoraan ”keskelle asiaa”. Henkilöitä, tapahtuma-aikaa tai miljöötä ei erikseen esitellä lukijalle. (Rossi 2009, 31.)

Lopo näyttäytyy aika ajoin väärissä lavasteissa kulkevana hahmona, joka ei istu yksiinkään sääty-yhteiskunnan määreisiin.

Lain mukaan -pienoisromaanin keskiössä on Maria Toikka, työmiehen kaunis vaimo, johon paikallinen patruuni Oppman iskee silmänsä Marian ollessa töissä tämän perunapellolla. Marian perheen kasvaessa varat ovat käyneet vähiin, eivätkä hänen miehensä Villen vaatimattomat ansiot meinaa riittää. Maria haaveilee ylellisyyksistä ja ihailee suuresti ylempien säätyjen hienostuneita vaatteita ja tapoja. Kun patruuni lähettää Villen rahakkaalle työmatkalle, alkaa Marian ja patruunin välillä prostituutioon rinnastuva seksisuhde, josta vastineeksi patruuni antaa Marialle rahaa. Maria on kokenut vähäosaisuutta ja köyhyyttä elämässään, ja ”köyhyyttä ja puutetta hän kuitenkin siitä lähtien kammosi pahemmin kuin ruttoa.” (LM 7). Maria tavoittelee tarinassa säätyhyppyä, vaikka ei todella voi syntyperänsä vuoksi olla porvariston arvoinen.

Naturalismi on oivallinen tyyli laji sosiologisen kirjallisuudentutkimuksen kannalta, sillä se kuvaa yhteiskuntaa erityislaatuilla tavalla. Esimerkiksi *Kauppa-Lopo* on ilmestynyt aikana, jolloin realistit ja naturalistit ponnekkaimmin tarttuivat yhteiskunnan epäkohtiin, kuten esimerkiksi juoppouteen sekä työväen ja naisten huonoon asemaan (Launis 2006, 256). Kirjallisuudentutkija Christopher Prendergast (1986, 61) toteaa, että realistinen teksti ei peilaa todellisuutta suoraan, vaan sitoo sen todellisuuteen kielen ja sanojen kautta. Myös Rossi (2009, 33) huomauttaa, että vaikka realistinen teos ei suoranaisesti kopioisi todellisuutta, se kuitenkin kommunikoi todellisuudesta välittäen historiallista tietoa ja herättämällä lukijassa tunteen aikalaismailmasta. Myös naturalistiset teokset siis muotoutuvat vuorovaikutuksessa todellisuuden kanssa.

Naturalismi satoi tarinat tieteen ja taiteen parissa vallinneeseen luonnontieteelliseen ihmiskuvaan, ja naturalistit kuvasivat yhteiskunnallisten olojen, tietoisuuden tuolla puolen olevien viettien ja intohimojen uhreja, jotka vääjäämättä ajautuvat traagiseen tuhoon. Niin sanotun passiivisen ajautujan hahmo on tyypillinen myös Minna Canthin teoksissa. (Rossi 2011, 6.) Biologisia organismeja tutkitaan naturalistisen luonnontieteen myötä rappion ja tuhoutuvan ihmisen kautta (Rossi 2009, 22), mikä ilmenee Canthin teoksissa konkreettisenä tuhoutumisenä, elämänhalun menettämisenä, henkisesti tai fyysisesti vangituksi joutumisena tai muunlaisena onnettomuutena. Naturalismi ja luonnontiede kietoutuvat toisiinsa ennen kaikkea ter-

mien ja ihmiskäsityksen kautta. Vaikka naturalistikirjailijat pyrkivät tieteilijän tavoin todellisuuden objektiiviseen jäljittelyyn, oli naturalistinen romaani sidoksissa aikalaisiin kirjallisuuden konventioihin, ja siltä osin synnytti itse omaa lajiperinnettään. (Rossi 2009, 18.)⁸

Canthin teoksista *Kauppa-Lopoa* on pidetty kaikkein naturalistisimpana henkilökuvauksen ja Lopoon kohdistuvan deterministisyyden vuoksi (Launis 2006, 156). Kirjallisuuskriitikko F. Ahlman arvioi teosta *Uudessa Suomettaressa* näin:

Lukija ei tiedä, kumpiko enemmän pöyristyttää, sekö, että on semmoinen kuva eteen maalattu muka oman kansansa riveistä, vai sekö, että on kirjoittajia, jotka rohkenevat sellaista yleisölle syöttää. Ja vielä enemmän hirvittää ja surettaa se tieto, että meillä tuommoisten ilkeäin irvikuvien etevä maalaaja on nainen. Tuskin tahtoisin nimittäin uskoa ensiksikin naista haluttavan tutustua semmoisiin likaisiin oloihin, joiden tapaisia hän ottaa esittääkseen ikään kuin todellisia, ja sitten hänen mielessään voivan liikkua niin riettaita tunteita, että mielikuvituksensa voi ruveta luomaan siveellisesti mitä inhottavimpia ilmeitä. (Ahlman 1889.)

Euroopassa naturalismiin liittyi nationalistista ja maskuliinista retoriikkaa, mikä vaikutti esimerkiksi *Kauppa-Lopon* vastaanottoon, mutta myös laajemmin käsityksiin Canthin teoksista. Konservatiivien mielestä uudenlaiset naiskuvat uhkasivat näitä vakiintuneita ja totuttuja piirteitä, ja emansipaatio järjestytti osaltaan tätä perustaa. (Lappalainen 2007, 47.) *Hanna* puolsi aikaisten käsitystä Canthista jumalankieltäjänä, sillä teoksessa uskonnollinen nöyryys näyttäytyy lopulta ahtaana ja alentavana (Maijala 2014, 308; 310), ja Rossi (2009, 226) toteaaakin sen olevan Canthin pessimistisimpiä teoksia. Myös *Lain mukaan* sai *Vartija*-lehdessä ryöpytystä pastori Elis Bergrothin arvostelussa: ”Enemmän halventavaa kuvaa Suomen naisesta ja vaimosta tuskin kenkään voi antaa, kuin nainen tässä itse on antanut.” (Bergroth 1890).

Canth on seurannut kirjoituksissaan ranskalaisen naturalistin Emile Zolan jalanjalkia ja teorioita, joiden mukaan kirjailija on tiedemies, joka tutkii yhteiskunnallisia olosuhteita. Canth tutkailee usein ympäristön ja kasvatuksen vaikutuksia yksilön kehitykselle ja etsii ulkoisia syitä ihmisen psyykkisille tiloille. (Rossi 2009, 62.) Canthin liittäminen nimenomaan naturalistiseen kirjallisuuteen on näin ollen perusteltua, vaikka hänen teoksiaan olisi mahdollista tutkia myös naturalismin ulkopuolelta.

⁸ Rossi (2009, 57) summaa pohjoismaisten naturalistikirjailijoiden oppi-isän Georg Brandesin ajatuksen 1800-luvun lopun realismista seuraavasti: ”Pääpiirteissään Brandesin ajatus uudesta realistisesta kirjallisuudesta oli samankaltainen kuin Ranskan naturalisteilla: kirjallisuuden tuli kuvata elämää tieteellisesti, ihmisen heikkouksia ja varjopuolia kaihtamatta.”

Vaikka kirjallisuuden ja sen tyyllilajien olemus on konstruktivinen ja symbolinen, ajattelen realismin ja naturalismin ajan kirjallisuuden tarjoavan sellaisia esteettisen kuvauksen keinoin tuotettuja näkemyksiä yhteiskunnasta, jotka lopulta kumpuavat todellisesta elämästä. Kirjallisuus ei suinkaan ole kokonaisvaltaisesti totuudellista, mutta se voi olla keino rakenteellisten ja historiallisten totuuksien pohtimiselle. Suomalaisessa naturalismissa on havaittavissa miedontavia ja determinismiiä lieventäviä piirteitä verrattuna ranskalaisessa naturalismissa esiintyvään determinismiin (ks. Lappalainen 2000, Rossi 2009), mutta lähtökohtani on, että analysoimani Canthin teokset edustavat kirjallisuuden lajina nimenomaan naturalismia (vrt. Rossi 2009). Naturalistiset strategiat näyttäytyvät tutkielmassani kirjallisina alluusiona, jotka viittaavat lajityypillisesti kerronnan keinoin aikalaisyhteiskuntaan.

1.4 Teoreettis-metodologinen viitekehys

Teoreettinen viitekehyseni on monialainen ja kontekstualisoiva, ja siinä limittyvät sosiologian, kirjallisuudentutkimuksen, feministisen teorian ja kulttuuris-historiallisen kontekstin näkökulmat ja käsitteet. Edellisessä luvussa esiin nostamani naturalismi on osa teoreettis-metodologista viitekehystäni, ja tässä luvussa keskityn kehyksen muihin edellä mainittuihin elementteihin. Tutkimukseni on rajautunut tarkastelemaan Canthin proosateosten tekstuaalisia kuvauksia säädyn, kahvin ja sukupuolen kolminaisuudesta 1800-luvun lopun yhteiskunnassa. Tutkin ennen kaikkea säätyjen kuvauksia, mutta tarkastelen niitä kahvin ympärille kytkeytyvien tapahtumien ja henkilöhahmojen sukupuolten kautta.

Tutkielmani teoreettisen viitekehysten pohja on sosiologinen kulttuurintutkimus, johon liitän sosiologisen kirjallisuudentutkimuksen ja feministisen teorian näkökulmia. Tutkielman kaksi muuta kulmaa muodostavat kulttuuris-historiallisen viitekehysten, jotka osaltaan tukevat sosiologisen kirjallisuudentutkimuksen näkökulmia. Pidätydyn käsitystavasta, jossa realismi nousee sosiologisessa kirjallisuudentutkimuksessa ainoaksi yhteiskuntaa oikein heijastavaksi tyyllilajiksi (ks. Sevänen 2011, 24). Määränpääni onkin selvittää, millä tavoin sosiologinen kirjallisuudentutkimus, 1800-luvun sääty-yhteiskunnan historia ja kirjallisuus voivat linkittyä toisiinsa. Tutkielmassani kahviin linkittyvä toiminta näyttäytyy dialogina kirjallisuuden, historian ja 1800-luvun yhteiskunnallisen todellisuuden välillä.

Valitsemani sosiologinen tutkimuskirjallisuus on sovellettavissa myös kirjallisuudentutkimukseen. Tämä edellyttää luokkatutkimuksen soveltamista säätytutkimukseen, jolloin näkökulmani kytkeytyvät monipuolisesti sekä historialliseen tutkimukseen että kirjallisuudentutkimukseen. Tutkielmassani sosiologia liitetään kirjallisuustieteeseen ja kirjallisuustiede sosiologiaan, teosten miljöö historiaan ja fiktiivinen maailma todelliseen elämään. Tutkielmani keskeisimmän teoreettisen viitekehyksen muodostavat sosiologit Pierre Bourdieu ja Beverley Skeggs.

Teoksessaan *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste* (1979) Pierre Bourdieu käsittelee yhteiskunnassa ilmenevien sosiaalisten ja kulttuuristen hierarkioiden vaikutusta yksilöiden makuun ja elämäntapaan. Bourdieun analyysi perustuu Ranskassa vuosina 1963 ja 1967–1968 toteutettuun kyselytutkimukseen, jonka tarkoitus on määrittellä, millä tavoin kulttuurinen kompetenssi muodostuu, kun tarkastellaan, minkälaista kulttuurista omaisuutta kulutetaan ja millä tavoin kulutus tapahtuu. (Bourdieu 1979, 13.) Tutkimus esittää miehet työssäkäyvinä ja naiset lähtökohtaisesti kodin piirissä. Säätytutkimuksen näkökulmasta tulokset antavat tärkeää tietoa, koska 1800-luvun säädyt muodostuivat pitkälti patriarkaalisen maailmankatsomuksen kautta.

Pierre Bourdieu (1986, 243–244) esittelee teoksessaan kolme pääomatyyppeä, jotka ovat kukin kytkettyjä toisiinsa. *Taloudellisen pääoman* voi muuntaa rahaksi, ja esimerkkinä hän mainitsee kiinteistöjen omistusoikeudet. *Kulttuurinen pääoma* voi olla muunnettavissa taloudelliseksi pääomaksi, ja se saatetaan institutionalisoida koulutukselliseksi saavutuksiksi. *Sosiaalinen pääoma* koostuu sosiaalisista velvollisuuksista ja voi olla muunnettavissa taloudelliseksi pääomaksi. Sosiaalinen pääoma on mahdollista institutionalisoida titteliksi tai aatelisarvoksi. (Mts.) Nämä pääoman muodot ovatkin määrittäneet ihmisiä ja heidän kompetenssiaan läpi historian.

Canthin teoksia tarkastellessa pääoman kasautuva luonne erittelee henkilöahmot sosioekonomisesti eriarvoisiksi. Deterministisesti ajateltuna jo henkilöahmon syntymä on määrittänyt hänen mahdollisuutensa aikalaisyhteiskunnassa selviytymiseen. Yksilön kyvyt eivät välttämättä ole hänen itsensä hallittavissa, sillä ympäristö sanelee sen, mihin yksilö pystyy ja mitkä hänen mahdollisuutensa ovat. Kulttuurisen pääoman periytyvä luonne on riippuvaista koko perheen sisäistämästä pääomasta. (Bourdieu 1986, 245–246.) Tämä ei ainoastaan pidä paikkansa, vaan tarjoaa myös välineen naturalistisen kirjallisuuden determinismin tarkasteluun, sillä kulttuurinen pääoma muokkaa ihmisten sosiaalisia asemia ja identiteettejä.

Beverley Skeggs on kehittänyt Pierre Bourdieun ajattelua feministisempään suuntaan ja tullut kinnut hänen teorioitaan siten, että talouden kentän historia on rakentunut vaikutusvaltaisten ryhmien ehdoilla. Talouden kenttä on siis institutionalisoitunut ja siten määrää kaikkea sosiaalista elämää. (Skeggs 2004/2014, 50.) Näin ollen myös pääomien voidaan katsoa muodostuvan vaikutusvaltaisten ryhmien vallan ehdoilla. Pääoman eri muodot saavat aikaan makumieltymyksiä, joiden kautta on mahdollista tutkia myös kirjallisuudentutkimuksessa teosten henkilöhahmojen suhteita ja niiden merkityksiä tarkastellessa hahmojen toimintaa ja kuvauksia perspektiiveineen. Bourdieun teoriassa maku on vahvistus ihmisten väistämättömistä eroavaisuuksista. Yksilön maku määrittyy suhteessa muiden makuihin, ja näin ollen yksilö luo makunsa kautta habituksen. Maun ilmaiseminen esimerkiksi pukeutumisen kautta mahdollistaa yksilön sijoittamisen tiettyyn asemaan sosiaalisessa tilassa. (Bourdieu 1979, 56–57.)

Skeggsin teoksista keskeisimmät tutkielmani lähdeteokset ovat *Formations of Class and Gender: Becoming Respectable* (1997) sekä *Elävä luokka* (2004/2014)⁹. Ensimmäisessä teoksessa Skeggs on tutkinut etnografisin menetelmin työväenluokkaisia naisia ja sitä, miten luokka ja sukupuoli risteävät heidän elämässään. Teoksessa käsitellään kunniallisuuden ja keskiluokkaisuuden kytköksiä ja sitä, kuinka työväenluokkaiset naiset pyrkivät mukautumaan keskiluokan sanelemiin normeihin kokeakseen olevansa hyväksytyjä. Teoksessa Skeggs esittää, että luokka ja sukupuoli muovaavat identiteettiä ja sosiaalista asemaa.

Elävä luokka -teoksessa Skeggs jatkaa luokan ja identiteetin tarkastelua. Teos painottaa, että luokka ei ole staattinen identiteetti, vaan se muotoutuu alati uudelleen ja näkyy vahvasti arkisissa toimissa, kulttuurissa, ihmissuhteissa ja tavoissa määrittellä itseään ja muita. Skeggs (2004/2014, 50) viittaa Bourdieun symbolitalouteen, joka pohjautuu ajatukseen siitä, että talous ei ole vain rahaan perustuva taloudellinen järjestelmä, vaan se on myös ”symbolisen tason systemaattinen organisaatio”. Eri luokat eriytyvät toisistaan kulttuurin ja kulutuksen kautta ja näin ollen ihmiset rakentavat itsensä ja maailmansa suhteessa muihin.

Kirjallisuussosiologian tutkimusalan merkitys käsitteellistyy Erkki Seväsen (2011, 8) tutkimuksessa eri oppiaineissa työskenteleviä tutkijoita yhdistäväksi tutkimusalaksi, jossa kirjallisuutta tarkastellaan suhteessa kulttuuris-yhteiskunnalliseen todellisuuteen. Kirjallisuus on siten määrittynyt sosiaalisesta todellisuudesta käsin tai on vuorovaikutuksellisessa suhteessa

⁹ Skeggsin tutkimus pohjautuu Iso-Britannian kaltaiseen luokkayhteiskuntaan, jota ei voi suoraan verrata Pohjoismaiseen hyvinvointiyhteiskuntaan. Lähestyn Skeggsin teorioita kontekstualisoiden ja soveltaen ajatuksia Canthin aikaiseen 1800-luvun Suomeen.

sen kanssa (mts.). Liitän pro gradu -tutkielmani spesifisti sosiologisen kirjallisuudentutkimuksen piiriin sen kuvatessa sangen eksplisiittisesti tutkielmani lähtökohtia (ks. esim. Niemi 1991, 10).

Sosiologisen kirjallisuudentutkimuksen juuret voi jäljittää kahteen metodologiseen pääsuuntaukseen: positivismiin ja dialektiseen traditioon. (Ks. Sevänen 2011, 13–15; Lappalainen 1999a, 8.) Minna Canth on ottanut vaikutteita teksteihinsä positivismia edustavan Hippolyte Tainen (1828–1893) opeista (Sevänen 2011, 17). Tainelaisessa sosiologisessa positivismissa kirjailijaan liittyvä persoona määrittyy kirjailijan kansallisuuden, sosiaalisen elinympäristön ja kirjailijan elinaikana vallalla olleiden arvojen ja aatteiden kautta. Hänen kirjallisuuskäsityksensä edusti heijastusteoriaa¹⁰, jossa kirjallisuus ilmentää välillisesti kirjailijan persoonan kautta kulttuuris-yhteiskunnallista todellisuutta. (Sevänen 2011, 15; 17–18.) Tämänkaltainen todellisuus ilmenty myös tutkimissani Canthin teksteissä.

Dialektisen tradition pääkohteina olivat kirjalliset tekstit. Saksalaiseen idealistiseen filosofiaan pohjautuvassa traditiossa G. W. F. Hegelillä ja Karl Marxilla oli keskeinen asema, ja erityisesti marxismin vaikutus kirjallisuussosiologiaan on kiistämätöntä. Dialektisessa traditiossa kirjalliset tekstit määräytyvät tiettyyn rajaan saakka yhteiskunnasta käsin ja perustavanlaatuisen tarkastelun kohde on, millaisen kuvan kirjalliset tekstit välittävät yhteiskunnasta ja maailmasta. (Sevänen 2011, 19.)

Useat sosiologiseen kirjallisuudentutkimukseen liittyvät tekstit ammentavat teoriaansa marxilaisesta sosiologiasta (ks. Sevänen 2011). Karl Marx kritisoi teksteissään Canthin aikaista eurooppalaista luokkayhteiskuntaa. Marxilaiset talouskäsitykset ja kapitalismikritiikki kaikuivat myös Canthin teksteistä: köyhiä ja vähäosaisia sorrettaan kapitalistien hyötyessä sorrosta. Marx (1996, 37) on todennut modernin porvarin olevan itsessään pitkällisen kehityksen tuote.¹¹ Jokainen edistysaskel on tuottanut porvariluokalle enemmän poliittisia etuoikeuksia, valtaa ja hyötyjä (mts.).

¹⁰ Tainelainen heijastusteoria kumpuaa sveitsiläissyntyisen Anna Louise Germaine de Staëlin (madame de Staël, 1766–1817) teoriasta, jonka mukaan eri maiden kirjailijoiden erot elämäntavoissa konkretisoituvat eroiksi kirjallisuudessa. (Sevänen 2011, 18–19.)

¹¹ 1800-luvun näkökulmasta silloisen nyky-yhteiskunnan kirjoitettu historia perustuu kokonaisuudessaan luokkakamppailun jatkumolle. Moderni porvari yhteiskunta on luonut uusia sorron muotoja vanhojen toimintatapojen tilalle. (Marx 1986, 35–36.)

Skeggs (2004/2014, 74) huomauttaa, että kapitalismista ei juuri puhuttu ennen sosiologi Werner Sombartin vuonna 1902 ilmestynyttä teosta *Moderni kapitalismi (Der moderne Kapitalismus)*. Marx itse asiassa käytti sanaa vain harvoin, (mt.) ja puhui lähtökohtaisesti kapitalisteista yhteiskunnan toimijoina, jotka määrittävät alempien säätyjen tai luokkien oikeuksia (ks. Marx 1986). Sevänen esittelee teoksessaan kapitalismin kehityksen varhaisvaiheita, joissa klassisen kapitalismin (eli *laissez-faire-kapitalismin*) vaihe sijoittuu vuosiin 1800–1920 (Sevänen 2019, 62). Kapitalismin kytköksiä 1800-luvun säätytutkimukseen ei siis voi sivuuttaa, sillä se on väistämättä vaikuttanut säätykäsityksiin. Canthin proosa ilmentääkin eroja ihmisten välisissä sosioekonomisissa taustoissa sekä legitimoidussa kompetenssissa¹².

Kapitalismin historiallinen kehitys kytkeytyy yhteiskunnallisiin valtasuhteisiin, joita tarkastelen myös omassa tutkielmassani. Tutkielmassani myös *maailmankuva* ja *ideologia* ovat tulkintani kannalta avainasemassa, ja käsitteiden avulla pyrin selittämään kahvin yhteiskunnallis-filosofisia merkityksiä, jotka yhdistävät Canthin teokset todelliseen 1800-luvun sääty-yhteiskunnan valta-asetelmiin. Maailmankuva muodostuu ihmistä, kulttuuria, historiaa, luontoa, yhteiskuntaa ja yliluonnollisia todellisuuksia koskevista uskomuksista ja käsitteistä. Ideologiat puolestaan ovat yhteiskuntaluokille, ryhmille ja yhteisöille ominaisia kollektiivisia maailmankatsomuksia, jotka osaltaan ilmentävät yksilön yhteiskunnallista asemaa ja identiteettiä. (Sevänen 2011, 20; Sapiro 2023, 6–7.)

1800-luvun yhteiskunnassa sukupuoli vaikutti yksilön mahdollisuuksiin ja tulevaisuuteen osana identiteettiä. Feministinen kirjallisuuskäsitys on oleellista tutkittaessa Canthin teosten henkilöahmoja, sillä Canth on kuvannut tarinoissa miesten ja naisten välistä epätasa-arvoa. 1990–2000-lukujen feministisessä ajattelussa havainnollistui sorron muotojen yhteenkietoutumat, intersektiot¹³, jotka toi osaksi feminististä teoriaa yhdysvaltalainen lakiprofessori Kimberlé Crenshaw 1980-luvun lopulla (Valovirta 2010, 94; Lykke 2010, 50). Intersektionaalisuuden juuret ovat siis mustassa feminismissä. Tutkin jälkikolonialististen ja mustien feministien kritiikin vanavedessä, millä tavoin sukupuoli ja sääty vaikuttavat toisiinsa ja muovaavat toisiaan kahvihetkien yhteydessä. Merkityksellistä on suunnata huomio siihen dynaamiseen

¹² Yksilön kyvykyys pääoman omaksumiseen määräytyy olosuhteiden symbolisen vallan tuotoksena, joka legitimoituu kompetenssiksi (Bourdieu 1986, 243–246).

¹³ Intersektionaalisuuteen perehtynyt tutkija Nina Lykke näkee intersektionaalisuuden teoreettisena ja metodologisena työkaluna, jonka avulla voi analysoida, miten historiallisesti spesifit vallan ilmentymät ja rajoittavat normit toimivat suhteessa toisiinsa. (Lykke 2010, 50–51).

vuorovaikutussuhteeseen, joka sosiaalisella inkluusiolla tai eksluusiolla on, tai joka valtasuhteissa vallitsee. (Lykke 2010, 54–55.) Tutkielmassani intersektionaalisuus halkoo säätyrajoja, terveydentilaa, sukupuolta ja seksuaalisuutta.

Valovirta (2010, 94–95) täsmentää, että intersektionaalisuudessa on kyse sosiaalisten erojen akselien risteyksistä ja näiden risteymien seurauksista.¹⁴ Eron akselit voi nähdä taloudellisina, poliittisina, psyykkisinä, subjektiivisina ja kokemuksellisinä tekijöinä. Intersektionaalisuus onkin myös ”rodun”, etnisyyden, seksuaalisuuden, uskonnon ja luokan feminismiä. On huomattava, että erot saattavat kuitenkin asettua hierarkkisesti, jolloin jotkut erot ovat toisia merkittävämpiä. Valovirta onkin samaa mieltä Nina Lykken ja Sara Ahmedin kanssa, ja hän esittää, että sukupuolen ollessa tärkeä eron akseli, se ei saa asettua vallan hierarkiassa ylimmä ja että sukupuoli tulee ymmärtää suhteessa muihin vallan muodostelmiin. (Mts.) Intersektionaalisuus onkin sinänsä kontekstuaalista, että sen ymmärtäminen vaatii ymmärryksen aikaan ja kulttuuris-historiallisiin oloihin paikantuvista tekijöistä sekä puuttuvista intersektioista – toisin sanoen etuoikeuksista.

Vallan muodostumisen mekanismit tulkitaan eri tavoin riippuen feministisestä teoriasta: korostettavat tekijät muodostuvat suhteessa teoreettiseen viitekehykseen (Lykke, 2010, 51). Omassa tutkielmassani korostuvat sukupuoli ja säädöt kaikessa moninaisuudessaan, mutta myös muut intersektiot, kuten terveydentila ja sosioekonominen asema suhteessa yhteiskuntaan tai säädyn sisäiset ristiriitaisuudet, ovat fokuksessa. Marxilaisessa feministisessä teoriassa onkin tärkeää painottaa, että vallan eroavaisuudet ja kategorisoinnit perustuvat erilaisiin logiikkoihin. Teorian on erotettava yhteiskunnalliset logiikat, jotka vaikuttavat esimerkiksi talouteen ja sosiaalisiin suhteisiin. (Lykke 2010, 51–52.) Ajattelenkin, että 1800-luvun sääty-yhteiskunnan analysoimiseksi on keskityttävä niihin yhteiskunnallisiin ja poliittisiin logiikkoihin, joiden kautta sosioekonominen asemointi määrittyy.

Rita Felskin teos *Beyond Feminist Aesthetics: Feminist Literature and Social Change* (1989) käsittelee feministisen estetiikan ja kirjallisuuden kritiikkiä. Teoksessa käsitellään muun muassa sitä, että kirjallisuus ja yhteiskunta muuttuvat suhteessa toisiinsa, ja että feministisen kirjallisuudentutkimuksen tulisi ulottaa tutkimuksensa laajemmalle naisten kokemusten kuvauksesta kohti sitä, miten kirjallisuus vaikuttaa sosiaalisiin ja poliittisiin muutoksiin. Tutkimani teokset ovat mielenkiintoisia nimenomaan sosiaalisia ja poliittisiä muutoksia tarkastellessa,

¹⁴ Lykke painottaa kategorisointien yhteenkietoutumisen merkitystä, sillä nimenomaan näitä yhteenkietoutumisia voi tutkia intersektionaalisuuden käsitteellä (2010, 51).

sillä henkilöhahmojen erilaiset elämäntilanteet, säätykerrostumat, ikäluokat, pelot ja toiveet kertovat 1800-luvun lopun yhteiskunnallisen murroksen moniulotteisuudesta naturalismin keinoin.

Tämä näkökulma johdattaa tarkastelemaan lähemmin niitä historiallisia rakenteita, joiden kautta teoksissa kuvattu sääty-yhteiskunnan murros rakentuu. Alun perin säädyt periytyivät Suomeen Ruotsin kuningaskunnan valtarakenteista (Haapala, Tikka, Wassholm & Östman 2021, 272). Säätyjen hierarkia luokitteli ihmiset taivaassa, lainsäädännössä ja arjessa, ja kirkko toimi säätyopin tärkeimpänä välittämisen kanavana. Kyse oli virallisesta ideologiasta, laillisesta yhteiskuntajärjestyksestä ja sen ylläpidosta. Säädyt näkyivät esimerkiksi kirkossa istumajärjestyksessä, jota pidettiin sosiaalisen hierarkian symbolina. (Mts.) Kolmisäätyoppi määritteli yksilön aseman suhteessa jumalaan, valtioon ja perheeseen. Ruotsin reformaationkin jälkeen yleisesti vallitsevan ajatuksen mukaan korkein maallinen valta tulee jumalalta. Yhteiskunnallisen työnjaon ja valtasuhteet määrittävä säätyjako oli osa valtiovallan ikuista ja loukkaamatonta järjestystä. Tätä käsitystä tuki fatalistinen ajatus siitä, että yksilö on sitä, miksi yksilö syntyy. Vaikka fatalismia on kyseenalaistettu jo 1700-luvulta lähtien, pysyi se silti hallitsevana maailmankuvana ja järjestyksenä jopa 1900-luvun puolelle. (Haapala, Häkkinen & Kaarninen 2021, 246–247.)

Säätyrajat eivät ainoastaan määrittäneet ihmisen paikan yhteiskunnassa, ne määrittelivät identiteettiä myös ulkoa päin. Säätyideologia perustuikin arkiseen valtaan ja valtaapitävien kykyyn oikeuttaa asemansa. Historioitsijat Pertti Haapala, Antti Häkkinen ja Mervi Kaarninen kirjoittavat: ”Sääty-yhteiskunta oli sananmukaisesti *säädetty* eli jumalallinen ja siten luonnonmukainen järjestys. Vaihtoehtoja ajatella toisin oli vähän.” (Haapala, Häkkinen & Kaarninen 2021, 246; 248.) 1800-luvun puolivälin jälkeen tyttöjen salonkikasvatusta alettiin kritisoida yleisesti uushumanismin ja filantropismin myötä (Häggman 1994, 149), ja tutkimistani teoksista erityisesti Canthin *Hanna* ottaa osaa varsin ekplisiittisesti tähän kritiikkiin.

1800-luvun puolivälissä ihmiset jaettiin tavallisesti kahteen ryhmään: rahvaaseen ja herrasväkeen eli säätyläisiin¹⁵. Rahvas muodosti agraariyhteiskunnan perustan ja enemmistön väestöstä. Näiden ryhmien välinen raja kulki ennen kaikkea sivistyksessä. Herrasväen tehtävänä nähtiin rahvaan sivistäminen, jotta tämä voisi toimia yhteiskunnassa herrasväen määrittelemällä tavalla. Sivistyneistön näkökulmasta talonpoikaiskansa näyttäytyi kehittymättömänä ja

¹⁵ Ylin sääty 1800-luvun yhteiskunnassa muodostui aatelistosta (ks. esim. Moilanen 2008). Aatelis-henkilöhahmoja ei esiinny Canthin proosassa.

kulttuurisia merkkejä hallitsemattomana. Sivistys toimi myös välineenä kritisoida fatalismia, sillä sen avulla rakennettiin ihanne aktiivisesta ja yhteiskunnalle hyödyllisestä yksilöstä. (Haapala, Tikka, Wassholm & Östman 2021, 274–275.) Ajattelen Canthin olleen etuoikeutuksessa asemassa, sillä hänellä oli mahdollisuus kouluttautua ja sivistyä. Canthilla oli kuitenkin myös taito kyseenalaistaa vallitsevia asiointiloja. Hän sivistyi, jakoi sivistystään muille Kanttilan salongeissa ja pyrki aktiivisesti muuttamaan yhteiskunnan nurjia ja sortavia puolia.

Canthin toiminta asettuikin aikansa sukupuolirooleja korostavaa ajattelutapaa vastaan. 1800-luvun yhteiskuntaa voi kuvailla perinteisen käsityksen kautta, jonka mukaan naiset ja miehet ovat luonnostaan erilaisia ja jossa naisten maailma muodostuu lähinnä kodista ja perheestä. Tämä käsitys jopa vahvistui 1800-luvulla. Julkinen osallistuminen ja politiikka kuuluivat miehille, ja naisten on edistettävä vapautta omilla tavoillaan. Naisilla olikin mahdollisuuksia toimia fennomaanisessa liikkeessä, kun muun muassa J. V. Snellman ynnä muut filosofi G. W. F. Hegelin seuraajat esittivät kansallisen liikkeen moraalisen voiman kasvavan kodissa ja perheessä. Näin naiset ja äidit pystyisivät olemaan mukana edistämässä siveyttä. (Haapala, Tikka, Wassholm & Östman 2021, 281.)

Tulkitsen Canthin teoksia tutkielmassani niin, että kansan äänten kaiut ilmenevät erilaisten säätyihin kietoutuvien intersektioiden problematisoinnin kautta. Marianne Liljeström (2004, 9) kirjoittaa artikkelissaan, että tietoa tuotetaan sosiaalisissa ja kulttuurisissa suhteissa, ja ne tukeutuvat näin ollen sekä taloudellisiin että institutionalisoiuihin järjestyksiin. Säädyt edelsivät luokkia, mutta koen niiden pohjautuvan samanlaisen arvomaailman varaan, jossa ihmisen hyöty yhteiskunnalle määrittyy hänen syntyperänsä ja kykyjensä kautta.

2 Koko kansan kolottava kahvihammas – säädyt ja kahvi naturalistisessa kontekstissa

2.1 Säätyjen kirjo Canthin proosassa

Canth on teoksessaan *Lehtori Hellmanin vaimo* (1890) korostanut henkilöhahmojen välisessä dialogissa kirjallisuuden merkitystä arvomaailman välittäjänä (Maijala 2014, 247). Tutkimisani teoksissa arvomaailma välittyy dialogissa tekstin ja historiallisesti tosien 1800-luvun sääty-yhteiskunnan arvomaailmojen välillä. Pierre Bourdieu olettaa, että (kauno)kirjalliset tekstit voivat aikaansaada eräänlaisen uskottavuuden efektin (*belief effect*), jonka kautta ne voivat toisinaan kertoa enemmän sosiaalisesta todellisuudesta kuin tieteelliset kirjoitukset (1996, 32). Säätykohtainen toiminta toisaalta luo, mutta myös tuottaa eroja henkilöhahmojen välille. Tässä luvussa tarkastelen henkilöhahmojen säätyjä, heidän suhdettaan kahviin ja erilaisia säätyjen välisiä hierarkioita paljastavia asetelmia. Tarkastelen myös kapitalistisia suhteita henkilöhahmojen ja yhteiskunnan välillä. Käsittelen säätyjä luokkatutkimuksen kautta, minkä vuoksi lähdekirjallisuuteen viitatessani puhutaan luokista. Kontekstualisoivassa tulkinassani luokan ja säädyn käsitteet yhdistyvät kuvaamaan tutkimieni teosten esittämää 1800-luvun säätyjärjestystä.

Säädyt liittyvät Hannan, Marin, Lopen ja Marian osaksi samaa yhteiskuntaa, jossa jokaisella säädyllä hierarkiasta riippumatta on vähintään mahdollisuus juoda kahvia. Säätyjen muovaamat eriarvoisuuden tasot ovat teoksissa sukupuolen ohella eksplisiittisimpiä. Seuraavaksi käsittelen tutkittavista teoksista esiin nousevia säätyjen sosioekonomisia kerroksia suhteessa kahviin. Säätyjen kirjo näyttäytyy Canthin kirjallisessa tuotannossa laajasti aina näytelmistä novelleihin. Jokaisen teoksen juoni on rakennettu niin, että se läpäisee arkisen yhteiskunnan rakenteet kaikilla tasolla, köyhästä porvariin.

Kahvi tuo henkilöhahmojen säädyt esiin eksplisiittisesti. Hannalle kahvi on itsestäänselvyys, jokapäiväiseen elämään kuuluva nautintojuoma, jota joku muu aina tarjoilee. Hanna asettuu säätyjen janalla edustamaan porvaristoa, ja janan toista ääripäätä edustaa *Köyhän kansan* Holpaisen perhe. Hekin nauttivat kahvia, joskin keittäen sitä vanhoista poroista ja jatkaen sitä sikurilla. Lopo, eri säätyjen kanssa asioiva kameleontti, ei juo tarinan aikana lainkaan kahvia. Hänelle tarjotaan kahvia rouvasväen kodeissa palkkioksi tavaroiden myymisestä, mutta hän ei ilmaise pitävänsä kahvista. Kuten Hannalle, myös *Lain mukaan* -teoksen Mariallekin kahvi on

arkista, mutta kodin piirissä hän keittää sen aina itse. Teoksessa kuvataan, kuinka ”[k]ahvi-verstaat olivat pöydällä Marian edessä” (LM 33), indikoiden sitä, että kukaan muu ei ole kahveja Marialle keittänyt. Marian kotona ei kuvata olevan piikoja tai muuta palvelusväkeä, jolloin kodinhoidon vastuu on Marialla itsellään.

Säädyn voidaan olettaa ohjaavan jokaisen henkilöahmon elämää, ja kertomuksissa se näytetään lähes väistämättä negaation kautta: hierarkkinen säätyjärjestys luo jopa epärealistisia odotuksia sekä yhteiskunnan eri tasoja läpileikkaavia eriarvoisuuksia henkilöahmojen välille ja heidän ympärilleen. Hanna, Mari, Lopo ja Maria yrittävät kukin tahoillaan irtautua sääty-yhteiskunnan ahtaista lokeroista ja kenties tavoitella individualisempaa hallintaa omasta elämästään, mutta säätyynsä liittyvien ulkopuolelta määritettyjen arvojen vuoksi he ovat tuomittuja epäonnistumaan. Hannaa, Maria, Lopo ja Maria yhdistää kapitalistisen onnistumisen tavoittelu, jonka saavuttaminen ei ole heille tietoinen pyrkimys. Tavoite on ikään kuin kirjoitettu säätyyn, ja hahmot ovat siksi pakotettuja kulkemaan ennalta määrättyä polkua pitkin.

Hannassa esiintyy säätyläisten lisäksi myös köyhälistöön, työväenluokkaan ja maalaisiin liitettäviä henkilöahmoja. Piikat ovat aktiivisia toimijoita, ja tulkiten heidän peilaavan Hannan moraalikäsitteitä ja säätyyn kuulumisen mukanaan tuomia etuoikeuksia. Esimerkiksi Miina toimi piikana Hannan perheen talossa, kunnes hän tuli raskaaksi ja lopulta synnyttikin aviottoman lapsen. Miinan lähdettyä Liisa, hänen tilalleen tullut piika, toteaa: ”Laittaa kamreerille toisen lapsen, entinen onkin jo, kuulemma, kuollut.” (H 344.) Liisan mukaan Hannan isä on saattanut Miinan raskaaksi, ja Miina edustaakin Hannalle valhetta ja lukijalle sitä, kuinka helppoa on olla uskomatta asiaan, joka ei istu omaan säätyyn ja säädyllisiin oppeihin. *Hannassa* näemme, kuinka säätyläisten ympärillä olevat ihmiset toimivat ja tekevät kaikkensa porvarien hyväksi, koska heillä ei ole muita vaihtoehtoja.

1800-luvulla koti oli julistettu pyhäksi sekä konservatiivisten että liberaalien valtio-oikeusteoreetikkojen toimesta. Pyhä korostaa adjektiivina perheen siveellistä luonnetta: se oli sekä oikeuden ja julkisen lainsäädännön ulkopuolella että suojamuuri perheen ja omaisuuden ja valtion välissä. Erityisesti viktoriaaninen kotikulttuuri synnytti stereotyyppioita, jotka kuvasivat keskiluokkaista naista ja hänen sijoittumistaan yksityissektorille esimerkiksi *talouskeijuna*, *kodin jumalattarena* ja *kodin enkelinä*. Stereotyyppioilla on suuri kulttuurinen voima. (Lappalainen 2001, 8.) Hannan asema yksityisyyteen ja kodin idylliin suljettuna yksilönä tuottaa hänelle tuskaa läpi tarinan. Kuten Hanna, on myös *Köyhän kansan* Mari kodin piiriin suljettu nainen, joka tasapainottelee kodin ja pakollisten, kodin ulkopuolelle sijoittuvien töiden välillä.

Kauppa-Lopossa yksityisyys on murennettu välähdyksiksi Lopon menneisyydestä ja perheelisyydestä. Lopoä voikin pitää eräänlaisena kodin idyllin rikkojana, sillä hän kokee ulkoisen maailman ja kaupanteon tuottaman huumän äitiyttä vahvempana viettinä. Samoin *Lain mukaan* -teoksen Maria tasapainottelee sisäisen ja ulkoisen välillä ja edustaa Lopon rinnalla seksuaalisesti aktiivista ja ainakin näennäisesti omatoimista naista.

Tutkimissani teoksissa kodin idylli ja ympäröivä todellisuus olivat ristiriidassa toistensa kanssa. Canth kuvasi teoksissaan tätä ristiriitaa esimerkiksi asettamalla Hannan maaseudulle, jossa tytöt saavat juosta avojaloin. Naturalistista arkea voidaankin pitää idyllin vastakohtana; se on saanut harmaan värinsä modernismin mukanaan tuomista ongelmista. (Rossi 2009, 150). Kahvi ilmenee arkeen ja huviin liittyvänä elementtinä tutkimissani Minna Canthin pienoismaaneissa. Arki kuvantuu jopa synonyymina naturalismin pyrkimykselle kuvata tavallisen ihmisen jokapäiväisen elämän ongelmia (Rossi 2009, 22), ja siksi arkiset toimet, kuten kahvittelu, paljastavat tavallisia ihmisiä koskevien yhteiskunnallisten arvomaailmojen kasvot.

Köyhässä kansassa kahvi liittyy Holpaisen perheen arkeen jo teoksen ensisivuilla. Mari keittää aamukahvia itselleen, miehelleen ja tyttärelleen Hellulle:

Sillaikaa kun kahvi selvisi, haki äiti esiin sokurijäännöksen; oli sitä niin paljon, että tuli rippunen kullekin. [...] Itselleen valitsi pienimmän osan, antoi miehelle suurimman. Sitten hän kaasi kuppiin ja he joivat kaikki kolme. (KK 34–35.)

Marin uhrautuvaisen äidin identiteetti paljastuu hänen jakaessaan sokeritopan jäännökset kahvin kylkeen. Itselleen hän ottaa vähiten, mutta mies saa suurimman osan sokerijäännöksestä. Vaikuttaa siltä, että Mari ajattelee miehen tarvitsevan sokeria eniten, tai että Mari haluaa miellyttää miestä antamalla tälle eniten sokeria. Myös Hellu saa sokeria, ja hän imeskelee sitä säästeliäästi. Tämä kahvihetki keskustelee yhteiskunnan kanssa monella eri tasolla. Perheen säätyasema sijoittuu köyhäin piiriin, sillä aikaisemmin on kuvattu, kuinka Mari jatkaa kahvia sikurilla. ”Sokerijäännös” sanana kielii siitä, että sokeri on ollut säilössä jo pitkään, ja sitä on hiljalleen ja harkitusti syöty. Kertoja esittää, että sokeria oli paljon, mutta kuitenkin kaikki saavat sokeria vain rippusen. Paljouden käsite on siis säätyjen piirissä subjektiivista.

Hanna ja *Lain mukaan* ovat kuvauksia parempiosaisista naisista, jotka joko ovat porvareita tai haaveilevat luokkanoususta. Uusi yläluokka syntyi Suomeen 1800-luvun aikana ja uudet elinkeinot alkoivat murtaa vanhoja luokkarakenteita. Virka- ja sotilasaatelin oheen syntyi kapitalistiluokka, joka koostui varakkaista maanomistajista, tehtailijoista ja kauppiaista. Suomenkielisten osuus tässä yläluokassa oli hyvin pieni, ja kapitalistiluokka leimaantui ruotsinkieliseksi.

(Haapala, Häkkinen ja Kaarninen 2021, 255–256.) Maijala linjaa (2014, 25), että nousuk-
kuutta tavoitteleva keskiluokka, kuten Canthin oma lapsuudenperhe, ja synnynnäinen porva-
risto erosivat toisistaan puhutun kielen kautta. Keskiluokka puhui suomea yrittäen opetella
ruotsia ja porvaristo puhui lähtökohtaisesti ruotsia (mts.). Kohdeteoksissa ruotsinkielisyyden
merkitys ilmenee *Kauppa-Lopon* ja *Lain mukaan* -pienoisromaanin kerronnassa, ja perehdyn
tähän aiheeseen seuraavaksi.

Lopo muistelee vankisellissä vapautumista odotellessaan Kuopion rouvia, joiden palveluk-
sessa hän myi heidän tavaroitaan. Rouvat olivat kehuneet häntä sanoin “snälla Lopo” ja
“sööta Lopo” (ks. KL, 355), ja on siis ilmeistä, että he ovat kuuluneet ruotsia puhuvaan väes-
töön. Myöhemmin vapaalle jalalle päästyään Lopo pohtii matkalla Augusta Kortmanin luo,
puhuvatko talon lapset suomea vai ruotsia. *Lain mukaan* -romaanissa Mariaan silmänsä iske-
vän patruuni Oppmanin tytär puhuttelee tätä pappa-nimityksellä ja kutsuu äitiä mammaksi.
Kun patruuni kutsuu yllättäen Villen luokseen töitä tarjotakseen, hänen työhuoneessaan on li-
säksi nuori herra, jonka Ville tulkitsee patruunin pojaksi. Patruunin tarjottua Vिलлelle Kajaanin
markkinoille hevosilla vietävän kuorman viemisestä 20 markkaa, patruunin poika tokaisee:
”Ä’ de inte för mycky’?” (LM 18), ikään kuin Ville tai tehtävä työ ei olisi tuon rahamäärän
arvoinen. Ruotsinkielisyys onkin teoksissa lähtökohtaisesti kytköksissä ylempiin säätyihin,
vaikka esimerkiksi Lopo ilmeisesti osaa puhua myös ruotsia – tosin suomalaisittain ääntäen.
Vanginvartija Strömbergiä Lopo kutsuu ”Römperin piiaksi” (KL 50). Ero säätyjen välillä il-
menee myös puheen tasolla.

Kapitalistinen porvaristo sanelee tarinoissa muille ehdot, joiden mukaan heidän on elettävä
elämäänsä – pystyvätpä henkilöahmot siihen tai eivät. Karl Marxin luokkaristiriita niputtaa
luokat taloudellisiksi kokonaisuuksiksi. Max Weber puolestaan käsitti luokat kulttuurisina ko-
konaisuuksina, joita luonnehti tietty elämäntyyli, status ja markkina-asema. Marxi ajatteli, että
kapitalismissa vallitsee luokka-antagonismi, joka merkitsee välitöntä ristiriitaa työväenluokan
ja tuotantovälineet omistavan kapitalistiluokan välillä. Marxilaisessa teoriassa työvoima on
eräänlainen tavara, ja se on käytännössä ainoa asia, jota työläinen voi tarjota kapitalistille.
(Marx 1986, 53; Ojajärvi, Sevänen & Steinby 2019, 11–12.)

Patruuni Oppmanin ja Villen välinen vuorovaikutus paljastaa yhteiskunnassa vallinneen kapi-
talistisen valta-asetelman. Palkka ei ole työntekijän osa hänen panoksestaan kauppatavaran
tuotantoon. Palkka käsitteellistyy sen sijaan osaksi jo olemassa olevia kauppatavaroita tai
hyödykkeitä, joiden avulla kapitalisti ostaa itselleen työvoimaa. (Marx 1986, 73.) Patruuni

itse asiassa ostaa itselleen seksuaalista mielihyvää sekä asemansa ja mahdollisuutensa tiedosta hankkimalla ensin itselleen työvoimaa tavoittaakseen haluamansa. Patruuni edustaa eittämättä kapitalistiluokkaa, jota Marian mies paheksuu:

“[...] Semmoinen nylkyri kuuluu olevan ... ja tunnoton ... keksii jos minkä koulun, että vaan pääsee maksusta vapaaksi ... [...] Koron kiskomisella kun on rikastunut, niin arvaa sen jo siitakin minkälainen mies on ...” (LM 15.)

Marxin teoriassa työläiset ovat porvarien ja porvariyhteiskunnan orjia. Heitä orjuuttaa päivittäin koneisto, jonka ohjaksissa on itse porvarillinen tuottaja. (Marx 1986, 41–42.) Tätä koneistoa ohjaajineen Villekin kritisoi. Ville ei tahtoisi ottaa paikkaa vastaan koronkiskurilta, mutta saapuessaan patruunin työhuoneeseen, hän kadottaa rohkeutensa kiiltävän lattian ja hienouden uumeniin.

2.2 ”Tulkaa juomaan kuppi kahvia ensin” – kahvittelun toiminta

Kahvi ja toiminta ovat väistämättä yhteenkietoutuneita, sillä kahvin juominen ja keittäminen ovat fyysisistä toimintaa. Seuraavaksi tarkastelen fyysisen toiminnan merkityssuhteita pohtimalla, miten kahvittelu on läsnä henkilöhahmojen toiminnassa ja mitä kahviin liittyvä toiminta voi paljastaa henkilöhahmoista ja säädyistä. Pohdinta on perustana niiden tapahtumien analysoimiselle, jotka edeltävät ja seuraavat kahvittelua.

Hanna-romaanissa Hanna sekä hänen ystävänsä Olga ja Betty lähetetään kaupungista maalle Jynkän Pölläkkään kesäksi ”verenvähyden”¹⁶ vuoksi. Verenvähyden voi tulkita tarkoittavan väsymystä, apeutta ja voimattomuutta – Hannan kohdalla yleisesti ahdistusta. Häggman (1994, 75) täsmentää, että oikeaan ja väärään elämäntapaan liittyi erilaisia 1800-luvulla yleisesti valiteltuja ”hermotauteja”. Vääränlainen elämäntapa aiheutti heikkohermoisuutta, kun taas oikeanlainen elämäntapa vahvisti hermoja. Elämäntapahoito esimerkiksi maisemaa vaihtamalla oli yleistä. (Mts.) Maalla heitä odottaa tutun ja luotettavan mökin emäntä Heta sekä hänen tyttärensä Anna Sohvi. Tupaan saapuessaan Heta keittää heti ensimmäiseksi kahvia.

Heta tarjosi heille kahvia. Miehet olivat alkanee jutella keskenään ja tytöt kuuntelivat molemmin korvin. Mikä lienee tullut Rissalan isännälle, kun sitä ei kuulunut takaisin kaupungista. [...] Näin puhelivat miehet ja tytöt kummastelivat. Ei Hanna

¹⁶ Ihanteelliseen perhe-elämään kuului esimerkiksi perhelääkärien jatkuvat palvelut, vesi- ja kylpykuurit sekä kesänvietto maaseudulla tai meren äärellä. Hannalle tämä kaikki on mahdollista, ja maalle hän lähtee perhelääkäriin suosituksesta. (Häggman 1994, 60.) Tällainen hyvä perhe-elämä (ks. mt.) on Hannan etuoikeus.

kuitenkaan erityisesti; se vain muistutti häntä jostakin ja herätti poveen tuskallisen tunteen; mutta hän painoi sen takaisin ja käänsi ajatuksensa toisaanne. (H, 228–229)

Tämä on ensimmäinen kerta, kun kahvi mainitaan *Hannassa*. Kahvi kotouttaa tytöt maaseudulle ja on alkusoitto vapauden omaksumiselle, jota he ovat jo varovasti kokeilleet kulkemalla avojaloin. Konkreettisemmalla tasolla kahvin tarjoaminen on myös selkeä osoitus vieraanvairaisuudesta.

Kahvittelun lomassa Hannalle, Olgalle ja Bettylle tarjoutuu mahdollisuus kuunnella, mitä miehet puhuvat keskenään – tämä on ilmeisen harvinainen tilaisuus. Tuvassa istuskelevat miehet eivät puhu tytöille, mutta vilkuilevat heitä sivusilmällä. Tytöt ovat siis jatkuvan arvioinnin alaisia ja heidän läsnäolonsa tiedostetaan, vaikka heihin ei näennäisesti kiinnitetä huomiota. Miehet puhuvat Rissalan isännän alkoholinkäytöstä, mikä muistuttaa Hannaa kodista ja oman isänsä juopottelusta. Näin ahdistuksen tunne tunkeutuu maaseudun rauhan keskelle. Hanna päättää tietoisesti olla ajattelematta asiaa, sillä kenties uusi ympäristö tarjoaa sellaisia virikkeitä, että kodin huolet on helpompi unohtaa. Kahvin jälkeen Anna Sohvi tarjoilee päivällisen kamarin puolella, ja vain tytöt menevät syömään.

Kahvinjuontiin liittyi erityinen kutsurituuaali, jossa emännän kehotettua vieraita kahvipöydän ääreen vieraiden kuului käyttäytyä kuin he eivät olisi huomanneetkaan. Passiivisuus oli kursailua, jolloin kutsusta kieltäydyttiin epäsuorasti kohteliaisuuden osoituksena. Kun vieraat istuivat valmiiksi katettuun kahvipöytään, ei emäntä istunut heidän seurakseen, vaan huolehti tarjoilusta. Hyviin tapoihin kuului myös, että vieraat eivät koskeneet tarjoiluihin ennen emännän kehotusta. (Saarinen 2004, 165.) Hanna, Olga ja Betty eivät kursaile, vaan he käyvät suoraan tarjottavien kimppuun. ”Kaikki kävi laatuun näin maalla, mitä kaupungissa olisi pidetty kauhean sopimattomana” (H 230). Kaupunki ja maaseutu on asetettu konventionaalisesti vastakkain siten, että kaupunki edustaa rajoituksia ja maaseutu puolestaan vapaata elämää. Maalla tytöt saavatkin ensimmäistä kertaa elää kuten tahtovat: kulkea paljain jaloin ja ”muutenkin tavattoman kevyessä asussa” (H 232) ja syöden ”kuin metsämiehet” (mts.). Kahvittelu murtaa jään, ja säädyllisen hyvät tavat unohtuvat. Kahvi kulttuurisena symbolina näyttää tässä yhteydessä tavan ja mahdollisuudet säätyjen välillä liikkumisesta.

Maaseudun vapaus *Hannassa* luo kontrastin ankeana valkenevaan aamuun *Köyhän kansan* ensisivuilla: ”Anni oli kipeänä. Hän ei koko yönä silmiään ummistanut, vaikeroitsi vaan ja tuskitteli. Äiti valvoi kätkyen ääressä, tuuditteli ja lauloi.” (KK 31.) Toisin kuin *Hannassa*, on

selvää, että Holpaisen perheen kotiolot eivät ole häppöiset. Nuorin lapsista sairastaa, ja kylmän, surkeuden ja äidin jäsenten kolotuksen kuvaus rytmittävät kerrontaa. Aamulla Marin mies sekä lapset Hellu, Petu ja Ville nukkuvat vielä, eikä äiti raaski herättää heitä unestaan. Hellu kuitenkin herää itsenäisesti ja ryhtyy sytyttämään uuniin valkeata kahvia keittääkseen. ”Hellu puhalteli uuniin, eikä tahtonut saada syttymään, sillä puut olivat märkiä. Äiti meni häntä auttamaan, lapsi käsivarrella.” (KK 33.) Kahvi on konkreettisella tasolla osa Holpaisten elämää jo romaanin alusta lähtien ja kahvin keittämistä varten nähdään vaivaa.

Kahvin käytössä on ollut aina sosioekonomisista asemista johtuvia eroavaisuuksia kulttuuristen ja yhteiskunnallisten hierarkioiden vuoksi. Suomessa hyvin toimeentulevissa torpissa kahvi yleistyi nopeasti, mutta köyhien ihmisten parissa kahvi oli ylellisyyttä vielä 1880–1890-luvullakin. Juomaa valmistettiin säästeliäästi ja sitä jatkettiin arkisin usein ohralla tai rukiilla. Oman perheen kesken saatettiin valmistaa kahvia keittämällä vanhoja kahviporoja niin kauan kuin mahdollista. Kahvi liittyi kaikenlaisiin sosiaalisiin hierarkioihin, ja taloissa saatettiin nauttia erilaisia kahveja, joista isäntäväki nautti parhainta ja palveluskunta saattoi pahimmassa tapauksessa jäädä kokonaan ilman. (Saarinen 2016, 23.) Kahvi ei siis esimerkiksi *Hannassa* ole keittäjälleen etuoikeus, toisin kuin Bettylle, joka maaseudulla alkaa eräänlaisena leikkinä kokeilla taloudenhoitoa. Samoin *Köyhän kansan* Holpaisen perheelle kahvin keittäminen on heidät muuhun yhteiskuntaan liittävä elintarvike. Kahvi yhdistää Marin ja talon tyttären Hellun naiseuden piiriin, sillä he keittävät kahvia. Se tuo heille myös mahdollisuuden nauttia aamukahvista kuten kuka tahansa muu, vaikka kahvin laadussa onkin eroavaisuuksia.

Kahvin keittämisen lomassa talon naiset Mari ja Hellu huolehtivat lisäksi aamutoimista, kuten aamiaisesta, kahvin keitosta ja vauvan hoidosta, kun pojat nukkuvat ja mies herää hiljalleen. Tämä on lähdössä hakemaan lippua piiritarkastajalta, jotta Mari pääsee Annin kanssa seuraavana aamuna käymään lääkärissä. Mari on epäuskoinen lääkärin suhtautumisesta köyhiin: ”Ja välittävätkö ne sen verran köyhän lapsesta, että edes antavat oikeita kunnollisia.” (KK 33.) Mari viittaa lääkkeisiin, joita Anni tarvitsee. Epäuskoisuus avun saamisesta on osa säätyyn kirjoitettua determinismiä, tiedostettua vähäosaisuutta, mikä imenee *Köyhässä kansassa* ja muissa tutkimissani teoksissa dialogin tasolla, henkilöhahmojen omina huomautuksina.

Mari kehottaa miestänsä juomaan kupin kahvia ennen kuin tämä lähtee matkaan piiritarkastajan luokse. Herra Holpainen onkin ainoa romaaneissa esiintyvä mies, jonka kuvataan varsinaisesti juovan kahvia.

Sillaikaa kuin kahvi selvisi, haki äiti esiin sokurijäänöksen; oli sitä niin paljon, että tuli rippunen kullekin. Hän löi sen palasiksi sängyn pehmeällä päänalustalla, ettei Annin korviin kolahtaisi. Itselleen valitsi pienemmän osan, antoi miehelle suurimman. Sitten hän kaasi kuppiin, ja he joivat kaikki kolme. Olihan se kuumaa kuitenkin ja teki hyvää; Hellun pienet, ruskeat silmät loistivat pimeydessäänkin tyytyväisyydestä, siinä kun hän kyykkysillään lattialla joi ja vasemmalla kädellään kätkyttä liikutteli. (KK 34–35.)

Marin uhrautuvaisuus ja taipumus huolenpitoon paljastuu kahvihetkessä, samoin kuin Hellulle tyttöyden myötä lankeava talouskeijun rooli. Vauvan ja kodin hoito on naisten kontolla, kun taas kodin ulkopuoliset asiat, kuten lipun hakeminen piiritarkastajalta, on miehen asia. Naturalismin sisäänpäin kääntynyt feminiinisyys ja ulospäin luotaava maskuliinisuus konkretisoituvat. Skeggs pitää avioliittoa maskuliinisen ja heteronormatiivisen hallinnan muotona. Avioliitto antaa naiselle jonkin verran arvoa, mutta väistämättä vähemmän kuin miehelle. Feminiinisyys onkin Skeggsin teoriassa ulkonäön kautta määrittyvää ja ennemmin säätelyn kuin hallitsemisen muoto. Feminiinisyys on paikallinen kulttuurinen resurssi, symbolisen vaihdon muoto, jonka arvo laskee iän myötä. (Skeggs 2004/2014, 52.) Kodin ja kaupungin, yksityisen ja julkisen rajat piirtyvät kahvihetken ulkopuolelle, joka tuo perheen yhteen hetkeksi.

Hannassa kahvittelu maalla aloittaa uudenlaisen vaiheen tyttöjen kesässä, ja kahvi tuntuikin olleen eräänlainen unhoittava taikajuoma, jonka avulla tiukat etikettisäännöt löystyvät, joskaan eivät täysin unohdu. Tunnelma selkeästi vapautuu, kaupungin säädynmukaisen elämän tiukat raamit hälvenevät, tytöt tutustuvat kaupungista maalle tulleisiin poikiin ja elävät kukin iloista, täyttä elämää. Hanna, Olga ja Betty eivät kuitenkaan ole vertaisia talon väen kanssa. Heta ja Anna Sohvi eivät liity heidän seuraansa juomaan kahvia tai syömään, eikä vapaus vastuista täten suinkaan koske kaikkia. Kahvia onkin ollut tyypillistä nauttia lähtökohtaisesti tuvassa. Mikäli vieraat olivat esimerkiksi papin tai opettajan tapaan arvovaltaisia, juoma saatettiin kattaa kamariin tai saliin. (Saarinen 2016, 97.) On kuitenkin huomioitava, että köyhemmillä perheillä ei ollut oikeastaan varaa valita kahvittelupaikkaa, mikäli talossa oli vain yksi huone.

Mielenkiintoista on, että maaseudulla vietetyn ajan aloittaa vapauttava tuvassa juotu kahvi, ja ajan myös päättää kahvi, joka palauttaa heidät maan pinnalle oman säätynsä raameihin. Muutosta enteillään tekstissä konkreettisesti: ”Mutta neljännen päivän aamuna tapahtuu jotakin erikoista, joka matkaansai suuren muutoksen.” (H 240). Hanna ja Olga sattuvat kahvia odottaessaan näkemään vähäpukeisia poikia, ja mikäli Betty olisi tuonut kahvin ajoissa, eivät Hanna

ja Olga olisi välttämättä joutuneet moiseen onnettomuuteen. Siveydestä huolehtiminen näyttää olevan yleisesti tyttöjen vastuulla.

Hanna, Köyhää kansaa, Kauppa-Lopo ja Lain mukaan sijoittuvat lähtökohtaisesti kaupunkihin, ja Majjala (2014, 21) toteaaakin kaupunkimiljöön olevan keskeinen Canthin teoksissa maalaiselämän jättäytyessä etäiseksi. Teosten maaseutuun linkittyvät hahmot ovat usein kaupunkiin parempaa elämää tavoittelemaan saapuneita köyhiä tai porvaristyttyjen vierailujen myötä kohdattuja ihmisiä (mts. 21–22), kuten edellä analysoiduista *Hannan* tapahtumista voi päätellä.

Myös Kauppa-Lopo on vaeltanut pitkin maita ja mantuja kaupunkiin. Hänen hyväntahtoisuutensa voikin tulkita kietoutuvan sääty-yhteiskunnan ja kapitalismin liitoskohtaan. Lopo näyttää haluavan pyyteettömästi auttaa rouva Kortmania, mutta kuten tarinan alussa kerrotaan, hänet on tuomittu irtolaisuudesta vankilatuomioon aikaisemminkin. Lopo on ovela opportunisti, mutta hyväntahtoinen sellainen. Kenties hän todella haluaa olla avuksi vanhalle Kuopion tulleeseen, mutta samalla auttaminen on mahdollisuus työllistyä talollisen leipiin¹⁷. Palkkiota Lopo ei tästä halua itselleen, mutta mikäli hänen työllisyystilannettaan epäiltäisiin, voisi hän kertoa myyvänsä rouva Kortmanin tavaroita tämän eduksi. Nyky-yhteiskunnan kontekstissa luokkia tutkinut Skeggs näkee marxilaisen luokka-analyysin nimenomaan poliittisena suhteena, joka läpäisee jokaisen yhteiskunnan jäsenen (ks. Skeggs 2004/2014, 22).

Lopo ei hyväksy palkkioksi rahaa eikä kahvia. Kahvi on säädystä huolimatta tarinoiden henkilöille sosiaalinen juoma, jonka kautta osoitetaan välittämistä, vieraanvaraisuutta ja jota juodaan vain tavan vuoksi. Kahvi saa *Kauppa-Lopossa* myös uudenlaisia ulottuvuuksia. Lopo tutustuu kapakassa sangen huonomaineiseen Villeen, jonka kanssa hän lähtee jatkamaan illanviettoa Sauna-Ullan mökkiin. Ville ja Lopo laulavat kapakasta lähdettyään laulua Servin Maijasta:

Servin Maija se sanoi että lähtääs meidän kotia,
 Servin Maija se sanoi että lähtääs meidän kotia.
 Juodaan kuppi kahvia
 Ja juodaan kuppi kahvia
 Ja juodaan kuppi kahvia
 ja pari lastia totia. (KL 378)

¹⁷ Ihmisellä oli ”laillinen suojelus”, mikäli hänellä oli laillinen elinkeino tilallisen, porvarin, virkamiehen tai säätyläisen alaisuudessa. Suojeluksen puuttuessa ihminen voitiin tuomita irtolaisuudesta. Köyhyys olikin 1800-luvulla melko pitkälti kriminalisoitu esimerkiksi irtolaislakien ja palkollisasetusten myötä. (Haapala, Häkkinen & Kaarninen 2021, 249–251; 254.)

”Servin Maija” on tulkittavissa pikkutuhmaksi kevytkenkäisestä naisesta kertovaksi lauluksi, jossa kahvin juominen rinnastuu seksin harrastamiseen. Erilaisten leikkien ja laulujen yhteydessä kahvi liittyi onnenhetkiin ja erotiikkaan (Saarinen 2004, 161). Kahvin voi ajatella yhtäältä edustavan siveellistä, naisellista nautintojuomaa, ja toisaalta erotisoitua synonyymia siiveettömälle toiminnalle. *Servin Maija* -laulun siivin Lopo ja Ville päätyvät harrastamaan seksiä Sauna-Ullan mökissä, ja Lopo potee huonoa oloa sekä krapulan että haureuden vuoksi.

Lopo rikkoo monia naiseuteen liitettyjä stereotyyppioita. 1800-luvulla naisten ajateltiin olevan syntyjään kainoja. 1840–1860-lukujen sivistyneistön määritelmä naisen perusolemuksesta olivat keskeisesti hyve (*dygd*) tai siveellisyys (*sedlighet*) (Häggman 1994, 137; 182). Luonto oli antanut naiselle selkeät olemusta ja elämistä määrittävät rajat, jotka ylittäessään nainen ei ollut enää oikeanlainen nainen. Synnynnäisiksi nähdyt ja toivottavina pidetyt ominaisuudet sulautuivat yhdeksi, naista määrittäväksi hyveellisyudeksi. Mikäli nainen ei toiminut kainosti, hänen moraalinsa ja naisellisuutensa joutuivat epäilyn alaisiksi. (Mt. 183.) Lopo ei ole laisinkaan kaino, ja myös Maria hylkää kainouden alistumalla patruunin seksuaalisen halun kohteeksi.

Säädyt eivät ole tutkimissani teoksissa staattisia, vaan niiden sisällä ja välillä on liikkuvuutta, jolloin tilallisia ja henkisiä rajoja ylitetään. Tällöin status quo haastetaan tietoisesti tai tiedostamattomasti. Esimerkiksi *Lain mukaan* -teoksessa säätyrajat sekoittuvat, kun patruuni tunkeutuu Marian kotiin tai kun Ville menee patruunin pakeille hänen hienostokotiinsa. Myös Lopo on Augusta Kortmanin luona itselleen epämukavalla reviiirillä, samoin rouvasväki Holpaisen perheen luona vieraillessaan. *Hannassa* säätyrajat hälvenevät tyttöjen vieraillessa maalla ja köyhän pojan lauleskellessa säätyläisnuorten kanssa mäenlaskun jälkeen. Nämä konkreettiset vastakkainasettelut luovat jännitteitä ja paljastavat henkilöhahmojen mielen sisäisiä asenteita esimerkiksi kuvattujen eleiden ja yleisen toiminnan perusteella.

Kahvi on myös merkittävä osa säätyrajojen sekoittumisesta, vaikka eri säätyihin kuuluvat ihmiset eivät joisikaan keskenään kahvia. Vain Lopon muistelut menneiltä Kuopion ajoilta avaavat sitä mahdollisuutta, että hän on joskus saattanut juoda kahvia ylempisäätyisten rouvien ja Augustan Kortmanin kanssa: ”Poskia taputettiin ja vehnäkahvit juotettiin.” (KL 355). Kun rouva Kortmanin tarjoaa Lopolle palkkaa hänen neulomistaan sukista, Lopo kieltäytyy: ”Olen minä niin monta kahvikuppia saanut teiltä...” (KL 365). Tarinassa ei avata, onko Lopo kuulunut Kuopiossa asuessaan eri säätyyn. Ainakin hän on ollut nuorempi, ja kenties nuoruus ja siihen

liitetyt ulkoiset tekijät ovat tehneet Loposta säätyjen välillä helpommin liikkuvan ihmisen ja ylempien säätyjen näkökulmasta helpommin lähestyttävän.

Valta-asetelmat ja säätyrajojen muuntautuvainen luonne konkretisoituvat eleiden ja puheen tasolla, kun patruuni tunkeutuu Marian kotiin yöllä ja käytännössä raiskaa tämän:

”Voi päästäkää”, [Maria] kuiskaili, ”en minä uskalla, en – ihmisiä asuu seinän toisella puolella – kuulevat –”

”Mitäs sitten vääntelet suotta. Ole hiljaa.”

Patruuni nykäisi lamppua ja puhalsi. He jäivät pimeään. (LM 32.)

Seuraavana päivänä Maria istuu lamaanuneena pöydän ääressä. Hän on antanut lapsille soke-
ria syötäväksi, jotta he olisivat hiljaa, ja itse hän istuu pesemättömänä ja kampaamattomana
kahviverstaat edessään.

Hän oli juonut monta kuppia, siksi ettei pannusta enää herunut kun paljasta poroa.
Mutta ei hän sittenkään tahtonut virkistyä eikä päästä entiselleen. (LM 33.)

Kahvin voi tulkita olevan joka-aamuinen rutiini Marian elämässä, mutta nyt hän on juonut
kahvia enemmän kuin normaalisti. Mikään määrä kahvia ei puhdistaa Marian omatuntoa, kun-
nes hän alkaa siivota ja laittautua. Sen tehtyään hän tutkailee patruunilta saamaansa rahaa:
”Kun rupeat minulle ystäväksi, niin kyllä rahaa saat. Minä en ole itara tämmöisissä kohdin.”
(KL 32), oli patruuni sanonut yöllä. Maria päättää, ettei Villen tarvitse tietää tapahtuneesta –
nyt hänellä olisi mahdollisuus ommella parempia kankaita, tehdä parempaa ruokaa ja elää
huolettomampaa elämää. Kahvi on arkea, mutta raha on luksusta Marian elämässä. Kahvi
näyttäytyy itsevarmuutta lisäävänä elementtinä, joka auttaa Mariaa pääsemään sinuiksi tapah-
tuneen kanssa. Kahvittelun jälkeen Maria alkaa liikkua kahden eri säädyn rajalla (vrt. esim.
Melkas 2009b, 110), ja lopulta liikehdintä ja oletetusta roolista poikkeaminen johtaa tietoi-
sesti harjoitettuun prostituutioon.

Eri säätyjen ja kahvin suhteisiin liittyy tutkimissani teoksissa erilaisia toimintatapoja, jotka
ilmenevät eritoten *Hannassa*. Hanna ja hänen äitinsä ovat joulun aikaan kaulimassa torttu-
taikinaa keittiössä. He käyttävät kahvipannun kantta muottina tortuille, jotka Hanna saa tehtä-
väkseen täyttää. Tämä paitsi ilmentää kahvipannua monikäyttöisenä työkaluna myös paljastaa
piian ärtymyksen, kun kodin väki tulee touhuamaan hänen reviiirilleen.

Hän [...] tempoili, reuhkasi ja toimitti työnsä yhdeksän miehen voimalla, mutta
mykkänä aivan ja syvästi sydämessään loukkaantuneena, kun olivat hänen alueel-
leen kuulumattomat henkilöt sinne tunkeutuneet. (H 308).

Hannan ja äidin voi tulkita ajattelevan, että keittiö on automaattisesti paikka, jossa he saavat olla. He eivät ajattele sen olevan jonkun muun aluetta – he ovat *kodin jumalattaria*, jotka saavat leipoa joulutorttuja halutessaan. Keittäjättäret ja piiat vastasivat kotionnosta ja viihtyvyydestä, mutta he eivät suinkaan olleet osa kotia, vaan kotitaloutta (Häggman 1994, 43). Palvelijat olivat symbolisesti muiden palveluksessa myös kirjojen sivuilla ja heidän kauttaan ilmenettiin esimerkiksi erilaisia naiseuden tapoja (Melkas 2005, 162–163). Tämä näyttäytyy *Hannassa* piian fyysisenä ärtymyksenä ja tiukkana fyysisen tilan rajanvetona. Säätyläisten kodin huolettomuus ja piian työpaikkaa kohtaan tuntema ammatillisuus ja vastuuntunto rinnastuvat toisiinsa kohtauksessa.

3 Makuerojen paahtoasteet – kahvi eriarvoisuutta luomassa

3.1 Makumieltymykset ja minuus Canthin naturalistisessa proosassa

Tässä luvussa tutkin henkilöhahmojen makumieltymyksiä, jotka ilmenevät toiminnan ja eksplisiittisellä tasolla tahdon ilmaisemisen kautta. Lähtökohtani on, että maku määrittää säätyä ja yhtäältä sääty määrittää makua.

Hanna ja Maria ihailevat tyylikkäitä säätyläisnaisia, Mari tiedostaa köyhyyden riuduttaman ulkomuotonsa ja Lopo viis veisaa ulkoisesta olemuksestaan. Pääoman eri muodot saavat aikaan makumieltymyksiä. Pierre Bourdieu (1979, 56–57) esittää tutkimuksessaan, että maku on vahvistus ihmisten väistämättömistä eroavaisuuksista. Yksilö määrittää makunsa suhtautumalla negatiivisesti muiden makuihin, ja näin ollen luo makunsa kautta habituksen.

Maun määrittäminen esimerkiksi pukeutumisen kautta mahdollistaa itsensä sijoittamisen tietynlaiseen positioon sosiaalisessa tilassa. On kuitenkin huomioitava, että kenellä tahansa ei ole oikeutta tehdä maun pohjalta esteettisiä päätöksiä, sillä tämä valta on varattu lähinnä dominoivalle luokalle, eli porvaristolle. (Mts.) Asetan maun osaksi kapitalistista talousrakennetta, jonka kautta ihmisiä voi luokitella taloutta hyödyttävällä tavalla. Maun tarkasteleminen tarjoaa erilaisia talouden representaation muotoja, jotka hahmottuvat esimerkiksi Lopon ja Marin huono-osaisuutena, Marian nousukkuutena ja Hannan porvarillisena passiivisuutena.

Tutkimistani romaaneista käy ilmi, että kahvi on kaikkien saatavilla, mutta kaikilla ei ole mahdollista juoda sitä monesti päivässä tai ilman, että kahvia jatketaan tai että samat porot käytetään monesti. Skeggs (2004/2014, 51) toteaa, että Bourdieun pääomateoriassa erilaiset resurssit ja ominaisuudet kasautuvat ruumiisiin, jotka osaltaan kuljettavat ne kaikkiin yhteiskunnan rakenteisiin. Asemat, rakenteet ja niiden väliset suhteet muodostavat vallan ilmentymiä, jotka määrittävät ruumiin liikkumista yhteiskunnallisessa tilassa. (Mt.) Pääoman muodot lukitsevat Canthin teosten sääty-yhteiskunnassa elävät henkilöahmot sosiaalisen toiminnan kategorioihin, joita ei voi olla olemassa ilman, että ne ilmentävät valtaa.

1800-luvun sääty-yhteiskunnassa oli tärkeää, etteivät lapset pukeutuneet, tuoksuneet tai puhuneet kuten työtätekevien luokkien lapset (Häggman 1994, 60), ja näin ollen lika ja haju ovat erityisesti Lopon epäsovinnaisuutta määrittäviä piirteitä. Lika ja haju ovat tarttuvaisia, ja siksi rouva Kortman todennäköisesti ei halunnut Lopon koskevan lapseensa Pekkaan. ”Laskekaa

irti, Lopo, minä en pidä siitä, että vieraat ihmiset ottavat lapsiani syliin.” (KL 373) Tästä huolimatta rouva Kortman oli valmis tarjoamaan Lopolle kupin Riikka-piian keittämää kahvia. Vieraanvaraisuuden performanssi ylittää rouva Kortmaninkin kohdalla inhoa ylemmäs.

Minuuden arvo perustuu yritteliäisyyteen (Skeggs 2004/2014, 129). *Köyhää kansaa* -teoksessa naapurin Tiina Katrin mies on Holpaista työteliäämpi – tai sellaisena hän Marille näyttäytyy. Todellisuudessa tekstistä voi tulkita, että työn saaminen on arpapeliä, johon voi itse vaikuttaa vain vähän. Tiina Katrin mies näyttäytyy arvostettavana köyhänä, joka on palkkaamisen arvoinen. Marxin (1986, 45–46) ajatuksissa palkkatyö perustuu kamppailuun työntekijöiden välillä; kapitalisti-status ei ole vain henkilökohtainen, vaan myös sosiaalinen. Pääoma määrittää kapitalistin sosiaalisen pääoman ja vallan hallitsijaksi, eikä porvaristoa olisi olemassa ilman kumuloituvaa, yhteiskunnallisesti arvostettua pääomaa. (Mt. 47.) Riittävä toimeentulo mahdollisti myös lasten kasvatuksen ihanteellisuuden ja koulutuksellisen tulevaisuuden myötä sekä kulttuurisen että sosiaalisen pääoman hankkimisen (Häggman 1994, 60). Rahalla oli siis suuri merkitys minuutta rakennettaessa.

Maku itsessään erottelee ja luokittelee ihmisiä tuottamansa sosiaalisen imagon kautta (Bourdieu 1979, 1; 6; 20). Representaatio edustavuuden merkityksessä määrittää, mitä säädyt pitävät arvokkaina tai arvottomina ja mitkä pääoman muodot kuuluvat kenellekin. Kahvi on teoksissa yhtäältä nautintoaine, mutta myös hyvää makua edustava hyödyke. Hyvä maku ei ole vain symbolista pääomaa, vaan myös sosiaalista. Hyvät käytöstavat velvoittavat Augusta Kortmanin tarjoamaan Lopollekin kahvia, vaikka hän pitää Lopoä vastenmielisenä. Tällainen hyvätapaisuus on osa sivistyneisyyttä ja vieraanvaraisuutta. Henkilöhahmot, kuten Augusta Kortman, ovat omaan osaansa vangittuja ja taloudellisen pääoman sykliin suljettuja, etuoikeutensa sokaisemia katalysaattoreita makumieltymysten tuottamille ristiriidoille. Augusta Kortman määrittää maun suhteessa Lopoon, isä määrittää maun suhteessa Hannaan, patruuni suhteessa Mariaan, säätyläisrouvien hyväntekeväisyys suhteessa Mariin ja niin edelleen. Kahvi on heitä kaikkia yhdistävä tekijä; kahvi itsessään on symbolista pääomaa, jonka äärellä henkilöahmojen vastuut, huolet, ja puitteet vaihtelevat suuresti.

Maku on yksi erottumisen mekanismeista, joilla yhteiskunnallisia asemia legitimoidaan (Skeggs 2004/2014, 208). Asemat näyttäytyvät niihin nivoutuvien asenteiden ja käytäntöjen kautta, ja niiden luominen ja tunnistaminen mahdollistuu päivittäisten käytäntöjen kautta. Väitän, että niin arkista kuin kahvin juominen jo 1800-luvulla olikin, liittyy siihen silti sanattomia merkityksenantoja, jotka ovat osa sosiaalista kulttuuria. Kaikki henkilöahmot eivät juo

kahvia, vaikka sitä olisi tarjolla. Lopolla tuntuu olevan jatkuvasti kiire, kun hänelle tarjotaan rouva Kortmanin luona kahvia:

Riikka nauroi täyttä kurkkua. Oliko ihminen viisas, kun luuli tuommoisilla ka-
luilla rahaa saavansa.

Rouva oli yhtä mieltä.

”Älkää ainakaan sanoko kenellekään, mistä ovat. Häpeisin silmäni maalle, jos
joku tietäisi, että lähetän noita tarjolle.”

”Korjaamalla tulee kalu jokaikisestä. Ei teidän tarvitse olla millännekään. Takaan,
että nämä kyllä kelpaavat ihmisille?”

”Mutta ette te saa sanoa kenen ne ovat.”

”Ka’, onko minun pakko sitä kuulutella.”

Lopo teki lähtöä.

”Tulkaa juomaan kuppi kahvia ensin.”

Mutta ei hän malttanut. Kauppainto oli herännyt.

”Torille pitää joutua, ennenkuin väki hälvenee.”

Rouva ja Riikka jäivät katselemaan, kun hän mennä hamppuili portille päin kuor-
mineen.

”Niinkö luulette, että hän penniäkään noista tuo. Sen on näköinenkin”, sanoi
Riikka. (KL, 367.)

Kahvin tarjoamisen ympärille nivoutuu monta erilaista ulottuvuutta, jotka kaikki liittyvät koh-
tauksessa esiintyvien naishahmojen säätöihin. Riikka, rouva Kortmanin piika, kokee selvää
paremmuutta Lopoä kohtaan: onhan hän leskirouvan piika ja Lopo alkoholisoitunut ja ryysyi-
nen irtolainen. Hän osoittaa oman asemansa nauramalla Lopolle päin tämän kasvoja, mutta
olisi silti rouva Kortmanin niin käskiessä velvoitettu keittämään tälle kahvia. Rouva Kortman
sen sijaan tekee hyvin selväksi, että hän ei halua tulla assosioiduksi Lopon myymiin romuihin
– ja sitä kautta Lopoonkaan. Pääomien syklit kerrostuvat ja tuottavat päällekkäisiä valtaposi-
tioita ja hahmojen makujen kautta määritettyjä identiteettikategorioita. Lopo ei välttämättä itse

ajattele, että huoneessa on säätyläisrouva, piika ja irtolainen. Tulkitsen Lopon kokevan olevansa vähintään tasavertainen ihmisenä, mutta ehdottomasti muita parempi kauppiana.¹⁸

Kahvin väliin jättäminen kauppainnon herätessä indikoi, että Lopo ei arvosta kahvia juomana, eikä hän myöskään osallistu vieraanvaraisuusrituaaliin, jossa hänen kuuluisi kiitollisena ottaa vastaan rouva Kortmanin tarjoama lahjus. Kahvista kieltäytyminen saattoi aiheuttaa ankaraakin paheksuntaa (Saarinen 2016, 123), mutta Lopo näyttäytyy tarinassa autuaan tietämättömältä suhteessa ympäröiviin normeihin.

Kahvi näyttäytyy Lopon ja rouva Kortmanin keskinäisessä vuorovaikutuksessa portaikkona, joka rakentuu eri säätykerrosten välille. Kahvi ei ole niin henkilökohtaista, etteikö sitä voisi tarjota kenelle tahansa. Kysymys onkin vieraanvaraisuuden ja statuksen näyttämisestä: rouva Kortman viestii, että hän tuntee hyvät tavat, ja että hänellä on varaa tarjota kahvia sekä Lopolle että ystävättäriilleen. Kahvi oli tarjottavana erityisen arvostetussa asemassa, sillä se oli pitkään kallista. Kahvi symboloi sekä vaurautta että vieraanvaraisuutta, ja tällä symboliarvolla on ollut kauaskantoisia seurauksia. (Saarinen 2004, 170.)

Kulttuurinen pääoma siirtyy yksilöltä toiselle perittyinä. Pääoma siirtyy sukupolvelta toiselle jo nuorina kulttuurisen appropriatian¹⁹ kautta. Mikäli yksilön kulttuurinen pääoma on ”epäpätevää”, joutuu yksilö jatkuvasti todistelemaan osaamistaan. Tällöin yksilöitä arvostellaan vain heidän tekojensa kautta, eikä niinkään sen kautta, mitä he ovat. (Bourdieu 1979, 23.) Tutkimissani teoksissa Lopo ja Maria näyttäytyvät kulttuurisen pääoman tarkastelun kannalta epäpätevinä teosten tilanteissa, joissa Lopo vierailee rouva Kortmanin luona ja Maria esitelee Katrille uutta leninkiään. 1800-luvulla säätyjen sosioekonomisten tasojen välisiä siltoja ei rakennettukaan noin vain, ja ylempien inho alempia kohtaan näyttäytyy teoksissa rajojen rikottuessa. *Hannassa* kerjäläispojan lauluhetki säätyläisten kahvihetken lomassa paljastaa ylenkatseen, jolla säätyläisnuoret suhtautuvat poikaan.

¹⁸ Lopo tuntee tavaroiden arvon. Arvon tuntemus on myös empaattista, sillä ihmisten parissa toimiessaan hän on saanut selville, että monille kelpaa käytetty, korjattu tavara, jos se vain suinkin on käyttökelpoinen. Lopo on henkilöahmona moderni kiertotalouden harjoittaja.

¹⁹ Tällä Bourdieu ei tarkoita kulttuurista omimista, vaan eräänlaista *mimesistä* – tapojen, ajatusten, eleiden ja maun oppimista muilta.

Habitus omaa statusta määrittävänä tekijänä vaikuttaa myös säätyjärjestykseen, sillä ylemmät säädyt sanelivat, mikä millekin säädylle on sopivaa.²⁰ Näin ollen myös kahvin juomiseen liittyvät kulttuuriset ja sosiaaliset merkit voivat ilmentää tärkeää tietoa Canthin teosten henkilöhahmojen mausta ja sen myötä sosioekonomisesta taustasta ja säädystä. Tapojen avulla voidaankin määritellä luokka ja yksilöiden eroavaisuudet (Bourdieu 1979, 66). Kahviin liittyvät makumieltymykset edustavat esimerkiksi Marialle henkilöhahmoille mahdollisuuksia tavoitella ylemmän säädyn kunnioitusta tai jonkinlaista nousukasasemaa.

Kulutustottumukset siirtyvät ylempältä säädyltä alemmalle – myös kahvikulttuurin suhteen. Kahvin hinta ei ollut este kulutustottumuksen omaksumiselle alempien säätyjen toimesta ja palkollisten ja muiden pienituloisten ansioista kahviin kului merkittävä osa. 1800-luvun lopulla maaseudulla asuvan väestön ravinto koostui lähinnä leivästä, puurosta, suolatusta lihasta ja kalasta, mutta kahvia saadakse erityisesti naimattomat naiset korvasivat aterioita yksipuolisesti kahvilla, voileivillä ja maidolla. Väestön ravitsemustilanne aiheutti huolta, kun jo valmiiksi niukka ravinto niukkeni entisestään. (Saarinen 2004 158; 2016, 27.) Kahvilla voi katsoa olleen yhteiskunnallinen merkitys, symbolinen arvo, joka nosti vähätuloiset kansalaiset henkisesti samalle tasolle porvariston kanssa. Merkitys oli kuitenkin vain henkinen, sillä viimeiset ropokset kulkeutuivat kauppiaiden taskuihin, ja kahvia oli usein jatkettava²¹, kuten Mari jatkaa kahvia sikurilla *Köyhässä kansassa*.

”Elä lähde ulos, ennen kuin juot pisanan kahvia”, sanoi hän miehelle, joka oli pukenut päälleen.

Mies ei virkkanut mitään, heitti vaan pitkän silmäyksen pannuun.

”Ettäkö on paljasta vettä?” sanoi vaimo, joka huomasi katseen. ”Ei niinkään, siellä on poroja pohjalla, ja sikuria pannaan lisäksi.” (KK, 34.)

Kahvikorvikkeen valmistaminen oli työlästä, ja köyhissä kodeissa kahvikulttuurin illuusion ylläpitämiseen nähtiin huomattavasti enemmän vaivaa kuin varakkaammissa talouksissa (Saarinen 2016, 38–39). Mari painottaa kahviporojen olevan pohjalla pääraaka-aineena, ja sikuria on vain lisätty joukkoon jatkeeksi – sentään niin huonosti perheellä ei mene, että pelkkää vettä

²⁰ Päivi Lappalainen esittää *naturalisoinnin* sellaiseksi toiminnaksi, jossa naiselle normatiiviseksi nimitetyt piirteet esitetään luonnollisina. (Hatavara 2001, 75–77.) Patriarkaaliset dikotomiat naturalisoivat siis miehen ja naisen väliset vuorovaikutussuhteet, jotka määrittivät ihmistä ja ihmisyyttä 1800-luvun yhteiskunnassa säätyopin rinnalla.

²¹ Kahvin saatavuus on vaihdellut, ja suomalaiset valmistivat erityisesti kahvin jatkamiseen tai korvaamiseen tarkoitettujen ohjevihkojen neuvojen mukaan maultaan kahvia muistuttavia korvikkeita. Korvikkeina nautittiin muun muassa ohraa, ruista, sikuria tai herneitä. Sikuri on vanha ja suosittu raaka-aine, ja sitä on käytetty ainakin 1700-luvun puolivälistä lähtien. (Saarinen 2004, 161; 2016, 39.)

pitäisi keittää. Asetelma nyrjähtää, kun myöhemmin Mari joutuu selittelemään avustuksia jakaville rouville, että heillä ei kuitenkaan mene niin hyvin, että olisi ollut varaa keittää toinen pannullinen kahvia yhden päivän aikana. Ristiriitainen suhtautuminen kahviin paljastaa, että kahvi edustaa Marille statusta niin hyvässä kuin pahassakin. Hänen on omaksuttava köyhän naisen identiteetti, mutta ilmaistava silti omanarvontuntoa miehelleen. Köyhemmissä oloissa elävät ihmiset todennäköisesti halusivat parhaansa mukaan jäljitellä vauraampien säätyjen tapoja (Saarinen 2016, 37). Mimeettisyys ilmenee tutkielmassani tarkastelemieni teosten henkilöahmoissa jokaisella yhteiskunnan tasolla, mutta Lopo tuottaa poikkeuksen sääntöön elämällä sangen individualistista ja säädyttöntä elämää.

Sääty-yhteiskunnan sosiaaliseen dynamiikkaan on aina kuulunut ajatus nousukkaista, jotka tavoittelevat ylempien sosiaaliryhmien elämisen tasoa ja tyyliä. Sääty-yhteiskunnan hierarkioiden muotoutumisen myötä sosiaalisesta noususta tuli merkittävä yksilöiden toimintaa ohjaava ja motivoiva tekijä. (Katajala-Peltomaa, Matikainen & Toivo 2021, 58–59.) Kuten mainittu, tällaista nousukkuutta tavoittelee *Lain mukaan* -pienioisromaanin Maria, joka alistuu prostituutioon rahaa tavoitellessaan. Nykyajan feministisestä näkökulmasta käsin Marian toimijuuden voi tulkita olevan itsenäistä, omasta elämästään päättävän naisen toimintaa. 1800-luvun yhteiskunnan käsitykset aviorikokseen ja prostituutioon olivat kielteisiä, ja myös Canticin proosassa piirtyy kuva erityisesti naisten paheellisen elämän linkittymisestä determinismiin. On myös huomattava, että patruuni painostaa Marian seksuaalisiin tekoihin, jolloin silkka naiseus näyttäytyy tietynlaisena deterministinenä tekijänä: mies, ennen kaikkea säätyläismies, sanelee Marian kohtalon.

Maria, työmiehen vaimo, yrittää tavoitella omaan säätyynsä kuulumatonta omaisuutta: hienoja leninkejä ja kaikkea, mihin hänellä ei normaalisti ole varaa. Hän on valmis tekemään aviorikoksen rikkauksien vuoksi, vaikkakaan patruuni ei oikeastaan anna Marialle vaihtoehtoa toimia omantuntonsa mukaan.

Koetti ensin nauraa ja lyödä leikiksi, mutta hätäntyi jo, kun patruuni alkoi käydä yhä kiihkeämmäksi.

[...] ”Antakaa minun olla, hyvä patruuni, antakaa minun olla. Mitä te minusta, toisen miehen vaimosta, onhan teillä muita.”

”Minä en sinua päästä, kuuletkos, en, vaikka sinulla olisi kymmenen miestä. [...] Katsos”, hän vilkaisi ympärilleen, ”tässä annan sinulle aluksi” –

Kymmenen markan seteli putosi Marian helmaan. (LM 8.)

Myöhemmin Maria miettii, millaista voisi olla, jos kymmeniä markkoja tipahtelisi hänen helmoihinsa alvariinsa.

1800-luvun yhteiskunnassa vallitsi kaksinaismoralistinen ajatus, jonka mukaan mies saa teututtaa ”luontoaan” myös avioliiton ulkopuolella, sillä seksuaalivietin tukahduttaminen olisi vaarallista. Naisliike kannatti lähtökohtaisesti ”hansikasmoraalia”, eli vaatimusta siitä, että naisten ja miesten on noudatettava yhtäläistä seksuaalista puhtautta. Myös Canth kannatti absoluuttista sukupuolimoraalia. (Lappalainen 2000, 74.) *Lain mukaan* -romaanin alussa patruuni liehittelee Mariaa huolimatta siitä, että he ovat perunapellolla muiden katseiden alla. Kaksinaismoralismi näyttäytyy monin eri tavoin patruunin käytöksessä, mutta konkreettisesti se paljastuu seuraavassa sitaatissa, joka edeltää idyllistä kahvihetkeä.

”[...] Herra taivaan, rouvanne! Nyt olemme hukassa.”

”Muista, kello kahdeksan.”

Hän kääntyi levollisena ja astui ikään kuin rehellisin mies maailmassa rouvansa ja täysikasvaneen tyttärensä luokse, jotka veräjän kohdalla parhaallaan nousivat isvosikan troskista alas. (LM 9.)

Maria kannattelee tilannetta, jossa patruuni on ajanut hänet ahtaalle. Kutsuttuaan Marian tapaamaan häntä metsän laidalle säntilleen kello kahdeksalta, patruuni käännähtää ympäri ja on kuin eri ihminen.

”Pappa, etpäs arvaa, kun me tuomme teille kahvia tänne”, huusi hänelle tyttärensä jo kaukaa.

”Eikö ollut hauska tuuma, pappa? Minä sen keksin, mamma ei olisi tullut sen päälle. Vai kuinka, mamma, sanokaapas?”

Rouva vaan hymyili ja tarttui käsivarteen, jota patruuni hänelle kohteliaasti tarjosi. Nauraan ja puhellen he sitten astuivat pellon pientareta. Niin hellästi hoiti patruuni rouvaansa, ojan ylitse melkein nosti. Olisipa luullut heitä onnellisimmiksi ihmisiksi maailmassa. (LM 9.)

Kahvi näyttäytyy patruunin tyttären osalta huomionosoituksena isälleen. Kahvi on yllätys, jonka patruuni ansaitsee, ja jonka tytär on ajatellut ilahduttavan uurastavaa isäänsä. Kahvia tuodaan ”teille” eli myös pellolla työtä tekeville, mutta ensin kahvi tarjoillaan patruunille ja hänen perheelleen. Kahvittelun sijasta Maria alkaa pohtia, pitäisikö hänen kuitenkin tavata patruuni illalla – olihan tämä luvannut rahaa vastineeksi seksuaalisista palveluksista.

[Maria] heitti silmänsä vähän väliä metsän rinteeseen, jossa patruuni istui rouvineen ja tyttärineen. Hienoissa vaatteissa nuo naiset olivat, ja kauniita kuin enkelit. ”Minkähän näköinen olisin minä tuommoisessa puvussa? arveli Maria, ja päätti huumasi yhä enemmän. (LM 10.)

Valta-asetelma on kuvattu sängen eksplisiittisesti asettamalla säätyläiset ylös metsän suojaiselle rinteelle ja jättämällä työläiset pellolle. Vaikka kahvia tarjotaan työväellekin, Maria kieltäytyy, sillä ”häntä ei haluttanut mennä heidän läheisyyteensä.” (LM 10). Haluttomuus kahviteluun voi ilmentää Marian asenteita muita työläisiä kohtaan, sillä hän on asettanut itsensä jo henkisesti nousukasasemaan, muiden yläpuolelle. Maria on saanut parempaa palkkaa kuin muut, sillä hän ei ole torjunut patruunin viattomalta tuntumaa flirttailua²². Todennäköisempi vaihtoehto haluttomuuteen on pelko patruunin ahdistavaksi käyneistä lähentely-yrityksistä, sillä olihan tämä juuri ehdottanut tapaamista.

Sillä välin, kun säätyläiset istuvat metsän suojaisella rinteellä kahvilla, Maria jatkaa töitään. Kenties kahvittelu muiden työläisten kanssa olisi yhtäältä laskenut Marian heidän tasolleen, mutta myös osoittanut patruunille, että hänen lähentelynsä sopii Marialle. Maria olisi täten myös altistanut itsensä muiden pellolla työskentelevien ja Marian näennäisesti huolettoman flirttailun huomanneiden työläisten arvostelulle. Maria pitääkin viimeiseen asti kiinni omasta moraalistaan, kunnes ajatus rahasta käy liian vastustamattomaksi. Näin ollen voidaan todeta, että Marian kieltäytyminen kahvista on sekä luokka- että arvokysymys, vaikka arvot lopulta haihtuvat kuin savuna ilmaan Marian antautuessa patruunin valtaan. Marian toiminta ilmentää sinänsä hansikasmoraalia, sillä lopulta sekä patruuni että Maria ovat molemmat aviorikkoja. Marian kahvista kieltäytyminen toimi kuitenkin katalysaattorina prostituutioon johtavien ajatusten käynnistymiselle, vaikka hän ensin onkin pöyristynyt patruunin ehdotuksesta.

Naturalistinen arki säätyläisen näkökulmasta näyttäytyy erityisesti *Hannan* kahviin liittyvissä tapahtumissa makua symboloivana tekijänä. Kahvi on osa jokapäiväistä elämää, mutta eri tavoin kuin muissa kohdeteoksissa. Kahvilla ei yritetä eksplisiittisesti viestiä mitään: se tuntuu ilmentävän vain ja ainoastaan etuoikeutettua arkea. Kun Hanna pääsee ripille, ei perhe syö aamiaista, mutta kahvia juodaan totisina. ”Aamiaista ei syöty, juotiin vain kahvia leivän kanssa. Totisia olivat kaikki [...]” (H, 281) Paastoaminen aamupalasta ei koske kahvia. Noin 15-vuotiaana rippikoulu ja konfirmaatio päättävät lapsuuden (Häggman 1994, 115), joten konfirmaatio oli Hannalle ja hänen ikätovereilleen suuri asia. Kahvi näyttäytyy aamurutiinissa jopa pyhänä, aamiaista tärkeämpänä osana, joka kuuluu hartaisiin aamuihin.

²² Kertoja toteaa, että Maria on pitänyt patruunin aiempia liehittely-yrityksiä houkutuksina, vaikka hän paheksuikin patruunin toimintaa. Lopulta syy Marian hiljaiselle hyväksymiselle on pelko siitä, että hänen palkkansa alenee muiden työläisten tasolle, mikäli hän loukkaisi patruunia kieltämällä hänet. Työläinen näyttäytyy kapitalistille alisteisena, hänen tahtonsa taipuvana välineenä.

Kauppa-Lopolle alkoholi on kahvia tärkeämpää. Kun Augusta Kortman haluaisi maksaa Lopolle tämän vankilassa lapsille tekemistä, sangen kummallisen muotoiseksi kuvatuista sukista, Lopo ei suostu ottamaan maksua vastaan. Hän vetoaa rouva Kortmanin aiempaan, ilmeisesti Kuopiossa osoitettuun hyvyyteen:

”Olen minä niin monta kahvikuppia saanut teiltä ... ja vaikka emme niistäkään lukua pitäisi, niin ... hyvä jumala, käyhän teitä niin sääli ...” (KL, 365)

Kieltäytymällä maksusta Lopo paitsi kursailee myös kieltäytyä asettumasta kapitalistisen talouskäsityksen piiriin. Hän ajattelee kahvikupin olleen tarpeeksi hyvä maksu aiemmasta avustaan, ja toisaalta näkee rouva Kortmanin lesken aseman surkeana ja kokee vilpitöntä empatiaa tätä kohtaan. Lopo on aikaisemmin juonut rouva Kortmanin luona kahvia, ja hän muistelee, että hänelle on ennenkin vehnäskahvit juotettu. Kennun Villen, paikallisen juopottelijan, tarjotessa Lopolle olutlasillista, paljastuu Lopon maku suhteessa kahviin nautintojuomana.

Kiusaus oli kova. Yht’äkkiä rupesi suu tuntumaan niin sietämättömän kuivalta ja sydänelässä poltti. Lasi olutta! Taikka pari – kolme! Voi kuinka tekisi hyvää ... Niin kauan hän oli jo vapaana ollut [...] Ei toden totta olisi liiaksi, jos ottaisi jonkun lasin, koska tarjottiin. Kortmanin rouvalta hän ehkä saisi kahvikupin, mutta mitä hän siitä lierusta välitti. Yhtä jos vettä joisi. (KL 370.)

Lopon viinaanmenevyys on osoitus hänen makunsa muuttumisesta ja maskuliiniseksi määritettyjen piirteiden omaksumisesta, vaikka häneen liittyy myös feminiinisiä piirteitä, kuten äitiys ja tarve huolenpidolle. Lopo ei tartu Kennun Villen tarjoukseen heti, sillä toisella puolen katua rouva Kortmanin talon pihassa tämän pieni lapsi Pekka ilmaisee tunnustavansa Lopon.

”Kauppa-Lopo!” hän huusi.
Tunsipas! Ihme ja kumma, ja Lopo kun ei häntä ollut huomannutkaan silloin käydessään. ”Kulta-nuppu! Vai tiedät sinä nimeni.” (KL 370.)

Eräänlainen äidinvaisto palauttaa Lopon maskuliinisesta, ulospäin kääntyneestä passiosta kodin piiriin, jossa hänen on mahdollista saada kahvia. Lopo ei kuitenkaan juo kahvia. Kahvista kieltäytyminen ja alkoholin juominen erottavatkin hänet muista tutkimieni teosten naisista. Oletan kuitenkin, että myös *Lain mukaan* -teoksessa Maria juo patruunin kanssa alkoholia, kun patruuni tuo tarinan lopussa mukanaan viiniä. Alkoholiin liittyvää suhdetta ei kuitenkaan kuvata eksplisiittisesti, jolloin pohdinta jää olettamusten varaan. Selkeät alkoholiin liittyvät nautintatottumukset yhdistyvät teoksissa lähtökohtaisesti miehiseksi.

Vaikka kahvi mielletään feminiiniseksi, on se siitä huolimatta eri sukupuolet yhteen liittävä elementti. *Hannassa* lyseolaisten järjestämän hankiaisretken mäenlaskun jälkeen tuvan puolelle on katettu suuri, valkoisella liinalla päällystetty kahvipöytä. Tytöt ja pojat olivat yhdessä laskemassa mäkeä, ja kaikki ottivat kupit kahvia – tytöt luonnollisesti ensin (ks. H, 265). Pojat lauloivat kahvittelun lomassa neliäänisesti, ja laulu sai maalaisia kertymään ovelle, mukaan lukien pienen kerjäläispojan. Laulu näyttäytyy eräänlaisena maun osoituksena: kun säätyläiset laulavat kauniisti, uteliaat alempien säätyjen ihmiset saapuvat katsomaan tätä harvinaista näkyä. *Hannassa* kerjäläispoika yhtyi lauluun säätyläistyttöjen kahvitellessa, lauloi laulamasta päästyään, eikä välittänyt siitä, että hän on tuvassa ainoa likaisiin ryysyihin pukeutunut ihminen. Kahvin äärellä paljastuikin, kuinka säätyrajat ovat lapselle tuntemattomat, vaikka hänen läsnäolonsa herättää jopa ylenkatseista hilpeyttä mäenlaskijoissa.

Juotuaan toiset kupit kahvia, ryhtyvät mäenlaskijat piirihyppyyn. Hanna päätyy Woldemarin viereen ja ihastuksen perhoset lepattavat vatsanpohjilla. Taas kahvi tuntuu edustavan Hannalle muutosta ja vapautta: kerjäläispoika uskaltautuu laulamaan säätyläisten joukossa, Hannan ja Woldemarin ihastus kukoistaa ja retken päätteeksi Hanna saa Woldemarilta rakkauskirjeen. Mäenlaskupäivän aikana kuvattu kahvittelu toimineen kielii ylemmän säädyn mausta. Päivä on vietetty huvitellen ja leikkien vailla vastuita – vastuu kahvin keittämisestä ja pöydän kattamisesta on ollut jollakulla muulla.

Rakkaudella ja avioliitolla on erityinen merkitys Hannan elämässä. Kuten Marian kohtalo on patruunin käsissä, myös Hannan kohtalo on perheen patriarkan, isän, käsissä. Hannan isä yrittää naittaa häntä ryypykaverinsa Sassa herran, eli Herra Wiikin kanssa. Sääty-yhteiskunnassa avioliittojen kautta syntyneet uudet sukulaissuhteet mahdollistivat perheelle uudenlaisia liike- ja yhteiskuntasuhteita. Porvaristyttöjen onnistuneet avioliitot nostivat perheen osaksi yhdenytvää sivistyneistöä. (Häggman 1994, 62.) Todennäköisesti Hannan isä ylläpitää potentiaalisten naimakauppojen kautta omia henkilökohtaisia suhteitaan tai perheen talouteen liittyviä kumppanuuksia. Järjestetyn avioliiton voikin ajatella olevan opportunistinen kontrollon keino.

Aviopuolison sopivuus konkretisoitui säädynmukaisessa elämäntavassa ja käytöksessä. Hyvinkasvatettujen ihmisten tuli taitaa keskustelu, pukeutuminen, seurustelu ja tanssi, ja juuri tanssiaisissa nuorten naimattomien ihmisten yhteensopivuus mitattiin. Tansseja järjestettiin vain keskenään sosiaalisesti yhteensopivien nuorten kesken, ja tanssia pidettiin ainoana hyväksyttynä tapana tutustua potentiaaliin romanttisiin kumppaneihin. (Häggman 1991, 91.)

Mielenkiintoisen vastakkainasettelun romaanissa tuottavat Sassan juhlat ja nuorten mäenlasku, jossa Hanna ja Woldemar tanssivat yhdessä.

Sassan juhlissa Hanna valehtelee olevansa huonovointinen vain, jotta pääsee pois epämiellyttävästä tilanteesta. Kahvi on näissä kohtauksessa sivuroolissa ja tyystin arkinen asia. Sen tarjoilu juhlissa ja punssin liittäminen kahvin oheen kielivät herra Wiikin sosioekonomisesta asemasta ja Hannan isän seurapiirien vauraudesta. He ovat tervetulleita juhliin, ja tämä puolestaan asettaa Hannan perheineen hyväksytyyn porvarisasemaan. Hanna ja muut juhliin osallistuvat naiset eivät juo alkoholia. Hannan on myös täytettävä tietyt sosiaaliset tehtävät muiden viihtymisen vuoksi, kuten soitettava vastentahtoisesti pianoa. Toisaalta Hannan on mahdollista esittää huonovointista ja livistää juhlista, sillä naisia pidettiin yleisesti heikkoina ja hauraina.

3.2 Kahvi naiseuden tekijänä

Henkilöhahmojen psyyke ja kapitalismissa epäonnistuminen kulkevat käsi kädessä. Kapitalistin liittolainen on toimiva, ahkera ihminen, joka palkitaan yritteliäisyydestä. Haluan nostaa esiin myös niitä kapinallisia piirteitä, jotka tekevät henkilöhahmoista yhteiskunnallisen järjestyksen uhmaajia. Tässä luvussa käsittelen kahvin ja minuuden kytköksiä tarkastelemalla, miten kahvi tuottaa naiseuden identiteettiä. Minuus on särkyväistä Canthin proosassa, ja sen voittämättä yhdistää entropistiseen ihmiskäsitykseen.

Särkyvän ja hauraan minuuden tarkastelu tarjoaa näkökulmia kahvin kulttuurisiin ja symbolisiin merkityksiin, joita voidaan edelleen syventää Lea Rojolan (2006, 286–287) kahvinjuontia Maria Jotunin proosassa käsittelevässä artikkelissa esitellyn *mētis*-käsitteen avulla. Antiikin *mētis*-käsite merkitsee heikompien vahvuutta. Lopen älykkyys onkin huomattavaa tarkasteltaessa hänen kaupankäyntiään. *Mētis* on altavastajaan, tässä tapauksessa alemman säädyn, taito hyödyntää vahvemman voimaa, ja antiikissa se on yhdistetty intellektuelliin toimintaan ja muun muassa opportunistisiin. Käsitettä käytettiin tilanteissa, jotka ovat luonteeltaan hetkellisiä, ristiriitaisiakin, ja jotka eivät noudata ennalta määriteltyä logiikkaa. (Mt. 287) Lopo muis-telee vankilassa ollessaan säätyläisnaisten hellitelleen häntä ja tarjonneen kahvia Kuopiossa.

Voisiko siis ajatella, että koska Lopo ei halua olla osa kahvirituaalia edes rouvia miellyttääkseen, hän pyrkii ennen kaikkea hyötymään heistä? Lopo rikkoo ennalta määritellyn logiikan,

repii alas sen hienovaraisen verhon, joka säätyjen välillä vallitsee. Lopo edustaakin nurinkurisesti vapautta: vapautta kieltäytyä kahvista ja rouvien ylemmyyttä osoittavasta hyväntekeväisyydestä, vapautta viis veisata sosiaalisista normeista, vapautta, joka epäsovinnaisuudessaan johtaa vankituomioon. Talous esitetään usein neutraalissa valossa, vaikka se tosiasiallisesti perustuu yksilöllisen edun tavoitteluun, rationaaliseen laskentaan ja arvon tuottamiseen. Näin ollen talous vaikuttaa väistämättä myös minuuden muodostumiseen käsitteellistämällä omistavan minän. Omistava minä on omaa, subjektiivista etuaan ajava entiteetti, jota ohjaavat sisäiset, mutta myös ulkoiset voimat. Minuus määrittyy joko arvokkaaksi tai arvottomaksi, ja juuri tämä arvottamisen prosessi luo perustan sille, miten minuutta luokitellaan. Prosessi on itseään luova kehä: yhteiskunnallisia suhteita määrittävät luokkaminuuden tarvitsemat olosuhteet syntyvät prosessin ympärille huomaamatta. (Skeggs 2004/2014, 76.)

Yksilön minuus on aina historiallisesti ja tilallisesti paikantunutta. Erityisesti se paikantuu kansalliseen minuuteen. Kansakuntaan kuulumisen merkitsee sitä, että on hyväksytty ja legitiimi.²³ Esimerkiksi Englannin sääty-yhteiskunnassa 1600-luvulla nouseva porvaristo tuotti diskurssia, jonka mukaan ulkopuoliset (eli ne, jotka eivät ole saavuttaneet legitimoitua minuutta) ovat likaista massaa, ryysyköyhälistöä ja hylkiöitä. Historiallinen säädyllinen-säädytön-jako oli tärkeä työväenluokkaa tehtäessä. (Skeggs, 2004/2014, 56–57; 60–61.) Naiseus, minuus ja sääty ovat tutkimissani teoksissa toisiinsa liitettyjä, mutta toisiaan hylkiviä intersektioita, jotka eivät voi koskaan sääty-yhteiskunnan näkökulmasta olla linjassa, ellei minuutta häivytetä näkymättömiin. *Mētis* tarjoaa mahdollisuuden häivähdyksen yksilöllisen minuuden sisällyttämisestä osaksi omaa identiteettiä, mutta determinismin nimissä *mētis* ei voi naturalistisessa kirjallisuudessa olla koskaan pysyvää. Tutkimissani teoksissa *mētis* on kahvin juomista ja siitä kieltäytymistä, kahvittelun lomassa tehtyjä päätöksiä ja hetkellisiä yhteiskunnallisen eriarvoisuuden tuottamien epätasa-arvoisten asemien haalenemista.

Yhteiskunnan normit ja suhtautumistavat paljastuvat Lopolle yllätyksenomaisesti hänen kuullessaan vahingossa, kun rouva Kortman keskustelee ystäviensä kanssa salissa kahvia odotellessaan. *Mētis* toteutuu käänteisesti:

Rouva oli selin Lopoon, ettei tämä voinut nähdä hänen kasvojaan. Mutta äänessä oli harmin sekaista hymyä.
”Minä olen aivan hukassa hänen kanssaan”

²³ *Kansallinen minuus* tai *kansallinen identiteetti* on Suomessa vallinneen nationalistisen aatteen myötä läsnä realismin ja naturalismin aikaisessa kirjallisuudessa, ja näin ollen teemoittuu myös osaksi tutkielmaani. Esimerkiksi Lopo arvostelee jopa rasistisesti Augusta Kortmanin edesmennyttä aviomiestä maisteri Kortmania tämän tummapiirteisyyden vuoksi (ks. KL, 357).

”Mikä ihminen se on?”

”Ajatelkaa, – eräs huono nainen. Hyvin, hyvin huono nainen. Joka on istunut linnassa ja – taivas ties’, mitä kaikkea hän on tehnyt. Uh, minulla on hänestä paljon vaivaa. Kun hän tulee likelle, niin ihan rupean voimaan pahoin. Uh!”

[...]

”Sinä olet liian hienotunteinen, armas Augusta”, sanoi toinen, ”tuommoisten kanssa se on aivan tarpeetonta. Sano sinä vain suoraan, ettei hänen sovi tungetella luoksesi tuolla tavalla.”

”Ei mutta kuinka hävyttömiä ne ovat!” päivitteli vielä ensimmäinen rouva, ”kun pakkaantuu vain niin rehevästi saliin saakka, aivan kuin olisi meidän vertaisemme. Varmaan hän olisi pian istunut sohvaan, ellei Augusta mennyt häntä estämään.” (KL 388–389.)

Minuus tuotetaan luokan tavoin vaihtosuhteessa, ja erilaisia minuuden käsityksiä voi pitää luokkakonfliktien muotoina (Skeggs 2004/2014, 77). Eräs rouvista liittää Lopon *ne*-pronominin kautta laajempaan väestöryhmään, jolla tarkoitetaan ilmeisesti muita hänen kaltaisiaan alkoholisoituneita irtolaisia. *Ne* ovat hävyttömiä, *ne* eivät ole heidän vertaisiaan, *ne* eivät saisi istua samalle sohvalle rouvien kanssa. Maku luo selvän railon Lopon ja rouvien välille ja katkaisee sen henkisen siteen, jota Lopo on rouva Kortmaniin vanhan tuttavuuden vuoksi tuntenut. Rouvasväen kommenttien myötä rouva Kortman löytää itsevarmuutta ottaa asiat puheeksi Lopon kanssa. Hän päättää seuraavan kerran Lopon nähdessään sanoa asiat hänelle suoraan:

”Te olette huono nainen, teidän kanssanne ei kunnialliset ihmiset tahdo olla missään tekemisessä.”

”Ja niin siivoton, voit lisätä, että saastutatte ilman huoneissa pelkällä käynnilläne–.”

Tähän saakka Lopo kuunteli keskustelua. Joka sana oli kaikunut selvästi hänen korvissaan, niin selvästi ettei hän enää mitään muuta oivaltanut.

Riikka kulki kahvitarjotinta kantaen hänen ohitsensa saliin. (KL 91)

Minuuden voi ajatella risteävän työnjaon ja erilaisten eriarvoisuuden muotojen kanssa, jotka kaikki lopulta perustuvat tuotannon yksityisomistukseen. Viime kädessä tämä tarkoittaa sitä, että ruumis on mahdollista pilkkoa yhä pienemmiksi osiksi sen lisäksi, että ruumis ja mieli erotetaan toisistaan (Skeggs 2004/2014, 79.). Lopon ruumiin ja ulkoisen olemuksen merkitys paljastuu rouvien kahvihetkessä. Eriarvoisuus yksityisomistamisen ja säädynmukaisen elämän mahdollisuuksien myötä erottaa Lopon hyväntahtoisuuden siitä ruumiista, joka hänelle on oman sosioekonomisen positionsa myötä ulkopuolelta määritetty.

”[...]Vaikka hän itselleen aina vakuutti, ettei tämä ollut mitään uutta, että hän tämän varsin hyvin oli tiennyt aikoja sitten, ettei hän saanut siitä rouvaa enemmän kuin niitä toisiakaan moittia, koska oli sen vallan hyvin ansainnut, niin karvaalta alkoi kuitenkin lopulta kurkussa tuntua [...]” (KL 95)

Teoksessa käy ilmi, että Lopo on ollut ainakin jossain määrin tietoinen häneen kohdistuvista ulkopuolisista, ihmisarvoa vähätteleivistä asenteista. Nyt Lopo myöntää tietonsa ensimmäistä kertaa, menetettyään kykynsä pitää itsensä koossa. Skeggs (2004/2014, 78–79) toteaa²⁴, että luokkakonflikti muuttui 1800-luvulla minuuden eri osa-alueiden väliseksi, ihmisen sisäiseksi konfliktiksi. Sisäistetty moraalinen fyysinen olemus ja pilkottu minuus nousivat sisäiseksi ristiriidaksi. Sisäistämisen lisäksi moraalinen käsitteellistettiin yleisemmällä tasolla visuaaliseksi ongelmaksi, jolloin köyhät nähtiin sekä osana kansakunnan kokonaisuutta että siitä erillisenä ryhmänä. (Mt.) Sisäistetyt ja yhteiskunnallisten elinten määrittämät moraaliset asenteet olivat nähdäkseen ristiriidassa keskenään, mikäli minuus käsitetään lähtökohtaisesti arvokkaaksi ja kyseenalaistamattomaksi. Minuus ei näyttäyty teoksissa omana tai henkilökohtaisena. Minuutta kyseenalaistetaan ulkopäin ja erityisesti porvariston toimesta. On kuitenkin huomattava, että Canth ei käsittele henkilöhahmojaan tuotannossaan vain sosiologisesti, vaan pyrkii kohti psykologista otetta.

Mētis tuo henkilöhahmoille hetkellisesti iloa, kunnes yhteiskunta kääntää kolkot kasvonsa alustavastiin, jotka uskaltavat kyseenalaistaa vallitsevia systeemejä. Yksilön sisäinen, henkilökohtainen *mētis* ei ole kuitenkaan vastukseksi fyysiselle ruumiille, josta ihmisen arvo todellisuudessa määrittyi. 1800–1900-luvun Suomessa ruumiin nähtiin kuvaavan ihmisen sisintä olemusta. Näkemyksen pohjana ovat 1800-luvun Euroopassa vallinneet määritelmät hygieniasta. Niin kutsutut hygienistit yhdistivät terveyden tasapainoon ja sairauden epätasapainoon. (Männistö 2003, 36; 82–93.) Naisten ruumiissa näkyvä ja tuntuva tuska määrittävät Canthin proosassa sitä, miten muut suhtautuvat hahmoihin ja miten heidän lopulta käy. Ruumiit määrittävät yhteiskunnallisella tasolla legitimoidun maun kautta. *Köyhässä kansassa* Mari alkaa hiljalleen menettää järkensä kurjuuden keskellä. Kärvistelyään yön väkivaltafantasioiden riihaamana, alkaa Marin fyysisenkin habitus muuttua:

Mari tuuditti uskoa, tasaisesti ja tynesti, aivan kuin ennen. Vaatteet vaan riippuivat epäjärjestyksessä hänen päällään ja hiukset putosivat alas silmille, ilman että hän huoli pyyhkiä niitä pois. Ja äsken, kun hän rohtopulloa oli hakenut, astui hän Holpaisen mielestä etukumarassa ja veti jalkoja jäljessään. (KL 86–87.)

Puhtaus, sairaus ja talous ovat yhteen liitettyjä, minuuteen kytkeytyneitä arvoja ja arvottomuuksia, joiden kautta erityisesti Lopo ja Mari määrittyvät suhteessa muuhun maailmaan. Suhteet ovat väistämättä arvotettuja, ja arvottamisen mittarina ovat säädyt. Skeggsin

²⁴ Skeggs viittaa kirjallisuudentutkija David Musselwhiten teokseen *Partings Welded Together: Politics and Desire in the Nineteenth-Century English Novel* (1987). Routledge: Lontoo.

(2004/2014, 146) mukaan minuus velvoitetaan muotoutumaan spesifeillä tavoilla, jotka eivät kuitenkaan ole kaikkien käytettävissä. ”Jotkin subjektipositiot on jo valmiiksi luokiteltu apua tarvitseviksi, vastuuttomiksi, patologisiksi tai kulttuuriltaan puutteellisiksi”, Skeggs kirjoittaa (mts.).

Lappalainen on arvioinut Lopon muuttuvan lukijoiden silmissä siedettävämmäksi tämän sisäisen hyvyyden vuoksi: Lopo oli esimerkki todellisesta inhimillisyydestä (2000, 72). Lopo ei pysty täyttämään tai halua täyttää kapitalistisen yhteiskunnan vaateita, joiden mukaan hänen olisi pysyttävä työssä ja tienaamallaan rahalla pidettävä itsestään parempaa huolta. Ajatus linkittyy realistisen kirjallisuuden trooppiin, jossa varallisuus ja hyväosaisuus korreloivat henkilöhahmojen puhtauden kanssa. Lopon ulkomuoto ja sääty erottavat hänet fundamentaalisesti rouva Kortmanista ja ihanteellisesta naisen mallista. Teoksen alussa hänen ulkonäkönsä esitellään samassa sellissä vangittuna olevan Riitan näkökulmasta, hänen silmiensä kautta:

Lopo käänsi turpeat kasvonsa huoneeseen päin ja virnutti. Riitta taaskin ihmetteli hänen rumuuttaan. Suupielet ja nenän-alusta nuuskaisessa limassa, hiukset takussa ja silmillä. Entäs nuo posket sitten! Likaisen harmaina ne pullottivat aivan kuin olisi suuri tupakkamälli ollut molemmin puolin suussa. Ei siellä sentään ollut, vaikka siltä näytti; nuuskaa hän vain piti huuleensa. (KL 354.)

Lopo onkin itse autuaan tietämätön oman olemuksensa herättämästä paheksunnasta, ja inho kuvataan aina muiden henkilöhahmojen perspektiivistä. Rossi (2009, 94) ajattelee, että dynaaminen naishahmo rikkoo kansallista naisihannetta, sillä fennomaanisen ideologian ytimessä oli ajatus siitä, että naisen tulisi olla kansakunnan tukipilari ja perheen moraalinen kasvattaja. Juopunut Lopo avautuu tunteistaan Villelle kapakassa ja sanoittaa sen nurinkurisen valta-asetelman, joka hänen ja rouva Kortmanin välillä vallitsee.

”[...] Ei antanut äsken minun syliini lasta ... olin liian huono mielestään ... kyllä sen ymmärsin ... tiedätkös, Ville ... se minuun koski ... vihlaasi täällä povessani kuin veitsellä ... Minä kun pienestä pitäen olen hänet tuntenut ... ja antaisin vaikka silmäni hänen edestään ...” (KL 376)

Lopo ja rouva Kortman ovat tunteneet toisensa pienistä lapsista saakka, mutta rouva Kortman määrittää Lopon tämän säädyn ja ulkomuodon kautta. Lopo kertoo teoksen alussa sellikaverilleen Riitalle saaneensa Kuopion rouvilta vehnäskahvit kiitoksena heidän tavaroittensa ja vaatteittensa kauppaamisesta. Riitta on aikaisemmin ihmetellyt Lopon rumaa ulkomuotoa naturalistisin linssein. Lopon oma kokemus itsestään rouvien käytöksen kautta on sangen erilainen.

”Ei niin huonoa kalua ollut, etten minä sitä rahaksi muuttanut. Ja rouvat kun minusta pitivät. Voi ihmettä! ’Snälla Lopo, söötä Lopo’, pantiin. Poskia taputeltiin ja vehnäskahvit juotiin.” (KL 355)

On mielenkiintoista, kuinka Lopon kuva itsestään ei lainkaan täsmää siihen, minkälaisena hän näyttäytyy teoksen alussa sellissä istuessaan. Kiltti ja suloinen Lopo vertautuu likaiseen, virtuttavaan ja juopottelusta tuomittuun Lopoon. Herää kysymys, onko Lopo ollut yhtä rääsynen jo Kuopiossa? Hän on kertomansa perusteella juonut rousvien kanssa kahvia ja ollut hyväksytty osaksi säätyläisrouvien yhteisöä, vaikka häneen on selkeästi suhtauduttu hieman alentavasti kuin lemmikkiin tai pieneen lapseen.

Sittemmin Jyväskylässä Lopo ei kuitenkaan juo tippaakaan kahvia. Sen sijaan hän juo alkoholia. Lopo kertoo pakkasessa kuljeskellessaan oppineensa juomaan, kun ”täytyi ottaa ryyppy aina lämmikkeeksi” (KL, 355). Juominen yhdistää Lopon maskuliinisuuteen, sillä kohdeteoksissa kenenkään toisen naishenkilöhahmon ei kuvata juovan alkoholia. Tietyt maut on mahdollista institutionalisoida, jolloin symboliset rajat ja ulossulkemisen muodot suojaavat niitä (Skeggs 2004/2014, 226). Lappalainen (2007, 46) on tulkinnut, että Lopo itse asiassa hylkii naisten muassa arvostettuja piirteitä. Hän ei ole puhtoinen kodin hengetär, eikä hän osaa neuvoa. Lopo myös epäonnistuu ideaalin äitiyden määritelmän täyttämässä. Lisäksi Lappalainen huomauttaa, että kaupankäynti on ennemmin maskuliinista kuin feminiinistä. (Mts.) Lopon naiseus määrittyy kahvin kautta tarkasteltuna joustavana, muiden ymmärryksen tavoittamattomissa olevana asiana, joka rikkoo yhteiskunnallisia sukupuolen konstruktioita.

Kahvin merkitys feminiinisenä juomana korostuu Canthin proosassa, sillä lähinnä naiset kahvittelevat. Kun *Hannassa* tämän isä kutsuu Sassan vierailulle, heille tarjotaan kahvin sijasta viiniä: ”[I]sällä oli vieraita, viinikarahvi oli viety sisään.” (H 279) Vaikka miehetkin joivat 1800-luvulla kahvia, pidettiin kahvia ennen kaikkea naisten aistinautintona, ja kahvin valmistus nousi osaksi feminiinistä kulttuuria. Kahvin keittäminen ja tarjoaminen oli lähtökohtaisesti naisen tehtävä. (Saarinen 2004, 170.) Tämä ilmenee jokaisessa tutkielmani kohdeteoksessa, sillä kahvia keittävät pääsääntöisesti vain ja ainoastaan naiset. Myöhemmin isä ottaa Hannan mukaansa Sassan juhliin, joissa tarjotaan kahvia ja punssia ilmeisesti samanaikaisesti. Teoksessa ei eritellä, onko kahvi tarkoitettu naisille ja punssi miehille. Juhlissa vain miehet nostavat maljan, ja tämä indikoi, että naiset eivät juo pidoissa, tai ainakaan nosta maljaa.

Sukupuolen merkitys vaikuttaa myös Marian minuuden kokemuksen särkymiseen. Hän menettää prostituutioon kallistuvan syrjähyppyn vuoksi näennäisesti kaiken²⁵, mutta patruuni porskuttaa menemään hyvän viinin kera. ”Kun patruuni sen päivän iltana meni Marian luokse, oli hänen povellaan pullo parempaa viiniä kuin koskaan ennen.” (LM 46). Tämä on osoitus siitä, että hän ei menettänyt rahtuakaan asemastaan, vaikka syrjähyppy tulikin julki. Kysymys jää ilmaan: olisiko traaginen loppu toteutunut, jos Maria ei olisi esitellyt uutta pukuaan naapurilleen? Kun Marian *mētis* muuttui hybridiksi, oman säätyaseman unohtamiseksi, oli hänen kohtalonsa lopullisesti sinetöity.

3.3 Kahvi ja toimijuuden valta-asetelmat

Canthin teoksissa dialogi ja henkilökuvaukset paljastavat, minkälaisia hierarkioita henkilö- hahmojen välillä on. Henkilöhahmojen hienovaraiset ja arkiset eleet kahvitteluun liittyen paljastavat niitä vastakkainasetteluita, joita tutkimani teokset naturalistisen kirjallisuuden edustajina pyrkivät kuvaamaan. Marx toteaa sorron olevan aina laajempaa kuin pelkkä talous tai kapitalismi; Sorto on peräisin sosiaalisista suhteista. (Marx 1986, 79–80.) Jokaisessa yhteiskunnassa on rakenteellisia tekijöitä, kuten puutteita mahdollisuuksissa, jotka vaikuttavat yksilöiden elämään.²⁶ Suomalaisen yhteiskunnan historiassa yhteiskunnan piirteitä tai toimintamekanismeja kuvataan rakenteina, mutta lopulta ne ovat ennen kaikkea *toimijuutta*. Rakenteen hahmottaminen kertoo toiminnan syy-seuraus-suhteista. (Haapala, Karonen ja Villstrand 2021, 19–20.) Nimenomaan kahviin liittyvät tapahtumat kuvaavat symbolisilla tasoilla valtarakenteiden otteita henkilö- hahmoissa ja yhteiskunnan erilaisia modaliteetteja, olemisen tapoja. Näihin modaliteetteihin perehdyn seuraavaksi.

1800-luvun yhteiskunnassa ylimmän ja tavoitelluimman position vallanpitäjien kehikossa muodostivat porvarit, joiden säädyllistä elämää ihaillaan, kadehditaan ja mukaillaan Canthin proosassa. 1800-luvulla säädynmukainen elämäntapa vaati toteutuakseen riittävästi palkollisia. Vaikka äitien ja lasten odotettiin olevan ahkeria, tietyt arkipäivän rutiinit eivät kuitenkaan

²⁵ Maijala (2014, 235) huomauttaa, että kuten Zolan romaanissa *Naisten aarreaitta*, ei kuluttava nainen tuhoa heti tätä itseään, vaan miehen. *Lain mukaan* -romaanin Maria on saavuttanut näennäisen vapauden ja voi täten jatkaa uppoamistaan syvemmälle turhamaisuuteen ja kulutukseen (mts.).

²⁶ 1840-luvulla taloudellinen liberalismi ja valtion aktiivisempi taloudellinen rooli alkoivat vaikuttaa ihmisten sosioekonomisiin tiloihin ja mahdollisuuksiin. Teollistuminen, rautatie, Venäjän tullien lasku sekä Riihimäen ja Pietarin välinen ratayhteys 1870-luvulla kiihdyttivät taloudellisen liberalismiin nousua Suomessa. (Häggman 1994, 70.)

sopineet ylemmän yhteiskuntakerroksen elämäntapaan. (Häggman 1994, 59.) Yhteiskuntaa halkoi eri sosioekonomisia kerroksia erottava railo, jonka mukaisesti erilaiset hierarkiat ja valta-asetelmat muodostuivat osaksi myös tutkielmani kohdeteosten henkilöhahmojen jokapäiväistä elämää. Pienoisromaaneissa esiintyville piioille kahvi on ennen kaikkea työtä. *Hannassa* kuvataan, kuinka piika nousee anivarhain laittamaan tulta hellaan.

Kun oli saanut sen syttymään ja laittanut kahvipannun reiälle, kiirehti takaisin sänkyyn peitteen alle, mielissään siitä, että vielä sai vetää vähän unta, siksi kunnes pannu rupeaisi kiehumään. (H, 264)

Yleisesti ottaen alemmille säädyille kahvin ympärille muodostuu fyysistä toimintaa: he keittävät ja tarjoavat kahvit erilaisin tarkoituksin. Kahvin keittoon johtavia motivaatioita voivat olla esimerkiksi vieraanvaraisuus (vilpitön tai taka-ajatuksilla kyllästetty), tapa tai silkka halu juoda kahvia. *Hannassa* maatalon emäntä Heta keittää heti ensimmäiseksi kahvit Hannalle, Olgalle ja Bettylle heidän saavuttuaan. Hän osoittaa teolla vieraanvaraisuutta, mutta samalla tulee nostaneeksi vieraat ylemmäs talon hierarkiassa, sillä hän ei itse istuudu alas heidän kanssaan juomaan kahvia ja keskustelemaan. Heta hääräilee ja tarjoilee kahvia, kuten kunnan emännän kuuluu. Samanaikaisesti hänen lapsensa kattaa ruoasta notkuvaa ruokapöytää vieraita varten. Miehet eivät osallistu tähän vieraanvaraisuutta kuvastavaan tanssiin, vaan juttelevat omiaan.

Samoin *Lain mukaan* -teoksen Maria keittää Katrille kahvia näennäistä vieraanvaraisuutta osoittaakseen, vaikka syy vehnäskahville kutsumiseen onkin uuden puvun ja sosioekonomisen aseman muutoksen esittelyssä. Mari ja Lopo ovat ainoat, jotka eivät tarjoa kahvia vieraille. Marilla ei ole varaa kahvin tarjoamiseen, hän pystyy hädin tuskin tarjoamaan sitä omalle perheellensä, ja Lopo on koditon. Mahdollisuudet vaikuttamiseen kahvin tarjoamisen kautta ovat siis kytköksissä säätyyn ja sen tuottamiin pääoman muotoihin. Kahvin tarjoaminen merkitsee taloudellisen pääoman hallintaa, mutta se voi myös edistää sosiaalisen ja kulttuurisen pääoman kertymistä.

Maria käyttää kahvittelua mahdollisuutena esitellä uutta asuaan ja sitä kautta näennäisesti uutta säätyään kutsuessaan Katrin kylään. Työväenluokkaan kuuluvat naiset identifioidaan heidän ulkoasunsa kautta, ja tyylit merkitsevät luokkaa. (Skeggs 2004/2014, 194.) Todellisuudessa säätyä on ollut mahdollista muuttaa käytännössä vain avioliiton kautta²⁷. Kenties Maria

²⁷ Sääty-yhteiskunnassa avioliittojen kautta syntyneet uudet sukulaissuhteet mahdollistivat perheelle uudenlaisia liike- ja yhteiskuntasuhteita. Porvaristytäreiden onnistuneet avioliitot nostivat perheen osaksi yhdistyvää sivistyneistöä. (Häggman 1994, 62.)

ei halua muuttaa spesifisti säätyään, vaan vain osoittaa oman, ylemmän hierarkkisen positiointinsa suhteessa Katriin ja tätä kautta muihin työväenluokkaisiin naisiin.

Marian tilanteeseen vaikuttaa olennaisesti monia eri tekijöitä: hänen asemansa työläisen vaimona, jossa naiseus rajaa hänen mahdollisuuksiaan säädyn ohella, sekä porvaristoon kuuluvan patruunin auktoriteetti ja valta, jotka perustuvat sekä sukupuoleen että yhteiskunnalliseen asemaan. Kahvin keittäminen Katrille on Marialle väline ja mahdollisuus murtaa näitä pysyviä identiteettikategorioita ja pyrkiä performoimaan sosioekonomista todellisuuttaan toisin.

”Hauskaa olisi nähdä, kuinka hänen sydäntään kaivelisi” (LM 35), Maria pohtii ennen Katrin kylään kutsumista. Identiteetin voi nähdä muodostuvan ruumiista ja sisäisestä minästä. Ruumis ilmaisee sosiaalista asemaa suoraan esimerkiksi vaatteilla ja koruilla, kun taas sisäinen minä on epäsuorassa suhteessa ulkoiseen olemukseen. Tämä minuuden kaksinaisluonne jakaa sen sieluun ja ruumiiseen. (Day 2001, 60.) Marialle ruumis on ainoa tapa ilmentää tavoiteltua säätyläisidentiteettiä, sillä yhteiskunnallisiin hierarkioihin hän ei voi muulla tavoin vaikuttaa.

Nähdäkseni Maria tavoittelee symbolista valtaa. Symbolinen valta on ulkoisen olemuksen ja sen edustamien säätyä kuvaavien merkitysten välillä leijuvaa sosiaalisesti tuotettua merkitystä. Bourdieu (1979b, 83) esittää artikkelissaan, että symbolinen valta määrittyy suhteesta niiden välillä, jotka harjoittavat valtaa ja jotka ovat sen alaisia. Skeggs (2004/2014, 204) on tulkinnut Bourdieun tarkoittavan maun olevan symbolista väkivaltaa. Hän pohjaa ajatuksen siihen, että Bourdieu on esittänyt maun määrittävän aina niiden mukaan, jotka asemansa vuoksi pystyvät muuntamaan kulttuurista arvoa symboliseksi: eli jotka pystyvät oikeuttamaan makuun liittyvät arviot ja määritelmät (mts.). Katrin suhtautuminen Mariaan osoittaa, että Marialla ei todellisuudessa ole oikeutuksia määrittää itselleen tällaista valtaa. Valta liittyy säätyyn, ja Marian yritys vallankäytölle on kuin hauras ruohonkorsi yrittäisi kannatella kokonaista kaupunkia. Vallan linnakkeet syntyvät pääoman erilaisista muodoista, ja mitä useampia pääoman muotoja yksilöön liittyy, sitä uskottavampaa ja vakuuttavampaa hänen vallankäyttönsä tulee. Marian epäonnistuneeseen vallankäyttöön vaikuttaa säädyn lisäksi myös sukupuoli.

Säätyläisille kahvi on itsestäänselvyys, eivätkä he kyseenalaista sen saatavuutta tai sen ympärillä tapahtuvaa toimintaa – kahvin olemassaolo on neutraali asia, ja se on jokapäiväinen nautintoaine. Säätyläiset eivät keitä kahvia itse, ja teosten säätyläisiä edustavista naishahmoista Hanna sekä *Kauppa-Lopon* Augusta Kortman odottavat, että piika tarjoilee kahvin. Poikkeuk-

sen sääntöön tarjoaa *Hannassa* maalla vietetty kesä, jolloin Betty innostuu hetkellisesti kotitaloudesta. Hän tarjoaa aamukahvia Hannalle ja Olgalle, ja kerronnan perusteella voi olettaa, että näin on tehty useampana päivänä. Kenties aamukahvitus on valunut Bettyn vastuulle.

Olga ja Hanna olivat juuri nousseet ja istuivat molemmat ikkunan luona. Hanna neuloi pitsiä leninkinsä kaulukseen, Olga puki jalkaansa. Ihmettelivät, ettei heille tuotu kahvia. Kello varmaankin oli jo kahdeksan, koska Aaro tuli pellolta päin. Siihen aikaan perheelle annettiin aamiaista tuvan puolella. (H 241)

Betty on Hannaa ja Olgaa muutaman vuoden nuorempi, ja muodostuneeseen tapaan vaikuttanee ikäeron tuoma valta-asetelma Bettyn hetkellisen kotitalousviehtymyksen lisäksi. On myös mahdollista, että maalla oleskelu ja miljöön muutos vaikuttavat toimintaan nyrjähdyttämällä vallitsevia tottumuksia. Vallitseviin tottumuksiin kietoutui toimintamalleja, jotka määrittivät naiseuden arvoa. Sääty-yhteiskunnan hierarkkista naisihannetta täydensi kollektiivisella tasolla naisen rooli emäntänä²⁸. Emäntä oli yhtäältä kunnioituksen ja alamaisuuden kohde – erilaisten intersektioiden risteämä. Emännän tärkeimmät ominaisuudet olivat ahkeruus, velvollisuudentunto ja työkyky. Sen sijaan laiska, juoppo, tuhlaavainen tai turhamainen emäntä tuhosi talon maineen ja menestyksen varmemmin kuin isäntä samankaltaisella käytöksellään. (Hägman 1994, 138.) Kahvin ympärille kietoutuvat kulttuuriset normit ovat osa emännän oikeaoppista toimintamallia, ja kenties Betty pyrkikin kotitaloutta harjoittelemalla täydellisen emännän roolin omaksumiseen.

Bettyn epäonnistunut emännyys ja kyllästyminen rooliin aiheuttaa kahvin myöhästymisen, rutiinin ja totutun kaavan rikkoutumisen. Betty oli edellisenä iltana mennyt Anna Sohvin aittaan nukkumaan pakoon kärpäsiä ja nukkunut siellä tavallista pidempään. Kun rutiini poikkeaa normaalista ja totutusta kaavasta, asiat menevät pieleen. Tämä vertautuu säätyoppiin, jossa on noudatettava ennalta saneltuja sääntöjä, jotta yhteiskunta voi oletusarvoisesti toimia. Kun Betty saapuu kahvin kanssa ja tarjoilee sen kaikille, eivät Hanna ja Olga kerro tälle tapahtuneesta, sillä he pitävät Bettyä ymmärtämättömänä lapsena. Ikään liittyvä valta-asetelma on ilmeinen, ja vanhemmat työtöt tuntuvat pitävän Bettyn palvelijuutta itsestäänselvänä.

Myöhästynyt kahvihetki rikkoo maaseutuelämän vapaan kuplan, sillä ikkunasta katsellessaan he sattuvat näkemään maaseudulle kesää viettämään saapuneet pojat vähissä vaatteissa matkalla uimaan. Tämä luo syvän ahdingon Hannan ja Olgan mieliin, ja he vertaavat itseään Neiti

²⁸ Vaimous ja emännyys määrittivät naisen paikan sääty-yhteiskunnan hierarkkisessa järjestyksessä enemmän kuin itsestäänselvänä pidetty äitiys (Hägman 1994, 139).

Munsterhjelmiin, ihailemaansa säätyläisnaiseen, sillä eivät usko poikien koskaan tekevän hänelle näin. Hanna ja Olga eivät pidä itseään tarpeeksi arvokkaina säätyläisinä, ikään kuin heidän ystävyytensä ja sinunkauppojen tekeminen poikien kanssa olisi ollut liian vapaamielistä. Synkät pilvet valuvat vapauden kesän ylle, ja tytöt uskovat olevansa kunniattomuuteen tuomittuja. Hanna vaipuu syvään epätoivoon ja pelkää maineensa puolesta. Pian tapahtuman jälkeen he päättävät lähteä kotiin maaseudulta.

Valta-asetelmat olivat todellisia siis porvariston sisälläkin, ja kahvin ympärillä tapahtuva toiminta paljastaa sisäisten valta-asetelmien intersektioita. Oikeanlaista säätyläisyyttä tavoitteleva Hanna elää jatkuvassa pelossa siitä, että hän on pilannut oman tulevaisuutensa, ja yhtäältä surren ennalta kirjoitettua rooliaan säätyläisperheen tyttärenä. Naiseus tuottaa Hannalle vaikeuksia oman elämänsä oikeanlaiseen elämiseen patriarkaalisessa 1800-luvun yhteiskunnassa. Sukupuolta rakennettiin 1800-luvulla yhteiskunnallisella tasolla tietoisesti ja jopa aktiivisesti. Aikalaisten yleiseurooppalaisten ajatusten mukaan noin kuusivuotiaiden tyttöjen ja poikien kasvatuserät olivat jo tyystin erilaisia, ja heitä varten oli kirjoitettava erillisiä kasvatussoppaita. (Hägman 1994, 183–184.) Sukupuolen rakentaminen on yhteydessä kahvikulttuuriin, sillä siihen on sisäankirjoitettu sääntöjä ja dikotomioita, jotka määrittävät miesten ja naisten hierarkkisia suhteita säätyjen sisällä. Kahvin juominen oli osoitus moraalista: naiset juovat kahvia alkoholin sijaan ja tarjoavat sitä muille. Heidän omaa sosioekonominen asemointinsa määrittänyt yhteiskunnallisessa kontekstissa kahvin kautta.

Dikotomiat sulautuvat osaksi taloutta ja talous sulautuu osaksi dikotomioita – klassinen kapitalismi kulkee käsi kädessä jokaisen säädyn arvon kanssa. Marxilaisessa teoriassa luokka näyttäytyy objektiivisena suhteena (Skeggs 2004/2014, 129). Ihmisten ajatukset omasta subjektiivisesta luokka-asemastaan ovat merkityksettömiä, sillä merkitys muodostuu siitä, miten ihmiset paikantuvat taloudellisten suhteiden perusteella. Erityisesti kapitalismi on luokan muodostumisen kannalta keskeistä, ja luokka myös määrittää kapitalismia.

Talous ei ole marxilaisessa teoriassa neutraalia, sillä se yhtäältä luo ja legitimoit valtaapitävien ryhmien pääomaa. Talous on objektiivinen, kulttuurin ulkopuolinen ja siitä eroava rakenne, joka määrittää kulttuuria. (Skeggs 2004/2014, 129.) Skeggs on jäljittänyt luokan historiallista epistemologiaa, ja päätyntyn siihen, että luokan määritelmä liikkuu moraalisten ja taloudellisten tekijöiden ja määreiden välimaastossa. 1850-luvun jälkeen ja 1870-luvulle tultaessa moraalisia kriteereitä alettiin painottaa taloudellisia enemmän. Määreet polarisoituivat edusta-

maan esimerkiksi ansiokkaita tai ansiottomia köyhiä, kunniallisia käsityöläisiä tai herrasmiehiä. Huomionarvoista on, että moraalinen ja taloudellinen arvo vaikuttavat väistämättä toisiinsa. (Skeggs 2004/2014, 72–73.)

Köyhässä kansassa Mari päätyy hakemaan avustusta säätyläisrouvilta. 1800-luvun loppua kohden säätyajattelu laimentui, kun uudet väestöryhmät, kuten tilaton väestö ja naiset, saivat mahdollisuuden vaikuttaa yhteiskuntaan. 1840-luvulla perustettiin ensimmäiset rouvasväenyhdistykset, joissa yläluokkaiset rouvat harrastivat hyväntekeväisyyttä tukemalla köyhiä naisia. Köyhistä naisista kouluttiin jumalanpelkoisia, työteliäitä ja säännöllisyyteen, eli itsensä hallitsemiseen kykeneviä yksilöitä. Tämä näennäinen filantropia vahvisti patriarkaalista järjestystä ja piti yllä sukupuoli- ja luokkaeroja. Tukijat ja tuettavat rakensivat naiskuvaa ja käsitystä naisille sopivista tehtävistä. (Haapala, Tikka, Wassholm & Östman 2021, 275; 280–281.) Kun piiritarkastajarouvat tulevat yllättäen Holpaisten kotiin arvioimaan perheen köyhyyden tasoa, on Mari huolissaan:

[J]a nyt näkivät hänet makaamassa keskellä päivää. Luulevat häntä laiskaksi, eivätkä antaisi ehkä töitä. Entä kahvipannu, vielä esillä! Mitä he siitä arvelisivat? Ettei täällä puutetta ollutkaan, koska kannatti vielä kahvia juoda. (KK 58.)

Seuraavaksi Mari jo alkaa selitellä rouville asiointiloja:

”Rupesin tuohon levolle, mieheni kun meni hakemaan niitä rohtoja, taikka sitä lippua, en minä siinä kauan maannut, mutta pääni oli niin hirveästi kipeä, eikä meillä ole kahvia ollut, sikuria vaan tänäkin päivänä pantiin pannuun...” Hän oli hätäntynyt ja pahensi asiaansa, kuta kauemmin puhetaan pitkitti. Sen hän lopulta itsekkin huomasi, eikä voinut sitten enää muuta kuin puhjeta itkuun. Hellunkin alkoi kyynel tippua pitkin poskia. Ne tulivat aina itsestään, kun hän vaan näki äidin olevan pahoilla mielin. (KK 59.)

Kahvipannu harmittaa Maria vielä senkin jälkeen, kun hän on saanut rouvilta lipun, jolla hän saisi hakea työtä. Tämä kertoo kahvin arvosta ja sosiaalisesta merkityksellisyydestä Holpaisen perheelle. Luokkajaot rakentuvat kunniallisuuden perustalle läpi luokan käsitteen historiallisen kehityksen. Avustuksia saavat on eroteltu heihin, jotka ovat ansainneet avustuksen, ja heihin, jotka eivät sitä ansaitse. (Skeggs 2004/2014, 172.) Marin selityksessä huomio kiinnittyy myös valheeseen siitä, että he eivät olisi juoneet kahvia aamulla. Totuus on, että kahvi oli sikurilla jatkettua, mutta ei pelkkää korviketta, kuten Mari rouville esittää. Paine avustuksen ansaitsemisesta paljastuu kahvin kautta.

Kuten Mari, on Lopokin toimeton säätyläisten näennäiseen hyvyyteen perustuvan armollisuuden edessä. Rouva Kortman ei kehtaa lähettää Lopoja pois tämän tarjotessa apuaan.

”[...] kun hän, raukka, kumminkin tarkoittaa hyvää. Hän on tuntenut minut ennen nuorena ja tahtoisu nyt välttämättä jollakin tavalla minua palvella.” (KL 389.)

Rouva Kortmanin Lopoä kohtaan tuntema sääli on erilaista verrattua Lopon rouva Kortmania kohtaan tuntemaan sääliin. Lopo pyrkii auttamaan ystävää hädässä, kun taas rouva Kortmanin tunteet muodostuvat hänen oman säätynsä mukaisesti. Sääli on jopa näennäisen filantroopista. Biologinen determinismi määrittää eriarvoisuuden heidän välillään. 1800-luvun biologisen determinismin oli voimakas vallankäytön väline. Biologisen determinismin kautta kerrytettiin sosiaaliluokkien välisten arvotettujen dikotomioiden kautta legitimoitua valtaa.²⁹ (Lykke 2010, 23.) Kuten pääomilla, on myös deterministisyydellä periytyvä luonne.

Näkemykset sukupuolten toisiaan täydentävästä erilaisuudesta, polariteetti-ihanteesta, rakentui vankasti fysiologis-psykologis-teologiselle perustalle, ja sen paatos esiintyi Suomessa kaikissa aikakauden tärkeimmissä näkemyksissä yhteiskuntaelämän järjestämisestä. Yksityisen ja julkisen välinen jako sai lääketieteellisiäkin ulottuvuuksia, kun naisen fysiologia nähtiin sisäänpäin kääntyneenä, kun taas miehen vastaava ulospäin kääntyneenä. Polariteetti-ihanteen myötä syntyneet dikotomiat sisälsivät selviä arvolatauksia. (Häggman 1994, 186; 188; 192.) Polariteetti-ihanteen voi esittää yhtenä naturalistiselle kirjallisuudelle ominaisena deterministisyyden määreenä.

Sukupuoli ja sääty ovat kohdeteoksissani toisiinsa kietoutuneita valta-asetelmia tuottavia ja niiden alaisiksi joutuvia tekijöitä. Naiset asemoidaan jatkuvasti erilaisiin sosiaalisiin ryhmiin. Asemointi tapahtuu sarjallisten prosessien kautta, ja näin naisille määritetään ryhmien myötä pysyvät identiteetit, eikä heitä nähdä identiteettiä performoivina yksilöinä.³⁰ Sukupuolen kategorian rajoittaa naistyöläisten toimijuutta ja autonomiaa. (Adkins 2000, 260–262; Skeggs 2004/2014, 116.) Identiteetin performoimisen käsitettä ei ollut vielä 1800-luvulla olemassa, mutta periaate ahtaiden ryhmäidentiteettien muodostumisesta on kontekstuaalisesti ollut olemassa Canthin todellisuudessa. Kyse on näennäisestä subjektin muodostumisesta, joka perustuu tyystin muuhun kuin omaan tahtoon (vrt. Skeggs 2004/2014, 116).

²⁹ Neuvostoliitossa biologinen determinismi oli hegemoninen sukupuolen tuottamisen diskurssi (Salmenniemi 2002, 20). Samanlainen sukupuolen tuottaminen on ollut nähdäkseni myös 1800-luvun Suomessa deterministisiin määritelmiin liittyvä prosessi.

³⁰ Sukupuolen performatiivista luonnetta on tutkinut muun muassa sukupuolentutkija Judith Butler teoksissaan *Hankala sukupuoli: feminismi ja identiteetin kumous* (2006) ja *Kuka pelkää sukupuolta?* (2024).

4 Kahvin naturalismi

4.1 Ideologiat ja maailmankuvat determinismin liittolaisina

Olen analysoinut kohdeteoksia tarkastelemalla säätyjä, makua, minuutta ja toimintaa. Tässä luvussa keskityn siihen, miten maku ja kahvi enteilevät teosten vääjäämätöntä determinististä luonnetta. Pohdin, miten makumieltymykset on liitetty aikakauteensa, eli Canthin tapauksessa naturalistisesti kuvattuun 1800-luvun loppupuoliskoon.

Marxilainen asemointi on tuonut kirjallisuuden kentän sosiologiseen tutkimukseen näkökulman, jossa kirjalliset teokset eivät suoranaisesti kuvasta reaalitodellisuuden kollektiivista tietoisuutta, vaan ennemmin tietoisuuden *mahdollisia* konstruktion muotoja – rakenteiden homologiaa (Goldmann 1975/1964, 9). Ajattelen, että homologiaa, biologisten rakenteiden samankaltaisuutta yhteisen kantamuodon myötä, voi soveltaa myös sosiologiaan. Tällöin on mahdollista tarkastella erilaisia rakenteita esimerkiksi yhteiskunnallisella tasolla määrittyvien arvojen kautta. Kollektiivinen tietoisuus on läsnä tutkimieni teosten kahvihetkissä, joissa yhteiskunnan epätasa-arvoiset asetelmat konkretisoituvat.

Kollektiivinen tietoisuus ei ole primääriä tai autonomista todellisuutta, vaan kehittynyt yksilöiden käytössä taloudellisella, sosiaalisella ja poliittisella elämän saralla. Marxilaiset teoreetikot ovat ajatelleet, että sosiaalinen elämä on mahdollista ilmaista kirjallisen, taiteellisen tai filosofisen kentän kautta vain, jos kollektiivinen tietoisuus on ilmaisun välikätenä. (1975/1964, 9.) Kollektiivisen tietoisuuden herättäminen toimii siltana naturalismin ja reaali maailman välillä, ja maailmankuvaa koskevia käsityksiä voidaan tarkastella kirjallisuuden ja historian välisen dialogin kautta. Canthin proosassa naturalistinen, sosiaalista elämää kuvaava arki ulottuu myös kahvihetkiin. Kahvihetkien tarkastelu tuo esiin taloudellisia, sosiaalisia ja poliittisia vastakkainasetteluja, jotka konkretisoituvat fyysisessä toiminnassa.

1800-luvun sääty-yhteiskunnan ihanteet tuottivat eräänlaisia päämääriä, joihin myös Canthin proosan henkilö hahmot yrittävät pyrkiä. Päämäärät muodostuvat klassisen kapitalismin ajan valtaapitävien henkilöiden asettamista laeista, makumieltymyksistä ja voitontavoittelusta. Ideologiat ja maailmankuvat ohjailevat kohdeteosten henkilö hahmoja toimimaan mahdollisimman oikein maailmassa, jossa oikein toimiminen on heidän kohdallaan mahdotonta. Heidät on siis tuomittu epäonnistumaan klassisen kapitalismin ihanteiden tavoittelussa; tuomittu determinismin toteutumiseen.

Ajattelen, että ideologiat ja maailmankuvat ilmenevät erilaisina representaatioina aikalaisyhteiskunnasta, joiden kautta naturalistista determinismia voi tulkita. Kahviin liittyvät representaatiot ovat kohdeteoksissa sinänsä samankaltaisia, että kahvin ympärillä tapahtuva toiminta on väistämättä kytköksissä henkilöhahmon säätöön. Maailmankuvaa voi kuitenkin pitää käsitteenä representaatiota laajempänä, sillä se sisältää representaatioiden lisäksi niiden väliset suhteet (Sapiro 2023, 11). Representaatioiden väliset suhteet ovat Canthin teoksissa kitkaisia, ja yhteiskunnalliset eriarvoisuudet näyttäytyvät sekä ihmissuhteiden että symbolisten suhteiden tasolla. Esimerkiksi kahvin ja ihmisten suhteen monisyisyys paljastuu intersektionaalisen, marxilaisen tulkinnan kautta. Kahvia voi pitää ideologioihin ja maailmankuviin liitettynä sosiaalisena symbolina, joka ilmentää sosioekonomista asemaa, tarjoaa mahdollisuuksia keskustelulle ja vieraanvaraisuudelle, mutta yhtäältä tarjoaa hetkiä realistisen kirjallisuuden entropian vauhdittamiselle.

Determinismi on ideologioiden ja maailmankuvien tuote, jotka valtaapitävät tahot ovat normalisoineet kohdeteosteni naispäähenkilöiden väistämättömään kurimukseen johtavaksi, välttämättömäksi tieksi. Ideologiat ilmentävät väistämättä yhteiskuntaluokkaa, sillä ne ovat yhteisöille tai ryhmille yhteisiä, jaettuina maailmankatsomuksia (Sevänen 2019, 20). Naturalistisen determinismin mukaisesti ympäristö ja perimä määrittävät ihmisen elämää, jolloin yksilön teot merkitsevät kohtalon kannalta vain vähän, jos lainkaan. Toimijuus on passiivista, kehitys negatiivista, tunnetilat pessimistisiä (Lappalainen 2000, 33). Kohdeteokseni henkilöhahmoista passiivisin toimija on Hanna, sillä erityisesti Mari, Lopo ja Maria toimivat kukin tahoillaan resurssiensa mahdollistamina aktiivisesti kohtalonsa estämiseksi, mutta toisaalta myös sen sinetöimiseksi. Mitään ei kutienkaan ole tehtävissä.

Lain mukaan on ensimmäisiä Suomessa ilmestyneitä naisen kuluttamista kuvaavia kirjallisia teoksia. Marian kohtalo patruunin prostituoituna liittyy psykologisiin passioihin perustuvaan kuluttamiseen, jota leimaa harkitsemattomuus, vastustamattomuus, suunnittelemattomuus ja tarpeettomuus. Zolan pariisilaista tavarataloa naiset kulutuskierteeseen vangitsevana organisineina kuvaava *Naisten aarreaitta* (1883) on toiminut Canthin ilmeisenä innoittajana, sillä myös Marian ylellisyyden himoa voi pitää jopa aistillisena. (Maijala 2014, 232–233.) Myös kahvi on kulutettava hyödyke, joka ei ole millään tavoin välttämätön ihmisen olemassaolon määrittämiseksi tai jatkamiseksi.

Kahvi naisten juomana kielii kulutuskierteen syvyydestä ja edustaa sitä symbolista arvoa, jota kahvia tarjoamalla välitetään. Maijala esittää, että 1800-luvulla kuluttamisen joukkopsykologinen luonne oivallettiin jo varhaisessa vaiheessa, ja vuosisadan lopulla sitä pidettiin yhtenä hermostuneen ajan oireena. Hän kirjoittaa: ”Mitä syvemmälle mielihalujen tauti etenee, sitä vähemmän naisesta enää on hoitamaan kotiaan.” (2014, 234.) Samankaltainen himo, passio, liittyy Lopon varastamishaluun. Kuten psykologiset passiot, myös entropiaan johtava determinismi on vailla harkintaa, vastustamatonta, suunnittelematonta ja tarpeetonta.

Lopon katse muuttui hajanaiseksi. Silmät pyörivät ympäri yhdestä toiseen, eivät pysähtyneet mihinkään. Ja käsi lähti ikäänkuin itsestään, omasta tahdostaan liikkeelle. (KL 385)

Lopoa ei voi sijoittaa perinteiseen 1800-luvun tapaan kodin piiriin hänen ruumiissaan tuntuvan determinismin vuoksi. Ruumis ajaa Lopon varastamaan, ruumiin halut ajavat Lopon enemmän juomaan alkoholia kuin kahvia. ”Kortmanin rouvalta hän ehkä saisi kahvikupin, mutta mitä hän siitä liehusta välitti.” (KL 370) Entropian voi lukea synnynnäiseksi piirteeksi, joka leimaa ihmistä syntymästä saakka.

Determinismiä voi tulkita myös 1800-luvulla vallinneen biologisen determinismin kautta (ks. Lykke 2015; Graves, Jr. 2015). Realistisen ja naturalistisen kirjallisuuden metonyyminen tyyppittely linkittyy biologiseen determinismiin. Biologisen determinismin ihmiskäsitykseen kuuluu ajatus luontaisten piirteiden ja yhteiskunnallisen aseman välillä olevasta selkeästä suhteesta. Biologisen determinismin avulla on muodostettu väittämiä erityisesti marginalisoiduista ihmisryhmistä esimerkiksi etnisyyden, sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen myötä. Nämä väitteet muodostavat vääristymiä, joiden perusteella heidän eriarvoisuutensa yhteiskunnassa ei johdu yhteiskunnallisista ja sosiaalisista normeista ja hierarkioista, vaan alistetujen ihmisten luontaisista ominaisuuksista. (Graves, Jr. 2015, 25.)

Biologisen determinismin ytimessä on ajatus siitä, että köyhien kärsimys on luonnonlakien mukaista ja luonnollisista asiainiloista aiheutunutta (Graves, Jr. 2015, 25). Kristillinen käsitys maailmasta lienee vaikuttanut osaltaan deterministiseen ajattelutapaan, kuten ilmenee *Köyhää kansaa* -teoksessa Holpaisen perheen naapuri Tiina Katrin lauseessa Anni-vauvan kuoltua: ”Herra antoi, Herra otti, Herran nimi kiitetty olkoon.” (KK 94). Lause ilmentää sattumanvaraisuutta ja ihmisolennon pienuutta mahtavampien voimien edessä, biologisen determinismin vääjäämättömyyttä ja kohtalonomaisuutta.

Biologinen determinismi voi tarjota naisille tutun kehyksen, jonka avulla voidaan selittää, ymmärtää ja ratkaista omaan olemassaoloon, identiteettiin ja niiden myötä merkitykseen liittyviä asioita (Salmenniemi 2002, 28–29). Tuttu kehys on esimerkiksi Hannalle äitinsä mallin mukaista alistumista vanhempiensa tahtoon, ja romaanin loppupuolella hän vain seuraa sivusta, kun muut elävät elämäänsä. Lopulta Hanna rinnastuu kaupungissa asuvaan vanhaan piikaan, jolle hän on ennen säälien naureskellut.

Rännikatua hän tuli kotiin, neiti Saveniuksen asunnon ohitse. Ikkuna oli auki; siellä istui raukka pöytänsä ääressä yksin. Terävä leuka nousi ylös, silmälasit kiilsivät Hannaa kohden.
 ”Tahdotteko kukkia?” kysyi Hanna kumartuen alas kadun tasalla olevaan ikkunaan. (H 349)

Kukkien tarjoaminen neiti Saveniukselle avoimesta ikkunasta luo siteen heidän välilleen ja on kuin konkreettinen ikkuna Hannan ja hänen tulevaisuutensa välillä. Yksin eläminen ei ole kenenkään valinta, sillä kertojakin kuvaa neiti Saveniusta raukaksi. Kukkat symboloivat samankaltaista vieraanvaraisuutta kuin kahvi: ne liittävät Hannan ja neiti Saveniuksen samaan sosiaaliseen kategoriaan suhteessa 1800-luvun yhteiskuntaan. Hanna toivottaa itsensä tervetulleeksi tähän uuteen asemaan.

Tätä symbolisen ja sosiaalisen rajankäynnin logiikkaa voidaan tarkastella myös laajemmin, sillä biologia ja sairaudet, kuten masennus, hämärtävät teoksissa säätyrajoja ja ilmenevät henkilöhahmojen passiivisuutena ja kahvin merkityksen laimentumisena. Mari pohtii:

Mitäpä hänellä oli sanottavaa? Ei mitään, ei kerrassaan mitään. Kahvia jos hän olisi voinut keittää, pannussa oli vielä poroja, mutta kahdesti niille jo oli keitetty, mitäs makua niistä enää lähtisi. [...] [S]uu oli kuivunut umpeen ja sielu oli poissa.” (KK 89–90.)

Passiivisuus voi johtua myös Canthin teoksissa ilmenevästä vangitsemisen tematiikasta (ks. Lappalainen 2000, 89). Kohdeteoksissani kaikki naiset vangitaan joko sanan varsinaisessa merkityksessä tai vähintään henkisesti. *Lain mukaan* -teoksessa Marian mies vangitaan, mutta yhtä lailla Maria jää tekonsa ja sen seurausten vangiksi, eikä pysty pakenemaan patruunilta. Mari vangitaan vaivaistaloon, Lopo vankilaan ja Hanna jää vangiksi kotiinsa. Teosten tapahtumat vyöryvät kohti vankeutta, eikä passiivisuudesta poikkeaminen auta hahmoja. Toiminta liittyy kahvitteluun, ja hahmot pyrkivät toimimaan toisin kahvin äärellä.

Hanna pyrkii poikkeamaan passiivisuudesta kertomalla vanhemmilleen rehellisesti iltapäiväkahveilla haluavansa olla opettaja. Iltapäiväkahvi on Hannalle otollinen tilaisuus äidin ja isän samanaikaiselle puhuttelulle.

Sitten hän jo kerran, kun istuttiin ruokasalissa ja juotiin iltapäiväkahvia, sanoi isälle, että oli päättänyt ruveta opettajattareksi ja hänen pitäisi senvuoksi päästä jatkamaan lukujaan. Mutta isä nauroi.

”Aiotko sinä siis jäädä vanhaksi piiaksi?” hän kysyi. (H 285)

Vanhempien reaktio on vähintäänkin loukkaava. Opettajuus merkitsee isän ajatusmaailmassa omasta perheestä luopumista ja täyttä antautumista lapsille vähällä palkalla. Naisten akateemisissa urissa nähtiin aikalaisyhteiskunnassa vaaroja erityisesti naisten omien etuoikeuksien menettämisen suhteen (Haapala, Häkkinen ja Kaarninen 2021, 254). Opettajuuden myötä Hannan luopuisi omista porvarillisista etuoikeuksistaan eikä edustaisi enää kodin idylliä.

Naisten yhdistäminen kodin käsitteeseen alkoi jo 1700-luvulla, ja tämä tematiikka vain lisääntyi 1800-luvulla. Nainen alkoi edustaa yksityisyyttä, ja näin syntyvä yksityisyyden ja julkisuuden raja tiukentui läpi 1800-luvun. (Lappalainen 2000, 7; 47–48.) Porvarillisessa yhteiskunnassa naisten elämä oli rajoittunut yksityisyyden piiriin (Hatavara 2001, 68). Bourdieun (1979, 24, 28, 31) teoriassa *noblesse oblige* -aseman omaavat ihmiset ovat hitaita muuttamaan tapojaan, mikäli he kokevat kärsivänsä siitä itse tai aiheuttavansa hankaluuksia jälkipolvilleen. *Noblesse oblige* -asema pakottaa yksilön elämään vallitsevien odotusten mukaisesti. Koko sosiaalinen ryhmä määrittelee, mikä on toimimisen arvoista ja mikä on oikea tapatoimia. (Mts.) *Noblesse oblige* -asema konkretisoituu kahdella tasolla, sillä Hannan arkeen kuuluu iltapäiväkahvien etuoikeus, mutta toisaalta asema painaa Hannan harteilla mitätöiden mahdollisuudet vaikuttaa itse omaan kohtaloonsa.

Opettajuuden korvaavaksi työksi Hannalle ehdotetaan Jussin paidan parsimista ja isä velvoittaa Hannan osallistumaan seurapiirielämään. 1800-luvulla koulunkäynnin lopettaneet tytöt toimivat kotona talousmamselleina valvoen ostoksia, siivousta, ruoanlaittoa ja lastenhoitoa. Heidän elämäänsä kuului myös juhliissa kiertämistä ja kulttuurieroihin osallistumasta tulevaa aviopuolisoaan etsien. (Häggman 1994, 115.) Tämän iltapäiväkahvin yhteydessä Hannan kohtalo luetaan, miellyttipä se häntä tai ei. Perheenisän tulikin tarjota riittävät ja jatkuvat puitteet hyvälle kodille ja näennäisen onnellisen perhe-elämän jatkuvuudelle (Häggman 1994, 59). Hanna alkaa salaa kerrata koulukirjoja, mutta lopettaa kertaamisen typeryteenä elämän tylsyydestä.

Hannassa kahvin merkitys katoaa masennuksen myötä, ja kahvi on näin ollen sidottu teoksen deterministisyyteen. Hanna ei enää sosialisoi tai päädy kodin ulkopuolisiin tilanteisiin, jossa kahvia tarjottaisiin. Sassin juhlien jälkeen Hanna saa tietää Olgalta, että Woldemar ei enää

pidä hänestä. Hannan passiivisuus Woldemarin suhteen ja inho Sassaa kohtaan kulminoituivat, ja omalta osaltaan tämä tuottaa determinististä tuskaa Hannan elämään. Hän menettää kontrollin rakkaudesta, unelmista ja säädynmukaisista sosiaalisista suhteista. 1800-luvulla julkisuudessa esitettiin patriarkaalisia ihanteita, jotka mukailivat avioliittoa säädelleitä lakeja. Naisten rooli avioliittomarkkinoilla oli passiivinen. (Häggman 1991, 91.) Hanna on erityisen passiivinen Woldemarin suhteen, ja hänen mahdollisuutensa ihastuksen kanssa solmittuun avioliittoon murenevat. Kun Hanna ei juo enää kahvia, hän ei myöskään ole osa säätyläispiirejä, joista sopiva kumppani voisi löytyä.

Hannassa kahvi mainitaan vielä viimeisen kerran, kun piika Mari tuo iltapäiväkahvia Hannalle ja hänen äidilleen. Mari uskaltautuu yllättävän avoimeen keskusteluun poikien ja tyttöjen eroavaisuudesta Hannan pikkuveljen Jussin kuullen. Jussi on hetkeä aikaisemmin potkaisu vesitiinin kumoon, johon Mari tokaisee: ”Minkätähden ne pojat lienevätkin niin ilkeitä? [...] Ei tytöt sinnepäinkään.” (H 288.) Kasvatukseen ja yhteiskunnan eri sektorien asettamat eriarvoiset vaatimukset tyttöjä ja poikia kohtaan ilmenevät henkilöhahmojen keskustelun taustalla.

Kuten aiemmin Hannan unelmat opettajuudesta murskattiin iltapäiväkahvilla, myös tämä iltapäiväkahvi paljastaa yhteiskunnasta ne asetelmat, jotka enteilevät Hannan henkistä entropiaa. Keskustelun jälkeen Jussi repii Hannan ompeleman paidan napit irti syyttäen tätä siitä, että ne eivät olleet tarpeeksi lujasti kiinnitettynä. Romaani päättyy lauseeseen:

”Jussi kiskoili nappeja, koettellakseen, olivatko ne kyllin lujassa, ja isä väitti, ettei hänen sopinut kaulan tienoilta ollenkaan hyvin.” (H 349)

Determinismi sulkee Hannan sisäänsä, ja positiivinen muutosvoima, jonka kahvi maaseudulla sai aikaan, vaipuu hiljaiseksi ja passiiviseksi hyväksynnäksi oman ennalta määrätyn kohtalon äärellä.

Arki näyttäytyy naturalistisessa kirjallisuudessa esimerkiksi henkilökuvauksessa, tilanteissa ja historiallisen kontekstin myötä. Arkiset ammatit ja henkilöhahmon sosioekonomisen aseman mukaisesti tyypillisen ja rituaalisen toiminnan kuvaus ovat keskiössä. Esimerkiksi kodit, kadut, ruokasalit, tuvat ja vuokrahuoneet ovat toistuvia paikkoja. (Rossi 2009, 23.) Canthin proosan miljööt noudattavat tätä naturalistista kaavaa, ja toisinaan sosioekonomisen aseman mukaiset miljööt sekoittuvat keskenään. Hannan ja ystävien kursailematon kahvittelu ja ruokailu maaseudulla, Marin höveli lepäily ja kahvipannun liedelle unohtaminen, Lopon liiallinen tuttavallisuus Augusta Kortmanin luona ja kahvista kieltäytyminen, ja Marian säätyrajat

ylittävä vehnäkahvien keitto koituvat heidän kohtalokseen. Kun henkilöhahmot sekoittuvat miljööseen vapautuen säätynsä taakasta, determinismi toimijana kuroo välimatkaansa povaten tarinoiden onnetonta loppua.

Marian kohtaloon liittyvä determinismi versoaa nousukkuudesta. Korkeampaan säätyyn pyrkiminen kumpusi halusta tavoitella parempaa elämää (Haapala, Häkkinen ja Kaarninen 2021, 245). Sääty-yhteiskunnan kehittyessä luokkarajat olivat enenevissä määrin korkeat ja jäykät. Sosiaalinen liikkuvuus oli vähäistä, mikä jähmetti yhteiskuntaa ja synnytti kansan ajatteluun fatalistisia piirteitä. Nähdäkseni yhteiskunnalliset rakenteet ja luokat vaikuttavat ihmisen käsitteisiin ja ennakkoluuloihin toisista kanssaihmisistä. Erot ihmisissä miellettiin 1700–1800-luvuilla henkisesti ja fyysisesti säädynmukaisiksi ja periytyviksi. Yläluokka oli *homo superioris ordinis* – lähinnä ”Luojan tarkoitusta”. Siksi jaloimmat (*adel*) johtivat yhteiskuntaa. (Haapala, Häkkinen & Kaarninen 2021, 247.)

Filantrooppi-rouvien saapuessa *Köyhässä kansassa* Marin kotiin tarkistamaan heidän asuinolojaan, joutuu Mari paitsi perustelemaan, miksi kahvipannu on yhä liedellä, mutta myös velomaan omassa kurjuudessaan kuvailemalla heidän elämäänsä.

”Tämmöistähän se on köyhän kodissa. Ei ole iloa kellään; kipua ja nälkää saa vaan kärsiä lapsesta saakka. On tuo vanhin tyttökin jo tarpeeksi asti maailman kovuutta kokenus. Pienestä pitäen ei muuta kuin sairautta. Yksi tauti kun jätti, niin toinen otti. Mutta siinäpäähän vaan jaksaa elää yhtäkaikki. [...]”

Rouvien kasvoissa ilmaantui sääli; toinen heistä taputti Hellua päähän ja otti taskustaan kuparirahan, jonka painoi hänen käteensä. (KK 59–60)

Liedelle unohtuneen kahvipannun aiheuttama hämmennys unohtuu, mutta vastakkainasettelu köyhien ja säätyläisten välillä muodostuu jopa ahdistavaksi.

4.2 Ostrakismista entropiaan – nujertavia kahvihetkiä

Tässä alaluvussa keskityn siihen, mitä tapahtuu, kun eri makumieltymyksiä omaavat henkilöhahmot kohtaavat. Ostrakismi näyttäytyy tutkimissani teoksissa syrjintänä, tietoisena ulkopuoliseksi jättämisenä henkilöhahmon fyysisen habituksen vuoksi. Syrjintä on joko syy tai seuraus tarinoiden determinismisistä piirteistä. Tutkimieni teosten henkilöhahmot pyrkivät saavuttamaan säädynmukaisuutta tai säädystä vapautumista kahvia keittämällä, juomalla tai juomattomuudella. Pohdin, kuka syrjii ja ketä – ja millä perustein?

Kulttuurisen pääoman *sisäistetty tila* ilmentää mielen ja kehon tasolla tuotettuja taipumuksia, ja tämä pääoma näyttäytyy pitkäkestoisesti. Kulttuurinen pääoma on linkittynyt pohjimmitaan yksilön kehoon, josta pääoman haltija on itse vastuussa. Kodin ja koulutuksen, ulkoisten tekijöiden välittämä kulttuurinen pääoma, liittyy yksilön sisäistämiin arvoihin positiivisia ja negatiivisia konnotaatioita suhteessa ympäristöön. Kulttuurinen pääoma kertyy enimmäkseen tiedostamatta, ja se on riippuvainen ajanjaksosta, yhteiskunnasta ja yksilön sosioekonomisesta luokasta. Kyvykkyydet pääoman sisäistämiseen ovatkin erilaisia yksilökohtaisesti – sisäistämisen olosuhteet ovat näkymättömiä, symbolisen pääoman tuotoksia, jotka legitimoituvat kompetenssiksi. (Bourdieu 1986, 243–246.) Eri tavoin legitimoitunut kompetenssi mahdollistaa eritasoiset maun kyseenalaistamisen muodot Canthin proosassa, ja kyseenalaistaminen voi ilmetä entropiana, inhona, likana ja ostrakismina.

Entropian solahtaa naturalismin deterministisesti määräytyneeseen sairauden, rappion ja kuoleman täyttämään maailmaan ja biologisen ajan peruuttamattomaan luonteeseen. Käsitteen liittyminen 1800-luvun luonnontieteiden kehitykseen sitoo sen naturalismiin myös historiallisena ilmiönä kuvaten aikakauden ilmapiiriä ja yhteiskunnan kehitystä. Entropiaa voi pitää eräänlaisena naturalismin aikakauden vertauskuvana, joka viittaa modernisaation luomiin vastakkainasetteluihin ja Suomen kontekstissa myös uhkakuviiin hauraan kansakunnan turmeltumisesta. (Rossi 2009, 20–21.) Tutkimieni teosten kautta hahmottuu tietynlainen rakenne, jossa kahvihetken aikana päähenkilön psyyke alkaa murentua.

Kahvittelun ollessa sosiaalista on kahvihetkissä luonnollisesti mukana useita ihmisiä. Tutkimissani teoksissa entropia juontuu ostrakismista, joka ilmenee hetkissä, joissa henkilöhahmot toimivat yleisesti hyväksytyistä maun ja säädyn rajoista poikkeavilla tavoilla. Esimerkiksi *Köyhän kansan* Mari yrittää hakea avustusta rouvalta, jonka luo hänet ohjataan ilman asianmukaista esittelyä. Rouva kieltäytyy avustuksesta, ja Mari lähtee takaisin kotiin henkisesti ja fyysisesti musertuneena.

Mari pyysi anteeksi, että oli tullut vaivaamaan, sanoi jäähyväiset ja läksi pois. Selkä oli tavallista enemmän kumarassa, kun hän astui portaita alas. Mitä varten hän oli yrittänytään. Olisi hänen pitänyt arvata noin käyvän. (KK 2006)

Poikkeamat aiheuttavat säröjä sosiaaliseen kanssakäymiseen kuin bakteerit terveeseen solukoon – poikkeamasta syntyy entropian parantumaton haava henkilöhahmojen psyykeen. Rossi (2009, 89) on eritellyt naturalismista kolme entropian lajimallia. Ensinnä dynaaminen entropia kuvaa darwinilaista syyn ja seurauksen lakeja ja perinnöllisyyden taakkaa tarkastelevaa

lajityyppiä, toiseksi traaginen entropia käyttää tragedian konventioita ja kuvaa ihmisen passiivista ajautumista kohti tuhoa, ja kolmantena staattinen entropia kuvaa mielen sisäistä rappiota ja ihmisen pettymystä ja turhautumista jokapäiväiseen elämään. Entropiat voivat limittyä, olla päällekkäisiä ja jopa samanaikaisia. (Mts.)

Dynaaminen entropia linkittyy biologiseen determinismiin siinä mielessä, että se kuvaa hajotumisen biologisuutta, viettien ja eläimellisten vaistojen tuhoavaa luonnetta ja korostaa kaikkia niitä seurauksia, joita nainen voi ruumiillaan aikaansaada (Rossi 2009, 91). Lopo ja *Lain mukaan* -teoksen Maria edustavat seksuaalisesti aktiivista naista, joiden ruumiit edustavat inhoa ja likaisuutta. Samoin *Köyhän kansan* Mari ajautuu hulluuteen menetettyään lapsensa³¹, ikään kuin eläimellinen ja villi raivo ottaisi hänestä yhtäkkiä vallan. Lankeava nainen oli yksi naturalismin suosituimmista aiheista (myös esim. Ina Langen *Sämre folk* (1885) tai Kauppi-Heikin *Laara* (1893)), mutta Pohjoismaissa kuvaus kytkeytyi myös naisliikkeen nousuun ja kansallisuusaatteeseen. Dynaamisen naturalismin avulla voi korostaa 1800-luvun naiskuvan misogynisyyttä ja kritisoida ajatusta siitä, että nainen olisi luonnostaan taipuvainen rappioon ja prostituutioon. Naturalismin naiseus on ambivalenttia. (Rossi 2009, 91.) Canthin teoksissa (esimerkiksi *Anna Liisassa*) naisen identiteetti määrittyy suhteessa häntä ympäröiviin ihmisiin ja heidän kauttaan (Buchwald 1990, 152). Samoin voi todeta olevan myös tutkielmani kohde-teoksissa.

Kahville kutsumisen tapa liittyy inhimilliseen ja vastavuoroisuuteen nojaavaan lahjakulttuuriin. Kahvin tarjoaminen on ollut Suomessa tärkeä vieraanvaraisuuden osoittamisen muoto, ja kahvin ollessa kallista se symboloi sekä vaurautta että vieraanvaraisuutta. (Saarinen 2016, 104.) Rouva Kortmanin kutsuessa Lopon kahville, hän tahtonee tarjota kohteliaasti vastalahjan Lopon avuliaisuudesta huolimatta siitä, että Lopo on juuri yrittänyt hieman kovakouraisesti leikkiä Pekka-lapsen kanssa. Lopo ymmärtää tilanteen negatiiviseksi kääntyneen latauksen, vaikei hämmennyksessään täysin ymmärrä, miksi rouva on niin pahastunut Lopon vitailusta ja Pekan leikittämisestä. Rouva Kortmania sen sijaan ellottaa Lopon ulkonäkö – aivan kuin Lopon rumuus olisi käsi kädessä tämän ymmärtämättömyyden kanssa. Kun Lopo tarjoutuu itse lähtemään, pyytää rouva Kortman häntä kaikesta huolimatta jäämään, sillä piika Riikka keittää parhaillaan kahvia.

”Ei, älkää menkö vielä. Riikka keittää kahvia.”

”Antakaa olla. Juonmahan sitten toisen kerran.”

³¹ Kuolema oli 1800-luvulla läsnä suomalaisten perheiden jokapäiväisessä elämässä. Ihmisten asuinpaikka ja elintaso vaikuttivat kuolleisuuteen. (Hägman 1994, 71.)

”Pian se joutuisi. Ja maksaa tahtoisin myöskin. Ottakaa edes nämä kolme markkaa.”

”En huoli, en penniäkään. Hyvästi vaan, huomenna tulen ...” (KL 373.)

Lähdettyään Lopo tuntee suurta surua, mutta kyseenalaistaa tunteensa pohtimalla, miksi hän pahoitti mielensä, kun rouva oli kaikessa hyvydessään tarjonnut kahvia. Tässä paljastuu sosiiaalinen asetelma, jossa kahvi näyttäytyy hyvän tahdon eleenä, joka peittoaa rouvan epäkunnioittavan käytöksen. Kahvin tarjoamiseen liittyy vieraan arvon kautta määrittäviä skaalauksia. Mitä parempi vieras oli, sitä parempien oli oltava myös tarjottavien. (Saarinen 2016, 105.) Lopolle ei tarjota kuin kahvia tai kolme markkaa, joista hän kieltäytyy. Lopo varastaa muutaman markan myöhemmin torilla ja lahjoittaa ne Pekalle karkkirahaksi. Hän jää teosta kiinni ja joutuu vankilaan. Ostrakismi vie Lopon entropian tielle, ja tällä kertaa vangitseminen on Lopolle entistä kohtalokkaampaa.

”Anna anteeksi! Älä, hyvä mies, vie minua vankeuteen. Ikuiseen joudun. Tämä oli kolmas kerta. [...] Olen vasta alun viidettäkymmentä. Ehkä jatkuu ikää vielä parikymmentä vuotta. Taikka enemmänkin. Ja linnassa vain aina, aina. Herra, armollinen Jumala! Kolmen markan tähden.”

”Kukas käski sinua varastamaan.” (KL 394.)

Lopo kieltäytyy kahvista ja kahvin kautta hän tulee kieltäytyneeksi sosiaalisesta tilanteesta, joka vaatisi mukavuusalueen ulkopuolelle astumista. Tila määrittyy epämieluisaksi Lopon aistiessa, että rouva Kortman on pahastunut hänen käytöksestään, ja myös, koska hän juo mieluummin olutta. Lopo ei jää kahville paikkaan, jossa hän on vieras ja parjattu, vaan lähtee oluelle, ja kapakassa hän saa arvostusta. Lopo on ”kuin kala vedessä” (ks. KL 375).

Mutta kapakan ovi aukeni, tutut höyryt löivät sieltä vastaan, rähinää, melua, olutpulloja, tupakan savua. Mielen karvaus haihtui. Täällä hän taas oli kuin omalla alueellaan. (KL 374)

Lopo on ainoa nainen koko kapakassa, ja saa siksi osakseen pilapuheita miesten osalta. Lopo on kuitenkin tottunut huuteluun, ja osaa antaa miehille samalla mitalla takaisin. Hän näyttäytyy ambivalenttina naisena, joka tuntee äidillistä hoivaviettiä Pekkaa kohtaan, mutta ei osaa käyttäytyä naiselle sopivalla tavalla. Determinismiin liittyy myös filosofinen aspekti vapaan tahdon olemassaolosta. Mikäli yksilön teot on määritetty ennalta ulkopuolisten voimien kautta, voiko ihminen todella valita tekevänsä jotain paha tai hyvää? (Willmott, 2016, 3.) Kreationistinen biologinen determinismi vastaavasti näkee vääjäämättömät ihmiskohtalot raamatullisina ja Jumalan tahtoa kuvaavina tapahtumina (Graves, Jr. 2015).

Toisin kuin Lopo, muut analysoimieni teosten naiset osallistuvat kahvihetkiin myös tilanteiden sosiaalisten mahdollisuuksien vuoksi. Kahvitteluun liittyi vahvasti myös merkityksellistä tiedonvälitystä. Ennen radioita ja televisioita esimerkiksi ompeluseurat ja niiden lomassa kahvittelu saivat aikaan uusia ideoita ja päätöksiä ennen kuin naiset pystyivät virallisesti osallistumaan yhteiskunnalliseen päätöksentekoon ja politiikkaan. (Saarinen 2016, 119.) *Lain mukaan* -pienoisromaanissa Maria lähtee lainaamaan kangaspuita naapuriltaan Soinisen emännältä, eli Soiniskalta. Lähtiessään Maria vakuuttaa lapsilleen, ettei viivy kauaa, mutta ”kylässä keitettiin kahvit, eihän sieltä niin pian päässyt.” (LM 28). Tässäkin yhteydessä kahvin keittäminen merkitsee vieraanvaraisuutta, mutta samalla Maria pääsee kuulemaan Soiniskalta juoruja Kettusen miehestä, joka oli hylännyt vaimonsa nahkurisällin vaimon vuoksi. Naiset päivittelevät:

”Semmoisia ne miehet ovat! Tekisipä tuon joku vaimo”, he sanoivat. Eikä tullut kumpikaan ajatelleeksi, että olihan siinä tosiaankin vaimo toisena säikeenä. (LM 29.)

On ironista, että lopulta Maria on itse ”joku vaimo” patruunille antautuessaan. Soiniska on ilmeisen tunnettu juoruilija, eikä Maria siksi halua esitellä uutta leninkiään hänelle. Marian selkeä ennakoiva juonittelu sisäistetyn luokkahyppynsä esitelläkseen on täysin tietoista, ja hän selkeästi ymmärtää kahvittelun sosiaalisen voiman. Maria päättää Soiniskan sijaan kutsua kylään naapurin Katrin, joka ei ole tiennyt mitään Marian rahapulasta.

”Hän oli aina niin kateellinen, jos Maria milloin sai uuden huivin tai jotain semmoista. Mitä hän nyt tästä sanoisikaan? Hauskaa olisi nähdä, kuinka hänen sydäntään kaivelisi.” (LM 35.)

Marian tarkoitus on siis selkeästi aiheuttaa kateutta Katrissa kutsuessaan tämän kylään. Kotimatalla hän pysähtyi leipomossakin hakemassa kahvileipää, laittoi kotona kahvin tulelle ja lähetti tyttärensä Liisan hakemaan Katria kylään.

[S]isään touhotti lyhyenlätäinen, lihava eukko, silmät tiirallaan.

”No, ei minun päiviäni, vai kahvin juontiin! Mikä ihme sinun nyt päähäsi pisti?” huusi hän jo ovessa.

”Ilman minä vaan, kun tässä sattui olemaan hyvää aikaa. Kävin tuolla rouva Mikolan puodissa ostamassa leninkikangasta, niin sieppasin sivumennen leipurista vehnästä.” (LM 36.)

Katri on ilmeisen ymmällään Marian vieraanvaraisuudesta, mikä kielii siitä, ettei tällainen käytös ole Marialle ominaista. Maria esittää huoletonta, ikään kuin leninkikankaan ostaminen ja spontaani piipahdus leipomossa olisivat hänelle arkipäivää. Maria verhoaa tarkoituksensa

ystävällisyyteen, kuin Katri olisi yleinen vieras kahvipöydässä, jota varten on hyvä ostaa tarjottavaa.

Kohteliaisiin tapoihin kuului kahvin tarjoaminen kylään poikenneille. Kenelle tahansa kahvia ei kuitenkaan keitetty, olihan se kallista ostotavaraa (Saarinen 2004, 163.). Maria keittää varta vasten vehnäkahvit Kattrille esitelläkseen uutta pukuaan. Naisten välinen kahvittelu on ollut osa naisten keskinäistä kulttuuria, joka mahdollisti kuulumisten vaihdon ja ajan hermoilla pysymisen (mts.). Maria käyttää kahvittelua eräänlaisena mielistelyn muotona, jolla hän korostaa yhtäkkistä seksuaalisiin tekoihin perustuvaa nousukkuuttaan asunsa ja tarjoilujen myötä. Naturalistisen kirjallisuuden entropia ajaa ihmisen heikkouteen, kärsimykseen, epäoikeudenmukaisuuteen ja alttiuteen moraalien ja lain rikkomiseen (Rossi 2009, 21). Katrin saapuessa kahville, alkaa hän ihmetellä Marian uutta villamekkoa.

”Herra sinuaa – villakangasta totta tosiaan! – No, mitä tuo maksoikaan kyy-nära?”

Katrin ääni oikein värisi. Hän nieleskeli, kävi hieman kalpeaksi ja suupieliin ilmestyivät syvät juovat. Selvään näki hänen kasvoistaan, kuinka kipeästi häneen tuo leninki koski.

Maria nautti hänen tuskastaan ja koetti sitä yllyttää yhä suuremmaksi. (LM 36.)

On huomionarvoista, että Katri ei tiennyt Marian olevan taloudellisessa ahdingossa. Tästä epätietoisuudesta syntyy vaikutelma heidän välillään vallitsevasta etäisyydestä. Katri kierrellen ja kaarrellen kertoo, että Marian yllättävä rahan saanti on vähintäänkin epäilyttävää.

”Että kummalta tämä näyttää. Ei työmiehen vaimolla tavallisesti riitä varoja tuommoiseen koreilemiseen [...] sitä kun tavallisesti pidetään huonona merkinä.” (LM 37.)

Maijala (2014, 234) on tulkinnut Marian yrittävän kurkottaa kohti porvaristoa ja esittää, että hienoja vaatteita työläisnaisella on pidetty prostituution merkinä. Katri siis paljastaa Marian piilotetun todellisuuden, tuo sen päivänvaloon, murskaa tämän uuden, patruunin rahalla ostetun metaforisen ruumiin (ks. Maijala 2014, 235). Katrin moraalinen ylpeys on kateutta suurempaa:

”Minä en ikinä maailmassa tuommoista päälleni panisi, vaikka imaiseksi saisin, saatikka että sitä vielä toiselta kadehtisin. En veikkonen, minun puolestani voit huoletti laittan itsellesi vaatteita vaikka silkistä ja sametista.” (LM 37.)

Katri ilmaisee tietävänsä, mitä yhtäkkiset muutokset pukeutumisessa merkitsevät ja halveksii Mariaa: hän itse ei koskaan antaisi identifioida itseään prostituoiduksi, toisin kuin Maria.

Sääty ja säädyllisyys ovat syvään juurtuneita, eivätkä yksittäiset muutokset ulkonäössä muuta Marian säätyä, vaan ainoastaan sen, minkälaisena naisena hän näyttäytyy muille. Sananvaihto yltyy ilmiriidaksi, ja lopulta Maria käskee Katrin ulos talostaan.

”Sen siitä nyt sain! Vehnäs-kahvit juotin heittiölle vielä. Kyllä en vasta kertana –” porisi Maria itsekseen ja oli äissään. ”Mutta mitähän juttuja se minusta laittaa tämän perästä?” (LM 38.)

Maria tulee paljastaneeksi, kuinka erityisestä vehnäs-kahvien keittäminen hänelle todellisuudessa on. Vehnäs-kahveilla oli sosiaalinen, vieraanvaraisuutta ilmaiseva merkitys, mutta se ei myöskään ollut Marian sosioekonomisen aseman mahdollistamaa arkea.

Katri esitetään tarinassa juoruilevana, vihamiehistään ilmeisen avoimesti pahaa puhuvana ihmisenä. Välttääksensä vahingon, Maria päättää lähteä lepyttelemään Katria pannurieskalla seuraavana päivänä, mutta hän ei aivan ehdi, sillä Katri yllättää yöllä kotiin lähtevän patruunin pihalla. Nousukkuudesta innostunut Maria jää seksisuhteestaan patruunin kanssa kiinni, mutta yllättävää kyllä, Maria ei ajaudu tarinan lopussa varsinaiseen turmioon. Turmioon ajautuikin hänen miehensä, joka tuomitaan kolmeksi vuodeksi kuritushuoneeseen hyökättyään patruunin kimppuun. Rikkaan patruunin suojeluksessa oleva Maria säästyy, vaikka perhe särkyi hänen uskottomuutensa myötä.

Kahvit Katrin kanssa on viimeinen maininta kahvista *Lain mukaan* -teoksessa. Kahvittelu on viimeinen askel entropiaan jokaisessa tutkimassani teoksessa, sillä niihin kietoutuu tärkeä sosiaalinen tanssi. Kahvi on ja ei ole asia, joka olisi henkilöihahmojen kontrollissa. Vaikka he voivat sinänsä päättää, milloin kahvia juodaan, ovat he silti kykenemättömiä vaikuttamaan siihen, minkälaisia tapahtumia kahvin juominen tai juomatta jättäminen saavat aikaan. Muutos viimeisten kahvin mainintojen aikaansaamana on väistämätön: Hanna joutuu kasvokkain sukupuoliroolien epäreilouden kanssa, Mari on pakotettu nöyränä vakuuttamaan omaa heikkoa sosioekonomista asemaansa, Lopo lähtee surullisena maleksimaan kohti Kuopiota ja Maria jää kiinni uskottomuudestaan.

5 Päätäntö

Olen tutkinut pro gradu -tutkielmassani kahvin, säädyn ja sukupuolen kytköksiä ja intersekti-
oita Minna Canthin proosateoksissa *Hanna*, *Köyhää kansaa*, *Kauppa-Lopo* ja *Lain mukaan*.
Olen hyödyntänyt sosiologisen kirjallisuudentutkimuksen konventioita suhteessa feministi-
seen kirjallisuudentutkimukseen historiallis-kulttuurisessa kehikossa. Olen osoittanut, että
analysoimissani teoksissa pääomien syklit kerrostuvat ja tuottavat päällekkäisiä valtapositiota
ja hahmojen makujen kautta määrittyviä identiteettikategorioita.

Kontekstualisoiva ja sosiologiseen kirjallisuudentutkimukseen perustuva ote teoreettisen poh-
jan hyödyntämisessä on mahdollistanut aiheen tarkastelun hyvin erilaisista perspektiiveistä,
jolloin mahdollisimman eheä kokonaiskuva 1800-luvun todellisista asiainiloista ja Canthin
teksteistä tulkittavissa olevista yhteiskunnallisista asetelmista ovat hedelmällisessä dialogissa
keskenään. Kahvin käsittäminen yhteiskunnallisia lainalaisuuksia paljastavana symbolina loi
mahdollisuuden luovia vastauksia teoksissa esiintyviin sosiologisiin kysymyksiin. *Hannassa*
ja *Lain mukaan* -teoksessa kahviin liittyvät merkitykset ilmentävät niin säätyetuoikeuksia
kuin sosiaalista vastuutakin. *Köyhässä kansassa* sekä *Kauppa-Lopossa* esiin nousevat teemat
liittyvät puolestaan syrjäytymiseen, riippuvuuteen ja säätyrajoihin. Analyysini kautta olen
osoittanut, miten kahvi voi luoda yhteyttä tai osoittaa eroja erilaisten sosiaalisten kerrosten vä-
lillä.

Tutkimissani teoksissa naispäähenkilöt kamppailevat entropiaan tuomitun elämänsä hallin-
nasta: Hanna haluaa päättää omasta tulevaisuudestaan tulemalla opettajaksi, *Köyhän kansan*
Mari yrittää pitää perheensä ja itsensä kasassa köyhyyden keskellä, *Kauppa-Lopo* pyrkii teke-
mään hyvää irtolaisuudestaan huolimatta ja *Lain mukaan* -teoksen Maria tavoittelee rikkaam-
paa elämäntapaa lastensa ja itsensä vuoksi. Yksikään päähenkilöistä ei kuitenkaan onnistu ta-
voitteissaan, sillä *Hannan* avoin loppu viittaa Hannan päätyvän vanhaksi piiksi, Mari menet-
tää järkensä ja joutuu vaivaistaloon, *Kauppa-Lopo* vangitaan ja Maria menettää aviomiehensä.
Vain Marian kohtalo on sinänsä ambivalentimpi, sillä vaikka hänen miehensä vangitaan, jat-
kaa patruuni vierailuja Marian kodissa hyvän ja kalliin viinin kera. Voi siis tulkita, että Maria
saa haluamansa, mutta tällä on hintansa, joka turmelee Marian avioliiton ja maineen. Naisten
epäonnisiin kohtaloihin johtavat sosioekonomiset ja deterministiset tekijät paljastuivat kahvi-
hetkien yhteydessä tarkastelemalla yhtäältä toimintaa ja dialogia.

Sukupuolinäkökulma osoittautui tutkielmassani tärkeäksi, sillä teosten naispäähenkilöt ja kahvin kytkeytyminen nimenomaan feminiiniseksi juomaksi tarjosivat yhteyden, jonka avulla säätyjen intersektionaaliset haaraumat tulevat näkyviksi. Tutkielmani perusteella voi todeta, että kahvin yhteiskunnalliset merkityssuhteet ovat bourdieulaisittain liitettävissä kansanparissa muodostuneisiin makukäsityksiin, jotka muovautuvat ennen kaikkea porvariston kautta.

Siinä missä kulttuuris-historiallinen ja intersektionaalinen lukutapa ohjasi analyysiani ja teoretisointiani, oli sosiologinen kirjallisuudentutkimus tutkielmani toimeenpanija. Intersektionaalisella lähestymisellä olen eritellyt eri säätytasoja läpäiseviä toimintamalleja, jotka eriarvoistavat ihmisiä myös kahvikulttuurin kautta. Kahviin liittyy rituaaleja ja suhtautumistapoja, jotka määrittävät säädyn kautta. Ylemmät säädyt näyttävät eräänlaisia tienviittoja alemmille säädyille suhteessa siihen, millä tavoin kahvia tulee kuluttaa ja miten siihen tulee suhtautua. Alemmat säädyt siis omaksuvat omaan sosioekonomiseen asemaansa nähden epäsuotuisia toimintamalleja, ja esimerkiksi Mari joutuu tasapainoilemaan kalliin kahvin juomisen performanssin ja köyhän äidin identiteetin välillä. Kahvi merkitsee etuoikeutta ja kahvin kautta voi myös osoittaa vieraanvaraisuutta tai jopa omaa paremmuuttaan, kuten esimerkiksi Maria tekee esitellessään Soiniskalle uutta pukuaan.

Tutkielmassani olen osoittanut, että kahvia juodaan läpi yhteiskuntatasojen ja sosioekonomisten asemointien: kahvihammas kolottaa koko kansaa. Kuten Lappalainen huomauttaa (2007, 46), ovat mieshahmot *Kauppa-Lopossa* taka-alalla ja hahmot nähdään naisten silmin. Samanlainen naisten silmin kuvattu perspektiivi kulkee läpi kaikkien tutkielmani kohdeteosten.

Tämä mahdollisti näkökulman kahvikulttuuriin ja sen mukanaan tuomiin valta-asetelmiin. Mielenkiintoista on, että kahvi ei ole välttämättä romaanien henkilöahmoja yhdistävä tekijä niinkään nautinnon tai juomisen kautta. Se on ennemmin teoksiin upotettu yhteiskunnallinen symboli, johon liittyy konnotaatioita valta-asetelmista, kapitalistisista rakenteista ja sukupuolirooleista. Tutkielmastani voi huomata, että säätyjen muovaamat intersektiot ovat teoksissa sukupuolen ohella eksplisiittisimpiä. 1800-luvun sivistyneistö korosti, että rahvaan ahdinko, korkea lapsikuolleisuus ja perhe-elämän yleinen turmeltuneisuus johtuivat pohjimmiltaan yksilön moraalin ongelmista (Häggman 1993, 197). *Hannassa* korostuu päähenkilön myötä säätyläisasema ja piikojen merkitys säätyläisten hyvinvoinnin ylläpitäjinä ja myös kahvin keittäjinä.

Analysoimistani teoksista on mahdollista purkaa kahvia tarkastellen klassisen kapitalismin ja determinismin liitoskohtia. Myös erilaiset sairaudet ja psyykkiset tilat värittävät tarinoiden

henkilöhahmoja, ja olen tarkastellut henkilöhahmojen säätyjä ja kahvihetkiä yksilöllisesti erilaiset intersektiot huomioiden. Yksi determinismiin johtavista tekijöistä on henkilöhahmon kykenemättömyys omaksua klassisen kapitalismin tavoitteita ja onnistua niissä, joko henkisesti tai fyysisellä tasolla. Henkilöhahmojen säätyasemat määrittävät kapitalistisissa tavoitteissa onnistumisen, ja säätyasemien myötä heidän kohtalonsa on deterministisesti sinetöity.

Canthin teoksissa ilmenee usein vangituksi joutumisen tematiikkaa, kuten myös analysoimistani teoksissa, ja teosten päähenkilöt ovat kohtalonsa vankeja. Esimerkiksi Hanna haluaa olla opettaja – ei naimaton. Hän päätyy naimattomaksi ilman mahdollisuutta vaikuttaa asiaan itse, ilman unelmansa toteutumista. Kun henkilöhahmot vangitaan joko fyysisesti tai symbolisesti, eivät he enää juo kahvia eikä heille tarjota kahvia. Tulkitsen, että teoksissa kahvi on mahdollistanut determinismin toteutumisen, eikä peruuttamattomassa kurjuudessa kahvilla ole enää sijaa nautintoa ja yleisesti hyvää makua symboloivana juomana.

Tutkielmani tarjoaa näkökulman maun ja säädyn yhtymäkohtien tarkastelemiseen, mutta näkökulmaa on mahdollista laajentaa. Tutkimukseni aihetta ja tutkimuskysymyksiä olisi syytäkin jalostaa pidemmälle, jotta fiktiivisen kirjallisuuden ja aikansa reaalisen yhteiskunnan välisen dialogin sanomaa voisi soveltaa suhteessa nykyaikaan. Jatkotutkimuksen kannalta olen pohtinut tutkittavan aineiston laajentamista koskemaan suurempaa kattausta erilaisia realismin ajan kirjallisia teoksia, jolloin voisinkin pohtia laajemmin ruoan ja juoman merkityssuhteita 1800-luvun säätyihin liittyen. Sosiologisoiva ja kulttuuris-historiallisesti laaja-alaisempi tutkimus on alkanut kiinnostaa minua enenevässä määrin tutkimuskirjallisuuteen, luokkaan ja maakuun liittyviin tutkimuksiin ja kapitalismikritiikkiin tutustuessani. Kahvi, ruoka ja muut juomat yhdistettynä tapakulttuurin kehitykseen voisivat tarjota mielekkään väylän jatkotutkimukselle samankaltaista teoriapohjaa hyödyntäen esimerkiksi vertailemalla teosten kahvin kuvauksen keinoja. Yhtäältä tutkielma kahvista suomalaisten kansallisjuomana eri vuosikymmenten kirjallisuutta lävistävänä tutkimusaiheena voisi tuoda lineaarisesti mielenkiintoisen näköalan säätyjen, luokkien, kulttuurin ja ihmisten välisen vuorovaikutuksen kehitykselle. Kahviin keskittyminen paljasti, kuinka arkiseksi mielletyt toimet heijastavat lopulta suurempia yhteiskunnallisia ilmiöitä.

Pro gradu -tutkielmani käsittelee kahvia, mutta paljastaa ennen kaikkea osia yhteiskunnallisten rakenteellisten eriarvoisuuksien syntyprosessista, jonka teollistumisen aikakausi ja klassinen kapitalismi on saanut aikaan. Naturalistinen determinismi on vahvasti läsnä tutkielmani

proosateoksissa, mutta niissä on myös pilkahduksia toivosta. *Köyhää kansaa* -pienoisromaanin alussa Mari keittää perheelleen kahvia. Vaikka kahviin liittyy epätasa-arvoa kuvastavia elementtejä, on aamuisessa kahvihetkessä iloa, yhteenkuuluvuutta ja lämpöä. Pro gradu -tutkielmani päättävä sitaatti kuvaa kahvihetkeä pienen Hellun näkökulmasta: kahvi toi perheen yhteen, tarjosi lämmikettä ja maistui makoisalta.

Olihan se kuumaa kumminkin ja teki hyvää; Hellun pienet, ruskeat silmät loistivat pimeydessäänkin tyytyväisyydestä, siinä kun hän kyykkysillään lattialla joi [...]. (KK 35).

Lähteet

Tutkimusaineisto

H = Canth, Minna 1886/1994: *Hanna* teoksesta *Anna-Liisa ja muita teoksia*. WSOY: Juva 201–349.

KK = Canth, Minna 1886/2006: *Köyhää kansaa*.

KL = Canth, Minna 1889/1994: *Kauppa-Lopo* teoksesta *Anna-Liisa ja muita teoksia*. WSOY: Juva 353–394.

LM = Canth, Minna 1889 *Lain mukaan*.

Painetut lähteet

Ahlman, F. 18.9.1889: *Kauppa-Lopo*. *Uusi Suometar*.

Ahmed, Sara 2000: Introduction. Teoksessa *Transformations: Thinking Through Feminism* (toim. Ahmed, Sara; Kilby, Jane; Lury, Celia; McNeil, Maureen; Skeggs, Beverley). Routledge: London and New York, 111–118.

Bergroth, Elis 1890: Kirjallisuutta. *Kansan ääniä* 1. *Lain mukaan*. *Kauppa-Lopo*. *Vartija*.

Bourdieu, Pierre 1979: *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Routledge & Kegan Paul: Lontoo.

Bourdieu, Pierre 1979b: *Symbolic Power*. *Critique of Anthropology* 4, 77–85.

Bourdieu, Pierre 1996: *The Rules of Art: Genesis and Structure of the Literary Field* (Les Règles de l'art 1992, trans. Emanuel, Susan). Polity: UK.

Bourdieu, Pierre 1986: The Forms of Capital. Teoksessa *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* (toim. John. G. Richardson). Greenwood Press: Westport, Connecticut, 241–258.

Bourdieu, Pierre 1987: *What Makes a Social Class? On The Theoretical and Practical Existence Of Groups*. *Berkeley Journal of Sociology* 32, 1–17.

Buchwald, Eva 1990: *Ideals of womanhood in the literature of Finland and Russia 1894–1914*. Doctoral thesis, University of London.

Butler, Judith 2006: *Hankala sukupuoli: feminismi ja identiteetin muutos*. Suom. Pulkkinen, Tuija & Rossi, Leena-Maija. Gaudeamus: Helsinki.

Butler, Judith 2024: *Kuka pelkää sukupuolta?* Suom. Nurminen, Anna. Kosmos: Helsinki.

- Goldmann, Lucien 1975/1964: *Towards a Sociology of the Novel*. Tavistock Publications: Lontoo.
- Graves, Jr., Joseph L. 2015: Great Is Their Sin: Biological Determinism in the Age of Genomics. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 2015/9, Vol. 661 (1), 24–50.
- Haapala, Pertti; Tikka, Marko; Wassholm, Johanna & Östman, Ann-Catrin 2021: Poliittiset voimat: säädyt, kansa, puolueet ja sotilaat. Teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000 osa I* (toim. Karonen, Petri; Villstrand, Nils Erik; Haapala, Pertti 2021). Vastapaino: Tampere, 274–275.
- Haapala, Pertti; Karonen, Petri & Villstrand, Nils Erik 2021: Suomalainen yhteiskunta: Rakenteet ja instituutiot. Teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000 osa I* (toim. Karonen, Petri; Villstrand, Nils Erik; Haapala, Pertti 2021). Vastapaino: Tampere, 9–27.
- Haapala, Pertti; Häkkinen, Antti & Kaarninen, Mervi 2021: Luokka rajana ja identiteettinä. Teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000 osa II* (toim. Markkola, Pirjo; Niemi, Marjaana & Haapala, Pertti). Vastapaino: Tampere, 241–286.
- Hatavara, Mari: Kirjallisuuskritiikin suhtautuminen naisiin romaanikirjailijoina 1800-luvun puolivälin Suomessa ja Ruotsissa. Teoksessa *Lähikuvassa nainen: Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin* (toim. Lappalainen, Päivi; Grönstrand, Heidi & Launis, Kati). SKS: Helsinki, 68–106.
- Häggman, Kai 1994: *Perheen vuosisata: Perheen ihanne ja sivistyneistön elämäntapa 1800-luvun Suomessa*. SHS: Helsinki.
- Järnefelt, Arvid 1998: *Vanhempieni romaani*. WSOY: Juva.
- Kantokorpi, Mervi 1998: Naturalismin kuvotus: Valvoja valvoo 1880–1915. Teoksessa *Dekadenssi vuosisadanvaihteen taiteessa ja kirjallisuudessa* (toim. Pirjo Lyytikäinen). SKS: Helsinki, 16–31.
- Knuuttila, Maarit; Pöysä, Jyrki; Saarinen-Härkönen, Tuija (toim.) 2004: *Suulla ja kielellä: Tulkintoja ruuasta*. SKS: Helsinki.
- Lappalainen, Päivi 1991a: *Epäkohdat esiin! – Realistit maailmaa parantamassa* teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 2: Järkiuskosta vaistojen kapinaan* (toim. Rojola, Lea). SKS: Helsinki, 8–15; 18–42.
- Lappalainen, Päivi: 2000: *Koti, kansa ja maailman tahraava lika: Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen*. SKS: Helsinki.

- Lappalainen, Päivi 2001: Naiset ja romaani julkisen ja yksityisen välimaastossa 1800-luvulla. Teoksessa *Lähikuvassa nainen: Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin* (toim. Lappalainen, Päivi; Grönstrand, Heidi & Launis, Kati). SKS: Helsinki, 7–22.
- Lappalainen, Päivi 1991b: Perhe, koti, kansa, isänmaa – kiista yhteiskunnan tukipylväistä. Teoksessa *Suomen kirjallisuushistoria 2: Järkiuskosta vaistojen kapinaan* (toim. Rojola, Lea). SKS: Helsinki, 43–73.
- Lappalainen, Päivi 2007: The Politics of Naturalism. Teoksessa *Women's Voices: Female Authors and Feminist Criticism in the Finnish Literary Tradition* (toim. Lappalainen, Päivi ja Rojola, Lea). Finnish Literature Society: Helsinki, 35–52.
- Launis, Kati 2006: Miksi Lopo juo? Nainen ja alkoholi 1800-luvun ja 1900-luvun alun kirjallisuudessa. Teoksessa *Täysi kattaus: Ruokaa ja juomaa kirjallisuudessa* (toim. Kainulainen, Siru & Parente-Čapková, Viola). Turun yliopisto, taiteiden tutkimuksen laitos: Turku, 244–268.
- Liljeström, Marianne 2004: Feministinen metodologia – mitä se on? Teoksessa *Feministinen tietäminen: Keskustelua metodologiasta*. Vastapaino: Tampere, 9–21.
- Lukács, Georg 1971/2006: *The Theory of the Novel*. Merlin Press: Lontoo.
- Lykke, Nina 2010: *Feminist Studies: A Guide to Intersectional Theory, Methodology and Writing*. Routledge: New York/Oxon & Taylor & Francis e-Library.
- Majjala, Minna 2014: *Herkkä, hellä, hehkuvainen Minna Canth*. Otava: Helsinki.
- Majjala, Minna 2008: *Passion vallassa: Hermostunut aika Minna Canthin teoksissa*. SKS: Helsinki.
- Marx, Karl 1986: *Marx & Engels: Selected Works*. Progress Publishers: Moscow.
- Melkas, Kukku 2005: Toisen palveluksessa. Palvelijat porvarillisen perheen ja työväenluokan välissä. Teoksessa *Rajanylityksiä. Tutkimusreitit toiseuden tuolle puolen* (toim. Löytty, Olli). Gaudeamus: Helsinki, 162–180.
- Melkas, Kukku (toim.) 2009: *Läpikulkuihmisiä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*. SKS: Helsinki.
- Melkas, Kukku (toim.) 2009b: Palvelustyttö sivistyneistön peilinä. Teoksessa *Läpikulkuihmisiä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*. SKS: Helsinki, 107–134.
- Männistö, Tiina 2003: *Haluathan tulla todelliseksi naiseksi? Naisruumiin tuottaminen Suomessa ilmestyneissä nuoren naisen oppaissa 1890–1972*. Turun yliopisto: Turku.
- Niemi, Juhani 1991: *Kirjallisuus instituutiona. Johdatus sosiologiseen kirjallisuudentutkimukseen*. SKS: Helsinki.

- Ollila, Anne 2007: Sukupuoli: merkkejä ja merkityksiä. *Historiallinen aikakauskirja* 105.1, 59–66.
- Ojajärvi, Jussi; Sevänen, Erkki & Steinby, Liisa 2019: Kapitalismi ja sen tutkiminen suomalaisen kirjallisuuden näkökulmasta. Teoksessa *Kirjallisuus nykykapitalismissa: suomalaisen kirjallisuuden ja kulttuurin näkökulma* (toim. Ojajärvi, Jussi; Sevänen, Erkki & Steinby, Liisa). SKS: Helsinki, 7–52
- Piikkilä, Tuula: Keskustelua ajassa: Dialogisuuden ulottuvuudet Minna Canthin Salakarissa. Teoksessa *Lähikuvassa nainen: Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin* (toim. Lappalainen, Päivi; Grönstrand, Heidi & Launis, Kati). SKS: Helsinki 159–193.
- Prendegast, Christopher 1986: *The Order of Mimesis: Balzac, Stendahl, Nerval, Flaubert*. University Press: Cambridge.
- Rojola, Lea 2006: Konstit on monet kun kahvihammasta kolottaa. Teoksessa *Täysi kattaus: Ruokaa ja juomaa kirjallisuudessa* (toim. Kainulainen, Siru & Parente-Čapková, Viola). Turku: Turun yliopisto, taiteiden tutkimuksen laitos, 269–296.
- Rossi, Riikka 2009: *Särkyvä arki: Naturalismin juuret suomalaisessa kirjallisuudessa*. Helsinki University Press: Helsinki.
- Ruohonen, Voitto; Sevänen, Erkki; Turunen, Risto (toim.) 2011: *Paluu maailmaan: Kirjallisten tekstien sosiologiaa*. SKS: Helsinki.
- Saarinen, Tuija 2016: *Pannu kuumana: Suomalaisia kahvihetkiä*. SKS: Helsinki.
- Salmenniemi, Suvi 2002: *Sukupuoli, muutos ja jatkuvuus pietarilaisten naisten omaelämäkertoissa*. Naistutkimus 1/2002.
- Sevänen, Erkki 2019: Talous ja yhteiskunta nykykapitalismissa ja sitä edeltävissä kapitalismin kehitysvaiheissa. Teoksessa *Kirjallisuus nykykapitalismissa: suomalaisen kirjallisuuden ja kulttuurin näkökulma* (toim. Ojajärvi, Jussi; Sevänen, Erkki & Steinby, Liisa). SKS: Helsinki, 55–98.
- Skeggs, Beverley 2004/2014: *Elävä luokka*. Suom. Lahikainen, Lauri & Jakonen, Mikko. Vastapaino: Tampere.
- Skeggs, Beverley 1997/2012: *Formations of Class & Gender: Becoming Respectable*. SAGE: Lontoo.
- Valovirta, Elina 2010: Ylirajaisten erojen politiikkaa. Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*. Vastapaino: Tampere, 92–105.
- Willmott, Chris 2016: *Biological Determinism, Free Will and Moral Responsibility: Insights from Genetics and Neuroscience*. Springer: Switzerland.

Verkkolähteet

- Joukanen, Toni 29.3.2023: Kahvinjuonti opitaan edelleen kotona, mutta Suomen perinteinen suosikkimaku on vaihtumassa. *YLE*. <https://yle.fi/a/74-20055812> [haettu 30.9.2024].
- Moilanen, Laura-Kristiina 2008: *Talonpoikaisuus, säädylisyys ja suomalaisuus 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomenkielisen proosan kertomana. Väitöskirja*. Jyväskylä studies in humanities (105). Jyväskylän yliopisto. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3399-9> [haettu 20.2.2026].
- Salminen, Esa 2024: *Suomalaisen kahvinjuonnin vaikutukset ihmiseen ja ympäristöön. Raportti kestävän kahvintuotannon tilasta ja Reilun kaupan roolista siinä*. Reilu kauppa ry. <https://share.google/sc7pxt0fODsOADPIN> [haettu 15.11.2025].
- Soikkeli, Markku 21.5.2005: Lajien runsaudesta teorioiden diversiteettiin. <https://agricolaverkko.fi/kirjaesittelyt/lajien-runsaudesta-teorioiden-diversiteettiin/> [haettu 22.11.2025].